

300-1/6382

КАЗАНЬ

5 (14)

1926z.

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

Зов. 1
6382

МАЛАДНЯК

Штомесячная літаратурна-мастацкая і грамадзка-політычная часопісь
ЦК КПБ(б) і ЦК ЛКСМБ

==== П А Д Р Э Д А К Ц Ы Я Й ====
УС. ІГНАТОЎСКАГА, М. ЗАРЭЦКАГА, М. АДЗІНЦА

Год выдання чацьверты

Сшытак пяты
Л І П Е Н Ь

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
М Е Н С К—1926

БДВ № 117.

Галоўлігбел № 18166.

1-ая дзяржаўная друкарня. Зак. № 488. У ліку 2.000 экз.

Вершы Ясакара

Буду піць квяцісты смутак змрокаў...

Хтосьці дзень зарэзаў, бы ягнёнка,—
Шмат крыві у мора палілося,
На заход пачаў бамбук гамонку,
Задрыжалі пальмы ў адгалосьсі.

Запалалі горныя абрысы,
Запалалі—згасьлі ў задуменьні.
Вецер цёпла лічыць кіпарысы;
Хвалі граюць, мчацца, як алені.

Буду піць квяцісты смутак змрокаў,
Покуль ноч на даль імглою навісьне.
А пасья пайду брысьці далёка,
Дзе ліяны на гары спляліся.

Паміж скал, у глыбіні цясьніны,
Там агнішча пастухоў абхаскіх,
Там гульня ў скалістай катлавіне,
Там яна—абрываў стромкіх казка.

Вабяць вочы, нібы успаміны,
Цэлы сьвет іграе ў іхнім зьяньні.
У Чорным моры вельмі лёгка згінунць,
А лягчэй—хто ў вочы яе гляне.

Шмат разоў я казку паўтараю,
Казку вёснаў зычных, матыльковых.
Я—выгнаньнік з залатога раю,
Рай знаходжу кожны раз нанова.

Абхазія, Гагры 1-III-26 г.

С а к а в і к

Вясновым гляндцам усьміхаліся дні.
Їх Сакавік паіў пітвом блакітным.
А сонца мёд ліло каўшом уніз—
Гарачым мёдам даль была абліта.

Вясновым кветам расквітнелі дні.
Їх Сакавік аздобіў горнай краскай.
Вятрылы гор пагасьлі, як агні,
А мора мдела бярузовай казкай.

Вясновай песьняй разьліваліся дні,
Їх Сакавік абрызгаў гучным граньнем.
Птушыны клік з высьотаў падаў ніц—
Зямля зьвінела звонам з раньня ў раньне.

На олеандрах захмялелі дні,
Маладзіком памаладзіліся ночы.
Ї пукаліся нават пні.
Палала кроў. Палалі вочы.

Абхазія, Гагры 15-III-26 г.

Сяргей Фамін

* * *

Растапталіся цяжкія боты,
ліпне цеста пахучай зямлі.
Ой, балоты, мае балоты,
ў старасьвецкіх садох тапалі...

А ў вечар ды звонкага траўня,
калі сінь выдумляе, зару,—
мне здаецца зусім нядаўня
верасовая даль—Беларусь.

Васількі...

Шэры шорах чаротаў,
хаць-гніль,

і з канца ў канец
рэдкіх ніў на палёх пазалота,
васількі

ды трысьцё,

ды званец.

А ў бары—маладухай каліна
рассыпае пяшчотную бель;
а ў бедных палёх-далінах
пасьцілаюць рамашкі пасьцель.

Їх я мяў... Ў іх хаваў галаву я,
сумаваў, як іх клала ральля,
і к рамашкам ў даліну другую
пасья працы хадзіў гуляць.

А цяпера...

Эх, далі, далі!

Ї нашто я вас гэтак любіў?

Ай ня ведаў:

маторнай стальлю

можна песьню травы загубіць.

Але што-ж?
 Ну—няхай,
 ну—ня будзе...
 Трэба трактар—
 павінен і быць!..
 Касагораў беляя грудзі
 адаліся без барацьбы.

Я іду.
 Чуць шушукае гліца...
 Грукат гораду...
 Я ў саду...
 ... Пачынае мне раптам трызьніцца,
 ні-бы я па рамашках іду.
 Ё іду ў сонцавейнай пагодзе,
 ў заціш жыта
 за крокам
 крок...

... Раптам
 дзесяці
 далёка ў заводзе
 загудзеў хрыпатліва гудок.

На хвіліну—забылася поле,
 на хвіліну—прапала трава,
 і рабочым стальным комсамольлем
 зазвінела мая галава...

Ну... А потым—
 звінела каліна,
 песьняй плуга звінела мяжа...
 ... Прасьпявай, дарагая
 дзяўчына,
 як званцом зацьвяла сенажаць...

Вершы Ал. Дудара

Ціхазвонныя ды ласкавыя дні...

Ціхазвонныя ды ласкавыя дні
у прасторах сінякрылых без граніц...
І мой край цяпер бліжэй мне і мілей,
песьні родныя званчэй і весялей.

Вочы сінія, ды з золата каса...
Як пра шчасьце, як пра радасьць расказаць?
Стануць дні нібы з асеньніх клёнаў ліст—
будуць песьні чорналесьсе весяліць.

Ціхазвонныя ды ласкавыя дні
плешчуць раніцай з бярозавых крыніц...
Ой, вы, песьні... Для сябе і для другіх
сінім сьветам паланеюць берагі;

сінім сьветам мармуровых, стромкіх мар.
Палыноў, ды буралому больш няма.
Вочы сінія, высокі стройны стан,—
і ўсё роўна ўжо—ці жыць, ці перастаць.

Ціхазвонныя ды ласкавыя дні...
Буду з песьняю сваёю гаманіць;
выйдзем мы да сівагрывых дальніх гор,
да жаданых і няпетых берагоў.

Май 1926 г.

Запляці залатую касу...

Запляці залатую касу.
Выйдзі ў сад і вясьне пакланіся.
Можа ўспомніць былую красу
лістапада пажоўклае лісьце...
Запляці залатую касу.

Дні і ночы разьвеюць туман
на балоты, на росы разьвеюць...

Сож і Гомель.. Краіна мая!..

Паглядзі, як зара ружавее...

Дні і ночы разьвеюць туман.

Так было... Дык ці-ж будзе так?

Чуў я песьні і казкі чуў я.

Бачыў я тваіх рэк сіль і сталь,

думаў думу з табой залатую...

Так было... Дык ці-ж будзе так?

Праз палі, праз нізіны і ўзвышшы,

праз кудлатую сіль лясоў,

бачу, як навальніцаць вышаў

з берагоў крутарогіх Сож

праз палі, праз нізіны, і ўзвышшы.

Вецер, вецер! Рабінавы сум

над старым, над чужым і новым...

Запляці-ж залатую касу,

выйдзі ў поле спаткацца з вясною.

Вецер, вецер! Рабінавы сум.

Сож і Гомель!.. Краіна мая!

Песьням—шыр!.. Палынам раздолье.

Разьліюся песьнямі я

пра тваю неапетую долю...

Сож і Гомель... Краіна мая!

Запляці залатую касу.

Выйдзі ў сьвет і вясьне пакланіся.

Можа ўспомніць былую красу

лістапада паўжоўклае лісьце...

Запляці залатую касу.

Гомель, 19 красавіка 1925 г.

Маліліся пад крыжам...

Маліліся пад крыжам,
хісталіся ад зморы;
а я, як чорнакніжнік,
лічу на небе зоры.

Шукаю я заўзята
дарогі з родных вязаў—
мкне сэрца азіята
у сіль тэмных Азій;

да казак сінявейных,
няпісанае праўды...

Самкнуць такія зьвеньні,
каб заіскрыла радасьць;

спазнаць такія далі,
знайсці такія тропы,
каб праўнукі ня зналі
ні Азій, ні Эўропаў...

Ці будзе, ці ня будзе,
імкненьне ёсьць і воля...
Калі душа ня зблудзіць—
пайду ў жыцьцё свавольцё.

Студзень 1926 г.

М. Лужанін

* * *

Па шляхох іду
і не крадуся,
бо ў прадоньні дум
многа радасьці.
Як часамі сум
павявае,
ўсё-ж цьвіце вясна
маладая,
шалясьцяць вятры
па даліне,
і паклон дубы
б'юць дзяўчыне.

* * *

Каля поля гай,
гай высокі,
дзе туман плыве
сьветлавокі,
там рассыпаў я
свае словы,
і ў каралях рос
ўзышлі новыя.
І растуць, цьвітуць
залатыя...
Словы дзён былых
не астылі...

* * *

Расьцьвіце прастор
цёмнай просіньню,
сьпелых слоў росток
ў цьвеце восені...
На палёх маіх

ураджаі,
каласісты звон
наспывае...
Не кажэце мне,
што я здрадзіў,—
я разьліў журбу—
ўзышла радасьць

* * *

А паміж далін,
на узгорках,
белы дзень упаў
сьмехам горкім.
Хто у гэты дзень
будзе братам?
І спадае цень
зноў на радасьць...
Але я іду
і ня крадуся,
бо ў прадоньні дум
многа радасьці.

Прадэрабіў шлях

Ціхая, маўклівая, чароўна-патаемнаю зданьню павісла над хутарам ноч. Мяккі, прыемны пах вільгаці квола хваляваўся ў цёмна-шэрым паветры. Маўчаў стары сасоньнік, толькі падгаліста-танклявая асіна, прытуліўшыся сярод касматых хвоек, і нібы той маяк, пазірала ў неба і нешта чужь-чужь шапацела сама сабе.

Пранырлівая сава цішком кружыла каля невялічкае старога павеці: то раптам яна прыпадала к долу, гінула ў цёмным змроку, то зноў выплывала на сьветла-шэрае палатно неба, а часамі, адляцеўшы недзе далёка-далёка на лес, залівалася тонкім прарэзьліва-дзікім плачам.

Аж маркотна неяк рабілася на душы.

Як тыя волатавы вочы, скрозь густую маўклівую цемру пабліскаюць невялічкія аконцы, быццам баючыся каго і, прысеўшы к самай зямлі, хвіліна-ад-хвіліны падміргіваюць сваімі квола-пужлівымі водблескамі.

Усе будынкi зьліліся ў адну касматую, чорную пляму, якая толькі крыху вызначаецца ад агульнага цёмнага змроку сярод патаемна маўклівых разлогаў шырокае круглае палянкi.

А навокала віднеюцца абрысы задуменнага ціхага лесу; няпрыгляднаю, чорнаю дугою ён агіблівае палянку і, быццам зачарованы, моўчкі дрэмле, зьвесіўшы свае санлівыя космы.

А над імі цярушыцца шэры змрок.

Ні аднае зорачкі ў небе. Пакрытае цёмнымі хмарами, яно ўсё ніжэй і ніжэй спускаецца к зямлі.

У хаце душна і сумна. На камінку сіпіць сырая дымлівая смоль. Сярод хаты на зэдліку стаяць начоўкі. Ігнат памаленьку апалосквае заскарузлую гразь на грудзёх і шыі. Нейкая млявасьць разабрала яго. Непаслухмянымі зрабіліся рукі: неяк дрымцяць і бязвольна апускаюцца ўніз.

„Эх, чорт, увадзіўся парадкам, „падумаў ён, супыніўшы мыцьцё і моўчкі пазіраючы на камінок“. „Але-ж трэба, трэба

аддаваць апошнюю сілу, бо прапалі, калі ня выведам да канца пачатае вялікае справы. Хоць ня мы, дык нашы дзеці, але павінны дабіцца лепшай будучыны. Нішто само ў рукі ня прыходзіць. Толькі шчырая праца і барацьба могуць працерабіць лепшы шлях у жыцці“.

Паразважаўшы некалькі хвілін, Ігнат ізноў пачаў паласкацца.

Дзядзька Максім моўчкі дрэмле на прыморку. Зьвесіўшы між кален сіваю бараду, ён гэтак сама нешта быццам марыць сам сабе, але думкі яго надта цёмныя і доўгія. Пачынаюцца яны недзе далёка-далёка, мо' цэлага поўвеку назад, і, як вяроўкаю, цягнуцца праз усё жыццё. Часамі разрываюцца, гінуць, вылятаюць з белае маршчыністае галавы і некуды як-бы знікаюць за чорную заслону многагодняга жыцця.

Якіх ня было здарэнняў на сьвеце за яго памяць? Чаго ня прышлося пачуць гэтым ужо зусім, як-бы заткнёным, глухім вушам? Чаго не пабачылі глыбокія, абвісшыя сівымі доўгімі брывамі, старыя, сьлязьлівыя вочы!

Цэлы век, нават і з гакам, астаўся пазадзе ў Максіма.

„Пара, даўно ўжо-б пара туды,—разважаў ён.—Але вось яшчэ цікава, чым гэта крутня скончыцца на сьвеце? Заварылася, як у гаршку, але што будзе, невядома“.

Часамі яму приходзіла ў галаву параважаць і аб будучыне, але тут ён губляўся, ня мог узварухнуцца стары заскарэзлы яго розум, каб зразумець папярэдняе, і заўсёды, спыніўшы разважаньне, нядбайна махне рукою. „Эх, што будзе, то будзе, ня мне папраўляць“.

Гэтыя словы лёгкаю ценню прабягаюць па яго маршчыністым твары, і памаленьку пачне кляваць стары, як мацёрная бульбінка з невялікаю кропляю на самым кончыку, нос.

Чорная, з пагнутымі сухімі жылістымі рукамі, прытулілася каля камінку Ўлюта. Цэлы вечар яна поркаецца на ім: то падкладае смалякі, то згортвае адзін к другому вугольчыкі ды галузкі, то, сагнуўшыся, з нейкаю сіпотаю ў грудзёх, памаленьку дуне на агонь.

Хочацца ёй, каб было відно, каб сваімі сьлязьліва-туманнымі вачыма ўбачыць крышку сьвету, бо нават-жа і думкі неяк блытаюцца ў цемры. А іх надзвычайна многа назьбіралася ў бабулькі. Дый хто-ж бы, хто ня думаў ці не клапатаваў-бы

на яе месцы. Гэтакі час настаў; праз век ня помніць бабулькі такое страшэннае кручы.

Аж сэрца заняла ў старое. Хаця-ж бы ды ўсё добра было з сынамі—кожную хвілінку гэтыя думкі як-бы палохалі яе.

Страшна рабілася бабульцы, што вось Ігнатка ўсё бегае па нейкіх справах, усё клаптуе, марнуецца, а хто яго ведае, што ён робіць? Ніколі нават і славечкам не зайкнецца да яе. А калі часамі ня вытрымае, спытаецца: „Навошта табе, сынку, гэтыя клопаты?“, дык заўсёды адказ адзін: „Не тваё дзела, сам знаю, што раблю“.

„Гадуў, гадуў, а яны вось як табе“,—прашэпчуць сухія пажмураныя губы, і нейкім надзвычайна вялікім жалем апытвае тады старэнькае сэрца. У крыштальна-каралявых сьлёзках ціха выліваецца крывіда.

У вялікім задуменьні, абапёршыся рукою на стол, сядзіць на лаве Апанас—брат Ігнатаў.

Ён быццам злуе на некага ці так моўчкі разважае нешта сам сабе.

Толькі адна Мар'я, стоячы каля вакна, поўныя шчырасьці погляды кідала на Ігната.

Неяк сумна і прыемна рабілася ў яе на душы, прыемна ад таго, што вось Ігнат гэтакі разумны і прыгожы, што нават сярод усіх ён лічыцца лепшым: усюды яго выбіраюць, усюды яго пасылаюць. Але за гэтым-жа самым і сумна, бо шмат-жа, шмат ёсьць людзей, якія нават і варожа глядзяць на Ігната, якім кожную хвіліну так і хочацца яго зьесьці. А ўсё гэта надта балюча калупле за Мар'іна сэрца, бо ніхто-ж, ніхто ў сьвеце ёй не заменіць Ігната; ім толькі ім адным напоўнілася яе душа.

Праўда, бывае часамі нейкае нават і недаваленьне на яго, што „вось кахаў, жаніўся, а потым і кідае адну. Большасць часу дома ня бывае, усё некуды ідзе ды ідзе. Хто яго ведае, можа дзе і другую знашоў“.

Але-ж гэтыя думкі зьяўляюцца, толькі тады, калі Ігната доўга няма, а калі-ж ён раптам зьяўляецца, то ўсе яны разносяцца пухам, а на сэрцы застаецца толькі адно шчырае, поўнае прыгожасьці, адчуваньне.

Бразнулi дзьверы. У сенцах стук і лаянка.

У Мар'і быццам адарвалася што ў сярэдзіне, нейкім нязвычайным ёй паказаўся гэты раптоўны шум. Пабялеўшы ад страху, яна моўчкі глядзела на Ёзната.

Той гэтак сама зжახнуўся і з вялікім заміраньнем на сэрдыцы чакаў, што будзе далей.

Хвіліна маўчанкі.

Цераз парог раптам увалілася лахматая танклявая постаць вышэй сярэдняга росту чалавека, а за ім 'шчэ некалькі меншых. Абросшая, вуграватая морда пярэдняга скрывілася ў нейкую надзвычайна агідную ўхмылку.

Але ня ўсьпеў ён нават і кроку ступіць, як Ёгнат раптам кінуўся ў акно і цераз хвіліну апынуўся на дварэ.

— Стой,—раўнуй вуграваты і рвануўся за ім, але, наляцеўшы з разгону на зэдлік з начоўкамі, перавярнуў усё дагары і аж апоркі мялькнулі ў паветры, грывнуў пасярод хаты.

Заднія-ж яго сябры на момант павытрашчвалі вочы і ня ведалі, у каторы бок кінуцца.

— Чэрці! Даганяй!—хапаючыся як мага скарэй устаць, на ўсё горла крычаў папярэдні.

Патоўкшыся, як камары ў ступе, бандзіты-такі расшало-палі, у чым справа, і адзін за адным папёрліся на двор. Мар'ю быццам штурханула што ад акна, шмыгнула і яна ў сенцы ззаду за бандзітамі, а цераз некалькі хвілін загвалтавала, адбегшы ў поле.

— Дзяржы! дзяржы! Ба-а-х! Бах!—раскацістым громам задрыжэла паветра.

— Гва-а-алт! людзі ратуйце!—крычала дзіка надрываючымся голасам Мар'я і як мага пёрла на бліжэйшыя хутары.

Усхапіўшыся, вуграваты сьпярга рынуўся ў дзьверы, а потым раптам супыніўся, падбег к Апанасу, хапіў за каўнер і павалок за сабою ў сенцы.

Старая бабулька, згубіўшы ўсякую магчымасьць нават і крыкнуць, моўчкі дрыжэла каля камінку.

Гэтак сама ня кратаўся з прымурку і Максім; падзеравянеўшыя яго ногі зрабіліся як чужыя, а ні крануцца, а ні шавяльнуцца.

Пасядзеўшы-ж крыху, ён, нарэшце, аўладаў сабою: ускочыў, хапіў пад лаваю сякеру і, увесь дрыжачы ад нейкае шалёнае злосьці, патрос сіваю барадою на двор.

Але там ужо панавала маўклівая цішыня; бандыты пасьпелі ўбрацца. Толькі з далёкага хутару даносіўся хрыплы крык Мар'і.

Цераз поўгадзіны Апанас моўчкі ішоў з лесу. Спусьціўшы ўніз галаву, ён чуць ня ўслых разважаў сам сабе:

„Спаліць? Хіба гэта ім доўга, зробіць як бач! А ўсё праз каго? Праз галайдру, праз гультая! І чэрці нідзе не скалупяць!.. Эх не, пастой! Далётаешся! Няпраўда—закукуеш! Гэта-ж падумаць—цэлае лета дадому не прытыкаецца. Расьпінайся тут адзін, гаспадарку пынi, ды 'шчэ і дрыжы за ўсякую свалату! Што яму? прыдзе—нажарэцца, а ты хоць задавіся тут! Не, даволі ўжо, даволі, канец!..“

Чым болей Апанас паглыбляўся ў свае думкі, тым шырэй і шырэй разьлівалася ўнутры пачуцьцё злосьці і вялікае агіды на брата. Нейкая глыбокая, надзвычайна балючая рана зашчымела на яго душы. Даўно, даўно ён схаваў на сваім сэрцы патаемную думку, даўно хацелася вырашыць і канчаткова давесьці адно пытаньне. Але вось 'шчэ нават і да гэтага часу яно заставалася нявырашаным. А чаму? дык і сам ён ня ведаў.

Нейкія два нутраныя ворагі на яго душы пабівалі адзін другога. Ня мог уявіць сабе Апанас, каторы з іх возьме перавагу, кожны трымаўся надта моцна на сваім уласным грунце. Адзін з гэтых ворагаў было—прагнае хаценьне збавіцца ад Ёгната, кожную наступную хвіліну ён як-бы шаптаў на вуха Апанасу: што вось ты прадуеш цэлы век на другіх, што тваё ўласнае жыцьцё нікуды ня варта, што ты жывеш толькі за парабка і шмат, шмат чаго іншага высоўваў перад Апанасам гэты яго нутраны голас.

Але-ж бывалі й такія хвіліны, калі ён змаўкаў, зашыўшыся недзе ў самае прадоньне нутра, як-бы навек спакоўваўся ня вылазіць адтуль,—тады другое больш яскравае і больш значнае пачуцьцё захоплівала істоту.

У сваіх нутраных імкненьнях яно зусім насупроць ішло з першым. У гэтыя хвіліны ўся Апанасава душа напаўнялася нейкімі надзвычайна добрымі і прыемнымі адчуваньнямі, здавалася, што і сьвет увесь перайначваўся, нейкая як-бы сьветлая сьцежка, вядучая ў прыгожую будучыну, зьяўлялася ў ціхіх яго марах. Успаміналіся тады яму словы Ёгната: „Дружная і шчырая праца толькі можа палепшыць жытку“. Вось гэ-

тыя словы і хацелася выпаўняць, хацелася аддаць усю сваю сілу дзеля паляпшэння агульнае, яго і Ёгнатавае, гаспадаркі.

Але-ж гэтыя хаценьні хутка замяніліся другімі, прачыналася другая нутраная сіла: „Дзеля чаго працаваць? навошта траціць дарма сілу? усё роўна табе нічога не астаецца. Нават вось і хаты не паставіш сабе і жаніцца няма куды“. Самае балючае пытаньне для Апанаса гэта была жаніцьба, і калі яно раптам высоўвалася перад ім, дык ён аж дрыжэў усёю істотаю, губляў усялякія думкі.

„Канец! канец! годзі!“ сьціснуўшы сьрдзіта сківіцы, шаптаў сам сабе.

Абураны шалёнаю злосьцю на Ёгната, Апанас моўчкі сунуўся да хаты. Ступіўшы на ганак, ён раптам супыніўся—засопшыся і моцна тупаючы ногамі, нехта, як-бы даганяючы яго, пёрся к ганку. Аж скаланула неяк Апанаса, халодная хваля пракацілася па яго сьпіне.

— Гэта ты, ты, дзеткі?—пачуўся дрыжучы шопат Максіма.

— Я—нечакана для сябе, чуць ня ўкрык прагаварыў Апанас.

— А дзе-ж, а дзе-ж, а дзе-ж ён?

— Ды недзе схаваўся, чаго ўжо так калоціцца!?—сказаўшы гэта, Апанас ажно асталбянеў: „Пазнаюць“ прамялькнула ў яго галаве, але Максім не даслухаў апошніх слоў, завярнуўшыся назад, ён зноў палапацеў у цемру.

Тымчасам недалеча ад хаты раздаўся гучны выстрал і з усіх бакоў палянкі пачуліся людзкія голасы.

— А-го-го-го-ў-ў-ў!

— О-го-го-о-о!

— А-гу-ў-ў!

— Заходзь—круго-о-ом!

— Страля-а-а-ай!

Зноў некалькі выстралаў перакацістым громам пракаціліся па лесе. Потым раптам усё сьціхла.

— Ёгна-а-ат!—прарваў цішыню хрыплы надорваны голас Марці. „Ёгна-а-а-а“... адазвалася недзе далёка-далёка за маўкліва патаемнымі разлогамі палянкі.

— Я—ту-у-ут!—каля самага ганку крыкнуў Ёгнат.

Асталбянеўшы Апанас чуць ня ўпаў ад перапуду. „Пэўне падслухаў“, як нажом парнула ў сэрца гэтая думка. Здрыжэўшы ўсёю істотаю, ён цішком шморгнуў у хату.

Цераз некалькі хвілін хата траслася ад гучнага гоману. Як селядцоў у бочды, там было людзей. Нават некаторым ужо і месца не хапала ў хаце—таўкліся ў сенцах і на ганку.

Мар'я неяк весела і пужліва пазірала на Ёгната.

Голы, без кашулі, толькі ў адных штанох, ён моўчкі грэўся каля камінку.

Можа ў соты раз мужчыны пераказвалі адзін другому, якім гэта чынам Ёгнату ўдалося спасьціся, і чужь ня кожны з іх стараўся прыдумаць такое здарэньне з свайго ўласнага жыцця.

— А вы, дзядзька, мусіць, ня былі ў такой пераправе?—прайдахаваты малады хлопец звярнуўся да старога шчупленькага дзедка ў невялічкай, ужо распукнуўшайся „аладачцы-шапцы“.

Дзядок аж падскочыў ад радасьці, даўно яму хацелася пачаць гаворку, ды не находзіў трапы як.

— Э, ці гэта, ці гэта 'шчэ бачылі!—сьмешна трасучы рэдзенькаю бародкаю, залепятаў ён.—Бывала, вось як, як на турка хадзілі, дык даль-бог-жа, даль-бог, былі такія часіны, што хоць, хоць жывым, жывым у зямлю...—дзядок тут нешта крыху спанталыжыў і на момант супыніўся.

— Дык, кажаце, вас турак лузануў падхадзяшчал?—чужь трымаючыся ад сьмеху, перабіў яго той самы прайдоха.

— Якое-якое-якое л-лузяў, якое?.. мы-мы як прыхвацімся бывала, ды калі не жманом-жманом, дык аж у Каштантынопол месца не находзіў!

— А казалі бо, дзядзька, што вы былі там нейкім зала-таром?

— Хто, хто, хто казаў?—Тут у дзедка ажно „аладка“ аб'ехала на вочы ад перапуду.

— Да вось-жа, стары Тодар заўсёды гаворыць.

— Хто? Тодар? Я-я-я з ім не-не-не...

Але яму не далі болей гаварыць, некалькі мужчын паціснулася к дзвямрам, і дзядок, як пробка, выкаціўся ў сенцы. У другім кутку хаты каля самага стала талкавалі аб тым: як-бы гэта заўтра наказаць у мястэчка ды з атрадам перашарыць увесь лес.

Там-жа недалеча, прыпёршыся к сьцяне, моўчкі стаяў Апанас, але ён нават і ня думаў слухаць гаворак; нешта зусім другое марылася ў яго галаве. А што? дык і сам добра не

разумеў. Спусьціўшы ў дол вочы, быццам анямеўшы, нерухома трымаўся на адным месцы. Нейкая патаёмная думка як-бы скрабла за яго душу. На твары адбівалася ўхмылка вялікага нездаваленьня і злосьці.

Пастаяўшы крыху, раптам неяк схамянуўся, рашуча кіўнуў галавою і пашыўся праз людзей у другую хату.

Доўга яшчэ разносілася па палянцы гучнае водгулле людзкае гамонкі; доўга задуменны лес выслухваў злосьныя пагрозы таму, хто хаваўся у яго гушчэрнай парасьлі. А нарэшце-ж такі, ужо пасьяля пеўняў, калі на поўначы забялела цёмна-шэрае неба, калі лягкі павольны ветрык пачаў варушыць санлівыя вярхі дрэў, палянка зноў супакоілася патаёмна-мертвацкім сном.

Але ў хаце ня ўсе яшчэ спалі.

Дрыжучы ўсёю істотаю і нешта памаленьку шапочучы сама сабе, старая бабулька нішачкам сядзела каля вакна.

Прабавала і яна легчы спаць, але ня ўзяў яе сон. Нешта як-бы варушылася на душы і страшэнныя думкі напаўнялі галаву. Здавалася ёй, што вось тыя самыя зладзеі зноў крадуцца к хаце, што вось пэўне яны стаяць недзе каля сьцяны і чакаюць, пакуль усе заснуць, а тады і нападуць на сонных.

Хацелася зірнуць у вакно, але баялася: „А як убачаць адтуль?“

Ахопленая такімі думкамі і ня кратаючыся з месца, аж да самага дня пільнавала Ўлюта.

Вечарэла... На самым захадзе памаленьку высоўвалася з-за лесу тоўстая, чорная хмара; вялізарнымі страшэзнымі лапамі, яна ўсё болей і болей захоплівала сьветла-блакітнае палатно неба. Захованае ёю сонца ва ўсе бакі выгіблівала свае прамяністыя косы. Кволы ветрык памаленьку кучаравіў чупрыны выхраваста-зялёнага жыта. Неўгамонны жаваранак, купаючыся сярод прыгожа-павольнага блакіту, будзіў абшары сваёю мілагучна-кволаю, дробна-ліючаюся песенькаю. Можа ён думае, што гэта раніца, а можа абрыдла за дзень сядзець маўчучом, дык хоць пад вечар ды аддасць сваё.

Па вузенькай сьцежцы, спусьціўшы ўніз галаву, памаленьку ішоў Апанас. Зялёныя каласкі лёгка шапацелі па яго сьвітцы. Нейкая як-бы сумота адчувалася на душы.

О, колькі разоў ён ужо вандраваў гэтымі знаёмымі пуцінамі, колькі разоў ні кляў сябе і сваё жыццё, колькі ні малявалася ўсялякіх плянаў у яго думках! Але ўсё, усё гэта нібы пухам разьляталася, і на сэрцы заставалася толькі адна балючая пакута.

— І докуль, докуль хадзіць?—ня раз висоўвалася пытаньне. Ён тады нешта раптам страшэнна хапала за сэрца, зьяўлялася вялікая агіда на самога сябе, хацелася вырашыць, вырашыць канчаткова тое, што так балюча разьідае душу. Але гэтага нельга было зрабіць, шмат было такіх прычын, якія зацямялі яснае разуменьне свайго становішча. У вадзін момант думалася так, а другі раз зусім іначай: сёньня адчувалася, што ён лішні, зусім непатрэбны там, куды ідзе, што быццам з ім гавораць там, як ад напасьці, і кожную хвіліну можа чакаюць, каб скарэй чэрці вынеслі, і шмат, шмат чаго балючага выплывае тады перад ім.

Але заўтра зусім другое: у вачох так і ўецца прыгожы вобраз, тады і душа нападняецца нейкім надзвычайна прыемным адчуваньнем, тады і салодкія мары зьяўляюцца ў галаве, і ўвесь, увесь тады аддаешся ім.

Як сярод нетры якое блудзіў Апанас можа з поўгода: і вось цяпер гэтак сама ідзе, ня ведаючы, што яго там сустрэне, можа прыгожыя вочы ня раз усьміхнуцца яму, а можа цэлы вечар будуць, як воўкам, пазіраць з падлоб'я. Нельга ўгадаць зараней,—бо не ад яго гэта залежыць. Заўсёды, заўсёды ён быў шчырым, заўсёды стараўся вылажыць перад ёю сваё сэрца. А яна? Хто яе ведае, не разгадаеш чужое душы, сёньня так здаецца, а заўтра—зусім іначай.

Поўны такіх адчуваньняў, Апанас і не ўгадаў, як перад ім паказаўся невялічкі прагалак між жыта. Гэта была вузенькая зялёная дарожка, якая адным канцом хавалася направа ў густым лесе, а другім накіроўвалася к чуць відным за горкай будынкам.

Новая белая крыша яскрава вызначалася паміж навакола кучаравых прысад.

Нешта як-бы сьціснула за Апанасава сэрца. Аскубнуўшы рубашку і агледзеўшы сябе з ног да галавы, прыбавіў ходу, і неяк нават бадзёра зашагаў па дарожцы.

З кожным крокам усё болей і болей перад яго вачыма вынікаў з даліны знаёмы будынак.

Нарэшце такі, як на далоні, відзеён быў абгароджаны нявысокім парканам двор. Знаёмая белая кофточка мелькнула ў ваччу і схавалася за хлёў.

— Вось я-ж яе тут!—прашаптаў Апанас і, падхоплены нейкім вясёла-гульлівым настроем, шыгнуў у жыта і пабег разораю проста к хляву.

Падкраўшыся к самаму вуглу, ён моўчкі застыў у жыце.

Каля сьцяны па замежку куляўся маленькі парсючок, а за ім, уся расчырваневшаяся, бегла яна.

— Цюга яго!—крыкнуў Апанас і раптам выскачыў к хляву.

„Кві-кві-кві“—загвалтаваў спанталыжаны япрук і рынуўся ў жыта.

— А што-б цябе, от-жа перапужаў!—ледзьве прашаптала, дрыжучы ўсёю істотаю, Варвара.

— А няўжо-ж ты і пужацца ўмееш?

— Чаго цябе чэрці нанеслі, чаго? Вось цяпер дзе я яго найду!

Злосна прагаварыўшы гэтыя словы, яна крутнулася і пабегла назад.

Апанас моўчкі глядзеў услед, нешта як-бы калупнула яго за сэрца. „Навошта было пужаць“, прамялькнула думка ў галаве. Злосны погляд Варвары так і застыў на вачох, зрабілася неяк няёмка.

— Лепш-бы і ня йшоў, як так!—прашаптаў у слух сам сабе і неахвотна пашоў к хаце, але ня ўсьпеў і дзесяці крокаў нават ступіць, як раптам зашамецела жыта, выскачыў парсючок, а за ім і яна.

— Дзяржы, дзяржы, дзяржы, Апанаска, дзяржы!—весела пракрычала Варвара, і на твары яе здаецца зьявілася нейкая надзвычайна прыгожая ўсьмешка.

Апанас чуць не падскочыў ад раптоўна падхапіўшай радасьці. Абодвы сьмяючыся паперліся за япруком.

У хаце цемнавата і ціха. Апанас сядзіць каля стала поруч з Варвараю. На твары яе адбіваецца нейкае незадавальненне. „І чэрці яго нанеслі сёння“, думае сама сабе: „Зусім іншае было на маё наконт сёнешняга вечара, а тут вось, на табе, сядзіць крумкачом. Яно-то, ліха яго ведае, той можа і

маніць?“ З гэтымі думкамі нешта як-бы зашавялілася на душы ў Варвары.

Уявілася ёй першае знаёмства з Апанасам, тыя вечарынкi, калі яны пачалі заглядаць адно на аднаго. Праўда, зразу-то ён і ня вельмі спадабаўся ёй, але на потым неяк прывыклася, што нават і цэлыя ночкі праседжвалі ўдваіх. І заўсёды адчувалася нешта, як-бы здавальняючае душу і захопліваючае сэрца. Ніколі, ніколі, нават і ня думалася тады, што ўсё гэта абрыдне, што настануць такія хвіліны, калі як-бы нехаця ці пад прымусам будзеш сядзець з ім. Але вось цяпер зусім ужо ня тое, зусім ня хіліцца неяк к сэрцу.

Хто яго ведае, чаму яно так робіцца, а можа гэта толькі на крыху, а потым зноў... Але-ж не, мусіць, не, нават і падумаць не даецца, адваротным стала.

— Мусіць, ці не пара дадому,—раптам прарваў яе думкі Апанас.

— Пагуляй крыху!—зірнуўшы яму ў вочы, праказала Варвара. Трудна адгадаць, што адбівалася ў гэтым поглядзе: ні то нейкае спачуваньне Апанасу, ні то сваё ўласнае, патаемнае, але толькі відаць было, што ён паўноткі глыбокіх і балючых думак.

— Не, пайду такі,—рашыў Апанас, крыху пастаяўшы і як-бы чакаючы, што яна скажа далей, але Варвара больш не абазвалася, спусьціўшы ўдол вочы, нават і не кранулася з месца.

— Пачакай!.. куды-ж ты, мой зяццю, уцякаеш куды? Вось трошкі пажывімся да пагамонім, да сёе, да тое... Заўтра-ж такі і сьвяты дзянёк... Яны бо анічагусенькі тут, то пажартавалі-б трошкі, ці што, такі то-ж і маладзенькія, нехта скажа: А-а-й, як вам гэта ня грэх, як вам! Гатавусенькі і пазасыпаць, гатавусенькі...

Як градам сыпанула Варварына маці Аліжбета, раптам уваліўшыся цераз парог.

Апанас моўчкі глядзеў на яе, нешта быццам радаснае, мелькнула ў яго думцы. „Дык вось, мусіць, калі маё ўзяло“, рашыў ён сам сабе.

— Сядай-жа, Апанасачка, сядай, дзеткі, сядай! Сёе-тое прыгатавала, ды вось стары можа ці не адшукае хоць поў-квартачкі якое.

— Што гэта вы, цётка, выдумалі!

— Да ты-ж не адмаўляйся, да пасядзім да пагамонім, ці мала-ж ё пра што, ці мала!..

Апанас ня ведаў, на каторым ён сьвеце: сеўшы на самы покуць, попlech з Варвараю, ня мог стрымаць хваляваньня вялікай радасьці. Але тут-жа, зірнуўшы на скрыўлена-пачырванёўшы яе твар і на апусьціўшыся ўніз вочы і раптам зжахнуўся. „Не, тут нешта ёсьць“, як маланкаю, прамялькнула ў галаве.

Тымчасам Аліжбета ўсё яшчэ насілася з рознымі яешнямі ды мачанкамі.

Дзьверы былі расчынены насыцеж у абедзьвюх хатах цераз невялічкія сенцы. Як вёнікам, мяла задрыпаная Аліжбедзіна спадніца ўсьлед за ёю; то ў аднэй хаце, то ў другой, то ў сенцах. Усякая сьмяціна бяз духу перлася з дарогі. Поўвечара цягнулася гэтая цэрэмонія. Доўга Апанас ня мог узяць трапы, у чым тут сэнс, доўга шукаў ён тут разгадкі сваім словам на задуменнай Варвары. А нарэшце-ж такі пачалося.

— Даўно, Апанаска, я хацела з табою пагутарыць,—пачала, сеўшы поруч з ім, Аліжбета,—ды хіба-ж, хіба ўжо не пара...

— Куды-ж ты, куды-ж ты, дзетачкі,—зьяврулася яна да Варвары.

Тая, нічога ня кажучы, шыгнула ў другую хату.

— Ды хіба-ж нам трэба лепшы зяць? І вядомы-ж, і знаёмы, і багаты, і нават... і ўсё і ўсё, і ўсё... (тут яна накрыху спанталыжыла, убачыўшы пабялёўшы Апанасаў твар, ня ведала як пачаць далей).

— Дык вось, дык вось, мая кветачка, мая макавачка... дай хіба я пацалую цябе, мая зязюлечка, мой саколчак! Аддам, дзіва што аддам, і рада буду і веслялёханька.. І вядомыя-ж, і знаёмыя-ж, да якая-ж сямейка залатая... Каб не цяперашні час, Апанасачка, дык чаму-ж бы ня быць сваякамі. Сам-жа падумай, мая рыбачка каханая: адна, як пальчык, тая дачушка засталася, гэта-ж уся мая ўцеха, гэта-ж і ўся мая надзея; а там, барані божа, ды ў вас якое няшчасьце. Хоць-бы цяпер вось і на Ёгнатку гаварыць, можа ён і нічога, але-ж людзкія языкі: адзін тое, другі тое, ды ці мала, ці мала чаго наплялі. Я і кажу

сваёй дачушцы: добра-ж, кажу, як нічога, а як-жа хто ўваткне, ды ці доўга-ж, ці доўга цяперашнім часам да бяды... пагаварылі мы з старым, пагаварылі, ды няхай, кажам, хіба на далей, мо' як пацішэе на сьвеце.

Апанаса нешта аж кальнула ў нутро. „Дык вось хто вінават“, падумаў ён сам сабе.

— А тымчасам ужо позна—трэба ісьці.

— Як сабе хоч, як сабе хоч, але-ж так, так будзе, як я казала.

Узяўшы шапку, Апанас моўчкі вышаў. Ідучы па сьцежцы ён ня мог затрымаць хваляваньня накіпеўшай у грудзёх злосьці: „Дык вось за кім я прападаю, ды-к вось хто сушыць мае вантробы. Эх, пераеда сэрца!.. Не, годзе!.. годзе!.. лопаецца трываньне!.. настае час, настае! Кончана, усё кончана! калі так, то няхай будзе іначай!?..

Чуць ня ў крык праказаўшы апошнія словы, сьціснуў зубы і як мага прыбавіў ходу.

— Што-ж ты, дачушка мая, тут робіш, што? Забілася ў цёмны куточак ды сядзіць, кацянятка маё! Пашоў ужо, рыбачка мая, пашоў.

— Ну, а што казаў?

— Да нічагутачкі, нічагутачкі, добра, добра ўсё, красачка, добра!

— А калі дачуецца посьле?

— Дарма, дарма, тады ўжо дарма!

— А можа трэба было сказаць?

— А якая ты чудненькая, я-ж табе казала, што нельга нельга. Нішачкам, нішачкам зробім нішто, і ведаць ня будзе!

— Неяк сумна мне стала, ды й годзі.

— Выкінь, выкінь з галавы, мая ягадка, выкінь! Ці яны-ж хіба нам раўня, ці што? Гэта-ж, гэта-ж галытва-мужыччо! Ды і Адальчык-жа твой куды-ж, куды прыгажэйшы за гэтага. Ну, хадзем-жа, хадзем, мая кветачка, у тую хату да павячэраем, да лягам!

Але Варвара не пашла вечэраць, яна моўчкі адна заста-лася сядзець у цёмнай хаце. На сэрцы яе нешта як-бы ўзбуджалася. Два процілеглыя вобразы мятусіліся перад вачыма. Шкода рабілася і Апанаса, уяўляліся яго сёнешнія, можа і апошнія, поўныя глыбокага, нутранага болю погляды.

„Навошта зводзіла, навошта?“ як-бы шаптаў ёй хто на вуха. Але разам з гэтым уяўляўся і другі вобраз, больш яскравейшы і неяк надзвычайна прыемны сэрцу.

Тады падхоплівала імкненьне: хацелася, каб як ды скарэй далучыцца к яму, што-б усё гэта сучаснае асталося ззаду, каб забыць і ніколі, ніколі ня думаць аб ім. Прыемна-салодкімі марамі напаўнялася ў гэтую хвіліну душа; далёка, далёка яны насіліся недзе ў абшарах. Прыгожа-аксамітнымі хварбамі малявалася перад Варвараю жыцьдэ. Але-ж тут раптам усё гэта зьнікала, на сэрцы выплывала нейкае, глыбокае сумленьне.

— А мо' падманіў? А можа і ня прыедзе?—Гэтыя пытаньні аднекуль пракрадаліся ў душу. Тады зноў рабілася сумна, зноў шкода было Апанаса, і нейкі надзвычайна вялікі жаль сьціскаў за балючае сэрца.

Была ціхая летняя раніца. Лёгкі туман прыпадаў к пашарэўшай ад сьцюдзёнай расы, пухкай траве. Сонца яшчэ ня ўзыходзіла. Але птушкі ўжо ня спалі: пасеўшы на тонкіх галінках, яны заліваліся сваімі рознастайна-мілагучнымі, дробна-гульлівымі песенькамі. Нярухома стаяў навокала раскінуўшыся лес; ён, быццам зачарованы, абвесіўшы свае санлівыя космы, слухаў сваю прыгожую музыку.

Далёка, далёка яна кацілася па яго касмата-цяністых вярхох.

Прыгожа пасьмейваліся сярод блакітнае высі яшчэ не па-тухшыя, алмазна-брыльянцістыя зоркі.

І ім мусіць надзвычайна прыемна адчувалася хараство чыста-крышталнай летняй раніцы.

У паветры хвалявалася нейкая вільготна-патаёмная радасьць. Белы, з нэрвова скрыўленым ротам, Апанас пёрся па лесе. Нейкі невядомы страх заўладаў яго істотаю: здавалася, што вось нехта прытаіўся за ялінкаю і выглядае, куды гэта ён так ляціць, што вось-вось выскачыць наперад і загародзіць яму, Апанасу, дарогу.

— А можа хто бачыў, як выходзіў з дому?.. Можа чулі, як рыпнуў дзвярыма? Не, не, ніхто, ніхто, ня чуў! спалі... усе, усе спалі! А хоць-бы і чулі? дык дакуль-жа маўчаць, дакуль?.. Эх, сволач!.. Людаедзіна!.. Годзі!..

Годзі!.. увесь падхвачаны такім абурэньнем і дрыжучы ўсёю істотаю, Апанас прыбаўляў ходу. У грудзёх заскарузла

нешта страшэннае, якое вось-вось, здавалася, прарвецца і скалыхне ўсе вантробы. Там было схована другое, зусім другое пачуццё, але-ж яно маўчала.

Кожны мускул сярдзіта напружваўся ў Апанаса, хацелася мсьціць, мсьціць дотуль, пакуль на сэрцы не загоіцца балюча-разьядоўчая душа скула. Хацелася выліць на голаву свайго ворага, кіпень страшэнна ўзбуранай жоўці.

Усё хутчэй і хутчэй Апанас прыбаўляў ходу. На лбе яго выступіў халодны пот. Хвіліна-ад-хвіліны ногі чапляліся за ламачо. Спатыкаўся... падаў... але зноў усхватваўся і яшчэ з большым абурэньнем разьюшанай злосьці кідаўся ўпярод.

Вузенькая сьцежка, абапал заросшая густым, зьвісаўшым на яе хмызьняком, як істужкаю, вілася ўперадзе.

Буйная раса градам сыпалася на Апанаса, але ён не разважаў, не сагінаў галавы пад навіснае абсыпанае, крышталёвымі капелькамі гальлё, якое шапацела каля яго вушэй і спорным дажджом аблівала яго падраную сьвітку.

Размохраныя старыя лапці сьпешна чвакалі па зеленавата-шэрай траўцы, астаўляючы за сабою два рады шырокіх, з абабітаю расою сьлядоў. Скора Апанас зьвярнуў управа на крыху шырэйшую, з глыбока-ўрэзанымі чорнымі каляінамі сярод зялёнае муравы дарогу. Ступіўшы некалькі крокаў, раптам супыніўся,—зірнуў назад і чуць не асталбянеў ад страху, убачыўшы свае сьляды.

Хвіліну пастаяў у нерашучасьці. Потым, быццам успомніўшы нешта, махнуў рукою і знік сярод густога дробнага парасьніку.

Сонца ўжо пачало нізаць сваімі тонкімі праменьнямі густую карону маўклівага лесу, але яшчэ не выплывала над ім; быццам баючыся каго, яно пужліва пазірала скрозь касматае гальлё вярхоў. Апанас ужо быў дома. Памаленьку крадучыся, праз вакно ўлез ён у хату. Тут ня было нікога—усе спалі цераз сенцы ў другой хаце. Зацяўшы ў грудзёх дыханьне, дрыжучымі рукамі разбэрсаў аборы на нагах. Нешта як-бы шалпатала ў яго на душы. Увесь калаціўся. Нейкі патаемны страх захапіў істоту. Нарэшце ўхадзіўся: лапці закінуў у самы куток пад ложка, мокрыя анучы і штаны шпурнуў на халодную печ, пераадзеўся ў сухое і як-бы ні ў чым ні бывала залез пад коўдру. На гэтым самым месцы ён праз цэлую ноч нават і на адну хвіліну ня мог супакоіцца. Тады бушавала па-

чуцьцё злосьці і крыўды, а цяпер зусім другое: чакалася нечага страшэннага, якое ўсё глыбей і глыбей пралазіла ў душу і нечым як-бы скрабло за балючае сэрца.

Нешта як-бы стукнула ў дзверы. Увесь акамянеўшы, Апанас нарыхтаваўся слухаць. Як абухам трэснула ў лоб. Халодная хваля прабегла па сьпіне. Зацяўшы дыханьне і нават баючыся крануцца з месца, ён чакаў, што будзе далей. Але-ж грук болей не паўтарыўся; маўклівая, прарваная ім цішыня зноў запанавала ў хаце.

Толькі раптам пад Апанасавым ложкам заскрыгіталі мышы. Прарэзьліва-дзікі іх піск пракаціўся па нэрвах Апанаса ды зноў ціха.

„Няўжо не яны?“ лёгкая думка прабегла ў галаве.

З гэтай думкаю ён моўчкі ўстаў з месца і з вялікім страхам на сэрцы падкраўся к вакну. На дварэ было ціха, на ганку, каля парога, памаленьку зыбаючыся, ляжалі начоўкі.

„Пэўне ня пойдуць?“ з нейкім як-бы здаваленьнем спытаў сам сябе, і ўжо нават лёгкая ўхмылка паказалася на нэрвова белым твары. Але-ж тут раптам, як на спрунжынах адскочыў назад, шмыгнуў на ложак і закамянеў пад коўдраю. Сэрца застыла ў грудзёх, халодны пот выступіў на лбе, у вачох засталася здань паказаўшыхся з лесу знаёмых яму людзей.

Праходзілі ціхія хвіліны. З вялікаю напружанасьцю Апанас прыслухоўваўся к кожнаму шораху на дварэ. Увесь застыўшы пад коўдраю, ён баяўся нават і крануцца. Заплюшчыўшы вочы, зацяўшы дыханьне, чакаў нечага надзвычайна глыбокага, нізаўшага нямую душу. Пачуўся лёгкі стук на ганку. Скрыпнулі дзверы...

„Няўжо не замыкана?—да рэшты зьмяртвеўшы, падумаў Апанас. Ах!—гэта-ж ідуць!.. ледзь прашаптаў і скалануўся ўсёю істотаю.

Лягнула клямка, і на парозе паказаліся дзеве постаці. Акінуўшы сярдзіта-воўчымі поглядамі ўсе куты, адзін з іх моўчкі падышоў к Апанасу.

— Ты адзін тут?

— А-а-дзі-і...

— Валі!—адварнуўшыся назад, махнуў ён задняму, той памаленьку зачыніў дзверы і зьнік у сенцах.

— Ой, Ігна-а-а-а!..—пачуўся з другое хаты нэрвовы крык Мар'і, але раптам, як перахвачаны кім, абарваўся.

Згубіўшы ўсякае пачудзьцё, з нейкім мяртвацка-застыўшым выразам на твары, Апанас моўчкі пазіраў на бандыта.

А цераз сенцы бушавала цэлая завіруха: ускочыўшы з пасьцелі, Ёнат усьпеў схапіць на стале нож і азьвярэла рынуўся на аднаго з пярэдніх.

Шырокае вострае бліснула ў паветры, але ня ўспела апусьціцца ўніз: падбегшыя бандыты ў адзін момант схапілі Ёната і тут-жа скруцілі рукі назад.

З дзікім крыкам Мар'я кінулася на помач, але і яе аса-дзілі, даўшы некалькі тумакоў у грудзі, гэтак сама выкруцілі рукі.

— Вярывак!—трымаючы Ёната і задыхаючыся ад злосьці, раўнуў вуграваты.

Цераз некалькі хвілін усё было гатова—павязаная сям'я чакала далейшага.

Пасінеўшая ад страху старая бабулька нешта памаленьку мыляла губамі. Яе назнарокі палажылі тварам на хату, дзе, абкручаны вярочкамі, ляжаў на падлозе Ёнат. Страшэнна-мяртвацкі погляд адбіваўся на яе твары. Струпам вылучаўшаяся, сухая, пажмураная вярочка нэрвова ўздрыгвала кожную наступную хвіліну.

Засопшыся бандыты, адзін каля аднаго таўпіліся пасярод хаты. Уграваты-ж моўчкі пазіраў на зьвязаную на ложку Мар'ю. Нешта як-бы на момант прамялькнула ў яго галаве, нейкая патаемная здань як-бы кранула яго заскарузлую душу. Стаяў і ня кратаўся. Наморшчыўшы брудны, нямыты лоб, нечага як-бы адшукваў у сваёй запляхованай рознаю тваньню галаве.

— Ну, што-ж паразяўляліся, чэрці!—схамянуўшыся нібы з прасонья, нарэшце, адазваўся ён.

— Усіх павязалі? Ну, дык чаго-ж?.. Валачы на двор!.. Атарапёўшыя бандыты рынуліся к Мар'і, але вуграваты тут-жа асадзіў назад.

— Куды?.. Нашто?.. Вароны!.. Яго бяры!..

Усе ўпляліся за Ёната.

Цераз хвіліну хата апаражнілася, толькі вуграваты гэтак сама моўчкі стаяў каля ложка.

— Адкуль будзеш?—глухім шопатам праказаў ён, нахіліўшыся к самому вуху Мар'і...

— Галаварэзы!.. Людаеды!.. Забойцы!..—немы стогн вырваўся з балюча надорваных яе грудзей.

Як маланкаю, жарнула вуграватаму ў лоб; маленькія прыжмураныя вочы яго наліліся кроўю.

Увесь задрыжэўшы ад злосьці, харкнуў проста ёй у твар, забурчаў нешта пад нос і, сашчапіўшы кулакі, рынуўся ў дзьверы.

— Прывязвай к плоту!—нема раўнуў на ганку.—Прывязалі?.. Давай дарогу!

Бандыты расступіліся, брудная валасатая рука вуграватага выцягнулася проста на Ёгната. Дула ўрэза бліснула пад променем паказаўшагася з-за лесу сонца, грамавым рэхам пракаціўся па абшарах выстрал. Прывязаны за жэрдку Ёгнат скалануўся некалькі разоў і вяла павіснуў каля плоту.

— Гатоў?—зноў раўнуў вуграваты.

Некалькі бандытаў падбегла к плоту, адзін садануў нагою прама ў нос, але акрываўленая галава толькі кіўнулася.

— Гатоў! з нейкім здаволеньнем адазваўся ён і тут-жа лісьлівым поглядам, быццам чагось хочучы, зірнуў на вуграватага.

— Марш!—крыкнуў той, воўкам наставіўшы вочы.

— А яна, а яна?—пачаў было першы.

— Ну!—перабіў яго вуграваты і крануўся з месца.

У хуткім часе бандыты зьніклі сярод чужь-чужь калыхаўшагася лесу. На хутары запанавала мяртвецка-напружаная цішыня.

Апанас ляжаў на ложку. Ён быў ня звязаны, але ня мог крануцца з месца. Быццам цяжарным каменем была прыдаўлена яго адзеравянеўшая істота. Нешта як-бы прыліпла і заскарузла на душы. Ня было ніякіх адчуваньняў, усё анямела, заглухла, застыла. Нэрвова скрыўлены рот як-бы і на век зьбіраўся застацца такім. А потым-жа раптам усё перайначылася, нейкая думка прамялькнула ў Апанаса. Усхапіўся... падбег к акну, але, ня ўсьпеўшы і зірнуць, кінуўся ў дзьверы.

У нерашучасьці пастаяў некалькі хвілін на ганку; мёртвыя погляды яго застылі на вісучым каля плоту трупі Ёгната.

Потым рвануўся, падбег, схапіў за акрываўленую галаву і з вялікімі надрывамі ў грудзёх павіс на ахаладзеўшай шыі. Гарачыя сьлёзы, сьлёзы малага, пакрыўджанага дзіцяці, палі-

ліся з яго вачэй... Нэрвова хапаў рукамі, прыжымаў к сабе ахаладаўшы труп, пэдкаўся ў кроў, плакаў і цалаваў.

— Я, я, гэта я,—дзікі крык вырваўся з яго нутра, і тут-жа захлябнуўся ў набегшай хвалі разьядаючага сэрца нямога пачуцьця. Упаў і прыліп к аплыўшым цёплай кроўю нагам. Доўга, доўга ляжаў нярухома, доўга дрыжэла пры цяжкам усхліпваньні запэцканая кашуля. Здавалася, што во-во нешта страшэннае вырвецца з яго напружана балючых грудзей. Але нічога ня было, толькі нямыя глыбока пранізваючыя душу глухія нэрвовыя ўзрыды адзін за адным выплывалі з самага прадонья души..

Раптам балюча-надорваны стогн пракаціўся ў паветры. Апанас усахпіўся... Пужлівыя погляды яго застанавіліся на вокнах хаты. Адтуль даносіўся голас Мар'і.

Нешта як-бы штурханула яму ў грудзі. Адскочыў... зірнуў на запэцканую ў кроў кашулю, пацёр рукою, быццам хочучы знішчыць плямы, і моўчкі пабег на ганак. „Няма... няма, няма“—шаптаў ён разьвязваючы Мар'ю, нэрвова крычучы на ўсю хату. Яна падскоквала, рвалася з месца, і яшчэ болей заціскала вузлы балюча ўеўшыхся вярвак. Апанас ня мог як вызваліць: увесь дрыжучы, ён хапаўся то за адзін, то за другі вузел, але рады не даваў.

— Нажа вазьмі!—прастагнаў на другім ложку бацька.

Нешта як-бы патаемна-злоснае паказалася Апанасу ў гэтым плакучым голасе.

— Няўжо знае?—як швайкаю, парнула ў сэрца гэтая думка.

На хвіліну згубіў усякае разуменьне, аслупянеўшы, ня мог крануцца з месца.

— Вонька, на доле!—ізноў простагнаў Максім. Відаць было, што яму надта цяжка сабраць духу хоць на адно слова. Не вяроўка, а цяжкая хвароба прыкавала яго к ложку. Колькі разоў ні намагаўся ўстаць, колькі разоў, ні памыкалася сівая барада, што-б падняцца, усё роўна нічога. Астатняя сіла пакінула яго.

Прышлося глядзець, сваімі старымі ўласнымі вачыма глядзець на зьдзекі, на гвалтоўную сьмерць і нават не крануцца з месца.

Ня то хіба мог-бы ён у другі раз, калі 'шчэ рукі моцна трымалі сякэру, дазволіць гэта? Не, ніколі, ніколі, а цяпер? „Эх! Эх!“ з вялікага болю ў грудзёх моўчкі ўздыхаў стары.

А бабулька дрыжэла, як той асінавы лісьцік, трапяталася старэнькае сэрца. Хацелася-б ёй заплакаць, моцна-моцна загаласіць на ўсю хату, але-ж нешта цяжарным каменем ціснула старыя кастанявыя грудзі і, як-бы заткнуўшы горла, не давала магчымасьці нават і азвацца.

Маўчала і калацілася. На твары адбівалася нярухома-застыўшая ўхмылка вялікага нутранага болю. Памаленьку шавяліліся сухія пажмураныя губы.

Пужліва пазіралі слязьліва-туманныя ўпалыя вочы. Быццам анямеўшы, ня краталася з месца.

Вечарэла... Шэры, вільготны змрок павольна цярушыўся над палянкаю. У паветры хвалявалася маўклівая цішыня, толькі глухі, адрывісты стук даносіўся з хутару. Мялькаючы бэльмі хусткамі сярод жыта, па вузенькай сьцежачцы ішлі Матрона з Ганнаю. Недалеча перад імі віднеліся будынкі.

— А мая галубачка!—пачала Ганна,—паміж намі кажучы, ён і варты быў гэтага.

— Што вы, цётка, узвар'яцелі, ці што?—срдзіта адазвалася Матрона.

— Нічога, але-ж, але-ж усё неспакойна на душы, перадумаеш, перакалоцішся, а ліханька яго знае.

— Няма чаго грашыць, цётка, ня кепскі быў чалавек! Каму-каму, а вам-бы і языка ня трэба часаць!

— Я-ж, я-ж нічагусенькі...упакой яго, божа, душу! Ці то-ж я хіба...

— Хіба ня хіба, але рада,—падказала Матрона.

— Не прыч, Матронка, не прыч, не разьлівацца-ж мне ў сьлязах па чужых дзетках, калі і свае не ўпарадкаваныя.

— От, маўчаце, бо за доўгі язык скорал!

Абедзьве суседкі моўчкі пералезьлі невялічкі плот і накіраваліся проста к хаце.

На шырокім зэдлі, каля ганку, ляжала заснованая труна. Чалавек пяць мужчын, тупаючы кругом яе, нешта рахаваліся паміж сабою.

— Мо' шырока?—задуманна прагаварыў сівабароды, каранасты дзед.

— Не, не павінна-б,—адказаў малады.

— Добры вечар, мужчынкі!—гукнула Матрона, ідучы за Ганнаю ў хату.

— Э, слухай, Трахім!—раптам спяхваціўся дзед.

— А што?

— Пайдзі, браце, запытай у Ганны, як там на-конт Варвары.

— Эгэ-ж праўду, дзядзька, кажаце, здаецца-ж, наклёўвалася нешта.

У гэтую хвіліну Апанас моўчкі стаяў у сенцах, накіраваўшы вочы к мужчынам, і, быццам аслупянеўшы, ён ня кратайся з аднаго месца. У галаве шавяліліся нейкія далёкія думкі. „Возьмеш яе і будзеш жыць!“ глыбокае нутранае пачуцьцё шаптала на вуха.

„Працерабіў, працерабіў свой шлях“, нават з нейкім здавальненнем у момант падумалася Апанасу.

Але тут-жа раптам даляцелі словы знадворку.

„Варвара, наклёўваецца!“ паўтарыў ён, задрыжэўшы істотаю. Не раздумляючы, шморгнуў у хату і прытуліўся ў цёмным кутку недалеча ад цёткі Ганны. У грудзёх захлупвалася дыханне, кроў хлынула к галаве. „Наклёўваецца, наклёўваецца, наклёўваецца“, не пераставала барабаніць па нэрвах.

Нядоўга пачакаўшы, увашоў і Трахім; праціскаючыся між людзей, ён гэтак сама шыўся к Ганьне.

Тымчасам бабы ўгаварылі Мар’ю ня плакаць, а пайсьці адшукаць палатна на абіцьцё труны.

Усхліпваючы ад самага прадоньня нутра, яна пашла ў другую хату, дзе і загаласіла, адчыніўшы сундук.

— А палаценцы-ж мае, а хто-ж вас будзе насі-і-і-ці!..

А дзяружачкі-ж, а коўдрачкі, а хто-ж вамі будзе апра-а-а-тацца...

Старая бабулька стаяла на каленях каля самага покуця, дзе, акрыты белым палатном, ляжаў труп Ігната. Абапершыся на лаву, яна ўсё нешта памаленьку шапацела сама сабе.

Кругом ціснуліся людзі: усякаму хацелася зірнуць у твар мертвяцу. У хаце было душна і цёмна. Маленькая свечачка дробна моргала каля Ігнатавае галавы.

— Паждэце, цётка, хай крыху адыйдуць, тады паглядзіце!

— Вось скажэце лепей, як там пра Варвару?—шопатам пачаў Трахім.

Апанас лавіў кожнае слова.

— Добра, дзеткі, усё добра, сёння прыехаў на лад.

— А калі будзе?

— Да казалі-ж тут, нешта каля тае нядзелі.

— Ну, а як-бо той жаніх?

— Да нішто, нішто, казалі, і багаты, і харошы. Нават і сама Варварка мне хвалілася—век, кажа, буду дзякаваць бацьком, што за гэтага не аддалі.

— А знаеце, цётка, калі-б я быў, скажам, на Апанасавым месцы, го верце на маю совесьць—ня вытрываў-бы. Абаіх-бы палажыў. Ці то хіба чалавек—сабака: цэлы год зводзіць Шэршні галапузыя, ліха іх мацеры!

— І я гэта думала але што-ж, як кажуць, у чужое проса ня сунь носа.

Апанас болей ня мог трымацца: сьцяўшы зубы, ён памаленьку прашыўся між людзей к дзвюрам. На дварэ, як і ўпярод, стаяла некалькі мужчын. Мінуўшы іх, і быццам за патрэбаю, ён накіраваўся к хляву, але, схапіўшы на дрывотніку палена, пераскочыў плот і зьнік за хлявом у жыце.

Ня чуючы пад сабою ног, з усіх жыл пёрся па сьцежцы. У грудзёх яго хвалявалася шалёнае абурэньне: „Скарэй, скарэй, як мага скарэй!“ нешта быццам цаптала на вуха.

„Абаіх-бы, абаіх-бы, абаіх-бы“. Гэтыя словы назойліва мятусіліся ў галаве.

— Ну дык што-ж! дык што-ж, дык мо' хіба пабаюся!— у вадказ на іх злосна праскрыгітаў Апанас.

Раптам мільганула нешта ў ваччу, за некалькі крокаў уперадзе ішлі бабы.

У вадзін момант Апанас шмыгнуў у бок і прытаіўся каля сьцежкі ў жыце. Тыя не загледзелі.

— Каму, кажаш, кумка, сьмерць, а каму—вясельле,—піскліва шчабятала адна.

— Эгэ, праўду гаворыш!—як варонаю, каркнула другая.

— А вось, а вось, кумачка, гэтаму Апанасу, дык як ступаю ў...

— Да куды там, далёка 'шчэ жабе пяцца да вала. Пакрайні меры хлопец. А гэта? Смаркач... Галытва!

— Дальбог, дальбог, Дзярначка, праўда, дальбог!

— Толькі тым мо' і жывецца, што Ёгнат наабдзіраў з людзей.

— Сволач!—грымнуў Апанас, як толькі бабы мінулі яго, і ўсхваціўся і папёр далей.

А тыя-ж чуць не пападалі ад страху; разінуўшы раты, яны не маглi расшалопаць, у чым справа.

— Уцякайма-ж, Дзярначка, уцякайма!

— Прэм, кумачка, прэм!

І, падабраўшы спадніцы, бабы адна за адною шморгнулі ў жыта. З кожным крокам усё болей і болей распальвалася нейкае страшэннае пачуццё ў грудзёх Апанаса. Съцяўшы зубы і злосна сажмаўшы кулакi. ён пёр не азіраючыся. Лёгка шапацелі па бакох жытнёвыя каласы. Патурбаваныя Апанасам, яны памаленьку гойдаліся над сьцежкаю.

Выскачыўшы на дарогу, ён на хвіліну супыніўся. Сэрца нэрвова тахтала ў яго грудзёх.

З-за горкі прывабна пабліскваў скрозь начную цемру агонь. „Скарэй, скарэй!“ глуха прашаптаў Апанас і рвануў далей.

Цераз некалькі хвілін чорная постаць мільганулася каля акна, і пастаяўшы крыху пад водблескам хатняга сьвету, яна кранулася і зьнікла ў цемры.

Гэта быў Апанас. Прытуліўшыся к сьцяне і быццам замёршы на адным месцы, ён моўчкі пазіраў у вакно. Вочы яго застылі на Варвары; яна блізенька сядзела каля самага Адольчыка і нешта памаленьку шапталася з ім.

А Алжбета, падцяўшы свой перахвацісты, як у ганчак, жывот, падбежкам шнуравала ўкосікі па хаце.

Рыхтаваліся к вячэры. На стала стаяла бутэлька і некалькі паўноткіх усялякімі прыладамі талерак.

Адольчык з Варвараю былі ўжо на покуці.

Крыху пастаяўшы і раптам ачнуўшыся, нібы з прасонья, Апанас схамянуўся. Шалёна-абураючае пачуццё бушавала ў яго рудзёх; нэрвова сашчапіўшы кулакi і задыхаючыся ад злосці, як маланкаю варваўся ў сенцы. Тут толькі на хвіліну як-бы ўспомніў, што ў руках ня было нічога (палена загубіў недзе бягучы), але гэта не затрымала яго. З страшна-азьвярэўшым выглядам убег ён у хату.

— А бо-о-жа-ж мой!—закрычала Аліжбета і рынулася к яму, што-б загарадзіць дарогу ад дачкі, але ў адзін момант, красануўшы патыліцаю аб печ, ачуцілася пад прыпечкам.

Цераз хвіліну і стол ляжаў дагары нагамі, міскі і талеркі куды катора забраньчэлі па хаце. Схапіўшы Варвару, Апанас кінуўся назад, у сенцы. Лёгкаю прынкаю была яна ў яго магутна-азьвярэлых руках, ня ўспела нават і крыкнуць, як ачуцілася на дварэ.

Разявіўшы ад страху рот і вытарашчыўшы вочы, Адольчык баяўся нават і крануцца; увесь дрыжучы, ён ня мог расшалопаць, у чым тут справа.

Апанас пёрся з Варвараю па дарозе, тая вырывалася, крычала, але гэта толькі паддавала яму болей асьцярвяненья і зла; упіўшыся, як кошка ў мыш, ён нават і ня думаў выпусціць яе з рук.

Навошта яна была яму, што думаў з ёю рабіць,—дыкі сам ня ведаў. Толькі шалёнае, патрасаючае ўсю істоту абурэньне, хвалявалася ўнутры. Потым, як-бы нешта ўспомніўшы, раптам супыніўся, паставіў яе на зямлю, нэрвова схапіў рукамі за шыю і пацалаваў ў самыя губы.

— Апанаска, Апанасачка!—шаптала яна, абмяртвеўшы, ня кратаючыся з месца.

— К чорту!—немы стогн вырваўся з Апанасавых грудзей
З усіх сіл капсануўшы Варвару, дзіка заскрыгітаў зубамі і, як шалёны, папёрся далей.

— Згубіў... згубіў!.. за сволач! з-за-за-за!..

— Ой! ма-а-а-ма!..—балюча-ціхі стогн дакрануўся яго уха. У вадзін момант як-бы перавярнула ўсё ў грудзях.

Задыхаючыся і дрыжучы ўсёю істотаю, супыніўся і стаў прыслухоўвацца. Але крык болей не паўтарыўся, чулася толькі ціхае шапаценьне жыта ды частае тутухканьне ўласнага сэрца.

Пастаяўшы хвіліну ў нерашучасьці, ён кінуўся бегчы назад. Навошта бег, чаго вярнуўся,—дык і сам ня ведаў.

Хваля нейкага незнаёмага пачуцьця заўладала істотаю і, як малым дзіцём, кіравала Апанасам.

Раптам нешта белае скрозь цемру мільганула перад вачыма.

Супыніўся і стаў прыглядацца. Гэта была Варвара; ня кратуючыся з месца, яна моўчкі ляжала на дарозе.

— Што ты? што ты? што ты?—тармосячы яе за белую сукенку, шаптаў Апанас.—Я... я... з-занясу!—і адзін момант рука яго ачуцілася пад галавою ў Варвары, хацеў, мусіць, падняць, але тут-жа адхапіў назад,—там было нешта мокрае і цьвёрдае.

— На камень,—спужана прашаптаўсам сабе і, як аслупянеўшы, застыў на месцы. Нямыя погляды яго не адрываліся ад белае нерухомае плямы.

У паветры хвалявалася напружаная цішыня.

— Працерабіў шля-а-а-ха-ха-ха-ха!—дзікі, страшэнны сьмех вырваўся з прадоньня заскарузлага нутра ў Апанаса і гучна-перакацістым водгульлем узбудзіў навокала драмаўшыя абшары.

— А дачу-у-у-ш-ка-ж!.. залемантавала, толькі што выскачыўшы на двор, Алжбета.

Апанас бег, бег не азіраючыся, колькі хапала сілы.

Не баяўся ён, што яго дагоняць, не, нешта зусім, не пахожае на страх, аўладала ім.

„На камень, на камень, на камень“, нэрвова шаптаў сам сабе. А ў вачох адна за адной мільгаліся белыя плямы; вынікалі яны аднекуль маленькімі, чужь прыкметнымі, потым усё болей і болей шырыліся, вырасталі; страшэнна пачарнеўшыя морды іх сунуліся проста на Апанаса. Ён махаў рукамі, кідаўся, што-б ухапіць за горла хоць адну, але яны праворна адскоквалі, вышчэрвалі акрываўленыя зубы і ледзьва, трымаючыся ад сьмеху, шапталі: „Ты адзін тут?“

— Не баюся!—хацеў крыкнуць Апанас, але ў грудзёх зацяло духі, і толькі нешта, пахожае на дзікі стогн, вырвалася з яго заскарузлага горла.

А белыя плямы, злосна хіхікаючы, усё скакалі перад ім. А вось яны раптам чапляюцца на нейкі плот, і тоўстыя вуграватыя морды іх прасоўваюцца к Апанасу.

— Што? дзе?—як-бы з прасоньня прахапіўся ён, учуўшы дзіка-прарэзьлівы крык ззаду. У вадзін момант прапалі страшэнныя здані. Навокала панавала непраглядная цемра.

„А мая-а-ж я-я-я-гадка!—гучным водгульлем праняслося ў паветры і раптам абарвалася. Няма і няма, потым зноў, як-бы з прадоньня зямлі, вырваўся надорваны ўзрыд, ды зноў ціха.

„На камень, на камень, на камень!“ забарабаніла ў Апанасавых мазгох.

— Забіў!..прадаў!.. За што?..—Гэтыя пытаньні цэлаю завірухаю насіліся ў Апанасавай галаве і з кожнаю хвілінай усё болей і болей узбуралі страшэннае пачуцьцё на яго душы; здавалася, што яно во-во хлыне на паверх істоты і сваімі зьвярынымі кіпцюрышчамі ўп'ецца за яго горла.

А ён бег, бег, не азіраючыся; да болю сьціскаліся нэрва-дрыжучыя сківіцы, дзіка лескацелі зубы.

— Дзе я?—раптам супыніўшыся, спытаў сам сябе.

У паветры разносіўся глухі стук і цяжарныя, хапаючыя за душу ўзрыды. Перад вачыма віднелася чорная пляма.

— Хлеў... дома...—адрывістая думка прамялькнула ў галаве.

— Не, годзі! навошта іці? Куды іці?—як-бы ў адказ на эту думку, нэрвова прашаптаў Апанас і, спусьціўшы ўніз галаву, моўчкі зьвярнуў у бок ад хлява.

— Да засохла-ж я кветачкаю маладзенькаю... да ўсім-жа, усім сонейка сьвеціць, а мне ня будзе-э-э... Да ніхто-ж, ніхто душы мне не паце-э-э-шы-ы-ыць... асталася-ж я бяспрытульнаю сіраці-і-нкаю-ў!..—Гэтыя нямыя прычытваньні як нажом калупалі Апанасава сэрца. Мар'я галасіла на ганку.

— Згубіў! Згубіў! і яе згубіў!—нэрвова працадзіўшы гэтыя словы, ён у дзьве рукі хапіў за раскудлачаныя валасы і, злосна сьціснуўшы зубы, турзануў з усіх сіл, што аж скура затрашчала на галаве.

— Сволач! Я, я... сволач! Я!—нямыя стогны яго глуха пракаціліся ў паветры.

Спалоханы імі, ён раптам схамянуўся: на момант здалося яму, што вось нехта тут-жа сядзіць каля боку і падслухоўвае. Увесь застыў на адным месцы: рукі мімаволі расчাপіліся з валасоў; моўчкі дрыжаў і кратаўся. Тымчасам навакола было ціха, толькі з ганку даносіліся цяжкія ўскліпы ды памаленьку шапацеў задуменны сасоньнік.

Прастаяўшы некалькі хвілін, як-бы чагось чакаючы. Нарэшце, крануўся і памаленьку, зацяўшы ў грудзёх дыханьне, падышоў к гумну.

Каля варот супыніўся яшчэ раз: пужліва зірнуў навокала сябе і, быццам хочучы разглядзець маўкліва-патаемную цемру, цішком прысеў к зямлі.

Потым-жа, баючыся рыпнуць, памаленьку прычыніў адну палавінку, улез у гумно і гэтак-жа сама асьцярожна зноў запёр.

Абмацаўшы, сярод току, на калёсах, вяроўку, прадзеў яе пятлёю на руку і моўчкі палез уверх па сасе. Цераз хвіліну стаяў на бэльцы і нэрвова-дрыжучаю рукою запіхаў пад ключ канец вяроўкі, а другою моцна трымаўся за пруты ў страсе. Увесь-жа скрутак вяроўкі вісеў на шыі.

Кепска было саўладаць аднёю рукою: канец выпадаў, абцягваўся ўніз, і дрыжучыя пальцы зноў намацвалі яго ў цемры.

А нарэшце-ж такі ўдалося прадзець; узяўшы ў зубы працягнуты канец, Апанас зьняў з шыі скрутак і шпургануў яго на дол; разбэрсаная вяроўка павісла аж да самае зямлі. Потым, яшчэ і яшчэ раз прадзеўшы канцом кругом ключа, зрабіў пятлю, сярдзіта зашмаргнуў яе пад барадою і рынуўся з бэлькі.

Доўгія павісьшыя ногі глуха затарабанілі па сьцяне. З усіх сіл нэрвова струсануўся істотаю і, як снопам, бухнуў у заперу, на мягкае пахучае сена (незавязаная вяроўка аб'ехала ўніз).

У вадзін момант вызваліў ад пятлі шыю і ў вялікім зьнемажэньні застыў на месцы. Цераз некалькі хвілін у гумне панавала мяртвецкая цішыня, толькі цяжкае адрывістае дыханьне даносілася з заперы.

Апанас спаў.

Разьвіднела... У кожную шчыліну гумна прасейваўся шэры сьвет раніцы. Працавітыя вераб'і з неўгамонным шчэбетам шнырэлi пад страхою.

Кожны меў сваю працу: хто чарвяка, хто муху, а хто пярынку ці шматок якое старызны з вялікаю радасьцю і ахвотаю пёр у гняздо.

А вось адзін сьмяльчак, агледзеўшы на драбінах шмат некiх зярнят, сеў на біла і давай клікаць дзяцей на полач. „Жыў-жыў-жыў жыў!“—крычаў ён, хутка павяртаючы растапыраным хвосцікам. „Піў-піў-піў!“—адказвалі памаленьку недзе з-пад самага хвільчыка дзеці.

Апанас раптам прачнуўся, вочы яго застылі на гэтым вераб'і, і нейкае быццам здаваленьне лёгкаю ценню прабегла па твары.

А верабейка правіў сваё:

— Жыў-жыў-жыў-жыў...—крычаў ён, то саскокваючы на пасьцель дробінаў, то зноў выпыхваючы на біла.

„Усякаму жыць хочацца“, мімаволі прашаптаў Апанас і, тут-жа падняўшы галаву, убачыў перад сабою на сене разбэрсаную вяроўку.

— Няўжо? — скалануўся ўсёю істотаю і шпургануў яе у куток.

Пужлівыя погляды яго спыніліся на варотах.

— Пеўна чулі?—як маланкаю, зьявіліся аднекуль думкі: —не, завязана, завязана!

З гэтымі словамі ён хутка ўсхапіўся і вышаў на двор.

На дварэ было ціха, сьцюдзёная раса шэраю пялёнкаю заслала невялічкі, паросшы муравою пругмень. У паветры хвалявалася прыемная вільгаць. Лёгкі туман віднеўся недалеча над балотам.

Зялёны сасоньнік, быццам прачухваючыся ад начнога сну, памаленьку варушыў космамі. Высокая кучаравая бярозка, стоячы на кургане сярод палянкі, распраўляла свае прыгожальняныя кудлы і чуць-чуць гойдалася пад ціхія подыхі квалага ветру.

Спусьціўшы ўніз галаву, Апанас моўчкі ўзышоў на ганак. Узяўшыся за клямку, у вялікім задуменьні пастаяў некалькі хвілін і пашоў у хату. Там было душна і сумна.

На покуці пад акном ляжаў труп Ігната, а каля яго галавы сядзела бабулька.

Невялічкі агарак сьвечкі памаленьку моргаў за бабулькаю. Прытуліўшыся ў куточак, яна цішком драмала.

— Кха-кха-кха-кха!—сіпла закашляў з палатак Максім. Мар'я схаянулася на ложку, і поўныя сьлёз вочы яе заста-навіліся на Апанасу.

Бабулька гэтак сама лупнула вачыма і, быццам спахваціўшыся, пачала шаптаць нешта сама сабе. Апанас моўчкі сеў на лаве: нейкі цяжарны камень як-бы зваліўся на яго душу. Ні думак, ні пачуцьцяў—анічога, усё нутро, як-бы заплякованае чым-небудзь, заскарузла. Сядзеў і ня кратаўся.

Праціраючы кулакамі слязьлівыя вочы, Мар'я падышла к дзьвярам, але ня ўспела нават узяцца і за клямку, як у сенцах пачуўся раптам нейкі стук і гоман.

— Да чуць-жа, чуць жыва, мае даражэнькія, чуць,—прачы. няючы дзьверы, залемантавала Аліжбета. Мар'я адступіла на бок-

Нэрвова збялеўшы, Апанас падняўся з лавы. За Аліжбетаю ўвашло тры чалавекі мужчын.

— А забойца-ж ты, душагубца людзкі-і-і. А вяжэце-ж, вяжэце, мае саколікі, яго вяжэце! Да ці яна-ж табе перакасіла, да ці яна-ж табе перажала-а-а... А за што-ж ты яе, маладзенькую, загубіў, за што-о-о!

Мар'я здзіўлёна пазірала на Аліжбету. Памяртвелы Апанас нават і не крануўся з месца.

— Ну, збірайся!— адазваўся папярэдні мужчына, падыходзячы к яму.

— Вяжы, Кірылачка, вяжы! вяжы!.. Да скарэй-жа, мужчыначкі, скарэй! А душагубца-ж ён, а крывапійца-ж, да загубіў-жа, загубіў маю кра-а-а-сачку!—зноў залілася Аліжбета.

Рыжабароды Кірыла першым уплёўся за Апанаса, але той з усіх сіл рвануўся, адпіхнуў яго назад, а сам кінуўся к мертвяцу.

Упаўшы ніц перад лаваю, ён нема загаласіў на ўсю хату:

— Я...я загубіў цябе, мой братачка, я! Праз мяне, праз мяне...— тут яго голас нэрвова абарваўся і захлябнуўся ў грудзёх.

Мужчыны стаялі ў нерашучасьці.

У Мар'і быццам адарвалася што ў нутры; збялеўшы, яна вытарашчылася на Апанаса.

— Гэта я, я, Мар'ечка, навёў, я-а-а!—Немы стон вырваўся з яго нэрвова-дрыжучых грудзей.

— А Ігна-а-а-а...—дзікі крык вылецеў з Мар'інага горла; як стаяла, так і абсунулася на лаву.

Пачакаўшы крыху, зноў загаласіла на ўсю хату.

Вершы А. Гурло

Зазьвінелі касамі

Зазьвінелі касамі у лузе...

Залілася песьняй дзяўчына,

Што завязвае полудню вузел.

Зазьвінелі касамі у лузе...

О, калі-ж той, калі адпачынак?

Нешта сэрца дзяўчыны валтузіць.

Награблася, натузала плечы,

Палажыла галоўку на сене,

Засмуцілася моцна аб нечым.

Награблася, натузала плечы.

З сэрца прагнуць яе лятуценні:

Ой, хутчэй-бы, хутчэй прышоў вечар.

Прыдзе вечар, дзяўчына-красуля,

А з ім разам твой прыдзе каханы;

Не адзін ён пашле пацалунак.

Прыдзе вечар, дзяўчына-красуня,

А за ім цёмна ночка настане.

Адпачынеш на сене у пуні.

Бацька рана, ой, рана разбудзіць,

Скажа ласкава ціхае слова:

„Ўжо касіць і грабіць ідуць людзі“.

Бацька рана, ой, рана разбудзіць.

І ты з спрытам і сілаю новай

Будзеш песьціць квяцістыя грудзі.

Будзеш роўна, пракос за пракосам,

Заграбаць і на ўзгорак выносіць,

Каб працялі агністыя косы.

Будзеш роўна, пракос за пракосам,

Зграбаць рупна, што бацька накосіць,

Не псавалі каб вільгаць і росы.

НАЧНЫЯ МАРЫ.

Вось дожджык дробны пракрапіў
І ажывіў мой белы сад.
А дзесь-жа музыка рыпіць,
Хвалюе, кратае краса...

Пад шэлест яблынь і лазы
Я, можа нехаця, лаўлю,
Лаўлю-ж акордаў кожны зык.
Люблю я музыку, люблю!

Я насыцеж адчыніў акно,
Гляджу з трывогаю ў прастор.
Стуль цёмнай, цёмнай глядзіць ноч.
Туды-ж я-б крыльлі распасьцёр,

Туды-б імкнуўся роем мар..
Але што зробіш.. не абняць
Таго, што меў-бы ды няма.
Няхай акорды хоць звяняць

Аб тым, было што—ня было,
Аб тым, што будзе мо' калі.
Жыцьцё навокал расьцьвіло,
А сэрца нечага баліць.

Няхай баліць сабе яно,—
Яго я шчырасьцю працяў.
П'яніць мяне вась гэта ноч
І маладога пах жыцьця..

Я. Туміловіч

Прывісячаю К.

* * *

Сьцэлецца даліна, сьцэлецца лістамі...
Дзіўныя ўспаміны сьветлымі паўсталі. ●

Травень зелянявіць, травень сее просінь,
Моліцца дзяўчынка, моліцца і просіць...

Можа прыдзе радасьць і ня будзе гора,
Паліецца песьня, падіецца хорам.

За цябе аддам я, за цябе—другую,
Не баюся зданьяў,—песьню пацалую.

Няхай віснуць сьлёзы, пацямнеюць бровы,
Ў шэрані бярозаў—агняцьвецяць словы.

Валасы і жнівень, валасы і восень,
Маё сэрца крыўды у грудзёх ня носіць.

Панавісла зелень, завілася ў ясьлі,
Майго сэрца зельле у душы ня згасьне.

Яшчэ будзе радасьць, яшчэ будуць сьлёзы,
І душа галосіць і сьпяваюць лозы.

І ня трэба здзекаў, і ня трэба здрада,
Валачобнік-вечер пазавіўся ў радасьць.

І так вабяць лозы і блакіт галосіць.
У вачох зялёных ня цьвітлівіць восень.

Няхай віснуць сьлёзы і цямнеюць бровы,
Ў шэрані бярозаў—агняцьвецяць словы.

Вершы Язэпа Пушчы

* * *

Ой, ты, краса палёў далёкіх,
зялёнасьць сочнае травы!
Шуміць лісьцё ў павеце лёгкім,
шуміць сасоньнік баравы.
Прастор ты мой, прастор аўсяны,
і вы, ў тумане паплавы!
Пайду, зарой апаясаны,
спаткацца з госьцем дарагім...
Вятры ўзьвіюцца над лясамі—
і мне сьпяюць заветны гимн.
Віхры ў стыхійнасьці шалеюць,—
адвечны лямант дораг ім.
Сарву бялявую лілею,
пялёсткі ласкай атулю,
а месяц ухаплю за шлею.
Краса, як я цябе люблю!
Спавіта сіль у яснацьветы.
З табой вазьму свавольны шлюб.
Я—сын Зямлі, я—сын Плянэты...

НЯ ШУМІ, БЯРОЗА

Ня шумі, бяроза, з клёнамі над пуняй,
ня хістайся веткамі наўслонь.
Трымціць, заходзіцца золатаструньне,
лісты люляюць ласку слоў.

Юнак-музыка грае на цымбалах..
Люблю я струнны сьмех-рассып.
Калі бяроза цьвечень асыпае,
як шмат у ёй тады красы!

Цымбалы звонкія, званчэй зьвінеце
пад ціхай беднасьцю сяліб.
Ліе зарніца колеры ў крыніцу
і золата асеньніх ліп.

Каліна ветлая гарыць ад соку,
цьвітуць расою верасы.
Зьяцеў акорд, зьяцеў акорд высокі..
Люблю я струнны сьмех-рассып.

Янка Бобрык

Палескія мотывы

I

Веснавеем залісія грудзі,
навакол мяне лясы ды поле.
Маё сэрца песьня будзіць,
а у песьні сум... вясёласць.

І у лес, што лісьце кучаравіць,
я пайду знаёмаю дарожкай;
дуб мой любы там, што ля канавы,
скажа мне аб раздарожжы.

Далей, далей у лясную нетру
будзе клікаць шум Палесься.
Песьняй будуць залівацца ветры,—
у душы маёй іх сьпеў заўецца.

Маладыя белыя бярозкі,
як таварыша, мяне абнімуць...
Ціха, ціха зашапочуць вербаловы
ды на сэрца не нагоняць зіму.

Іду, іду праходжу па дарозе,
сьцежкі дзе крыжуюцца лясныя...
Душа мая і тут ня стыне.
Сваю ад іх я тут адрозню.

II

Цёмна-сіні гай Палесься
ў маністы раніцы адзеты...
Звонкі пошчак коціцца па лесе
ад трубы бяраставае дзеда.

О, мой мілы гук, мой берасьцяны,
што рассыпаўся каралямі у лісьці,
узварушыць ды мае пачуцьці раньнем...
Хоць сьлязьмі ты тут заліся.

Я пайду да любага дзядулі,
сяду, сяду попlech з ім...
Там, дзе вербы голье гнулі,
там суцішна ўжо зусім.

Абыйму у радасьці сивога
на імшыстай купіне ў беразьняку,—
бо шчырасьць сэрца маладога
я ня згубіў і ня згублю!

III

Я спаткаўся з табою, дзяўчына,
у нетры прастораў лясных...
Твая постаць чырвонай калінай *месяца*
мільганула ля стромкай сасны.

Я убачыў цябе за працай,—
твой стан агарнула вугальле...
Перасталі бярозы шаптацца,
уліваць лясны шолах на гала¹⁾

.

толькі...

Таемнасьць вачэй тваіх чорных,
як таемнасьць Палескае пушчы,
навеяла мне адвячорак,
адвячорак пунсовых пачуцьцяў.

¹⁾ Гала—пустая мясьціна, паляна, ужываецца на Палесьсі—Глуск.

Гербэрт Уэлс

З О Р К А *)

Гэта быў першы дзень новага году, калі амаль адначасна прышла вестка з трох абсерваторый аб тым, што рух плянэты Нэптуна, самае далёкае з плянэт сонечнае сыстэмы, зрабіўся надта неправіловым.

Огільві яшчэ ў сьнежні зьвярнуў увагу на падазронае зьмяншэньне яго шпаркасыці.

Цяжка было спадзявацца, каб гэткая навіна зацікавіла сьвет, бо большая частка яго насельнікаў ня ведала нават аб існаваньні плянэты Нэптуна, а загэтым і наступная вынаходка маленькае цьмянае сьвятла каля блукаючае плянэты мала ў каго выклікала цікавасьць, апрача профэсійнальных астрономаў. Аднак, вучоныя адразу знашлі, што вестка даволі выдатная, нават раней, чым стала вядома, што новае цела павялічваецца і робіцца ярчэйшым, што яго рух зусім адменны ад звычайнага руху плянэт і што адхіленьне Нэптуна з яго спадарожнікамі зьяўляецца бяспрыкладным зьявішчам.

Мала хто з тых людзей, што ня ведаюць навукі, можа ўявіць сабе вялізарную ізоляцыю сонечнае сыстэмы. Сонца з сваімі плянэтамі, пылам клянэтоідаў і бадзяжнікамі—комэтамі плыве ў пустой бязмежнай прасторы, якую амаль што немагчыма вызначыць.

За арбітаю Нэптуна ўсюды, куды толькі праніклі дось леды чалавека, распасціраецца парожняя прастора без цяплыні, сьвятла, гукаў, чыстая пустэча на дваццаць мільёнаў раз па мільёну міль. Гэта найменшае вылічэньне адлегласьці найбліжэйшай зоркі.

І за выключэньнем некалькіх комэт, больш празрыстых, чым самае тонкае полымя, чалавечая навука ня ведала ў гэ-

тай бязьмежнай прасторы ніякае істоты, пакуль у пачатку дваццатага стагоддзя не з'явіўся гэны дзіўны вандроўнік. Гэта была шырачэзная маса, вялікая і грубая, якая нечакана рушыла з чорнае таемнасьці неба ў бляск сонечнага сьвятла.

На другі дзень яе можна было добра бачыць струмантам сярэдняе велічыні, як плямку з ледзь прыметным дыямэтрам у сузорі' Льва, каля Рэгула. Праз кароткі час магчыма было прымеціць яе біноклем.

На трэці дзень новага году чытачы газэт у абедзвюх поўкулях зямлі былі паведамлены ў першы раз аб сапраўднай важнасьці гэтага нязвычайнага зьявішча на небе. „Стык плянэт“—гэтак назвала навіну адна лёндонская газэта і абвясціла погляд Дючэйна, што мабыць гэная плянэта стукнецца з Нэптунам.

Так што трэцяга студзеня ва ўсіх сталіцах сьвету пачалося чаканьне,—хаця яшчэ ня вызначанае,—нечага нязвычайна слаўнага, што павінна адбыцца ў небе, і калі, пасля заходу сонца, на зямлі настала ноч, тысячы людзей упіліся вачыма ўгору, але бачылі толькі старыя знаёмыя зоркі, якія зьзялі, як і заўсёды.

Надышло сьвітаньне. Полукс зашоў, і зоркі над галавою пачалі знікаць. У Лёндоне быў шэры зімовы золак, дзеннае сьвятло павольна праціскалася праз нездаровы туман, а жоўты бляск газу і сьвечак у вокнах сьведчыў аб тым, што людзі тамака былі на нагах.

Пазяхаючыя полісмэны, шумлівыя натоўпы людзей, што, разявіўшы рты, стаялі на рынках, рабочыя, якія сваячасова ішлі на працу, малочнікі, зьбялелыя, змардаваныя грузчыкі, што, параскідаўшыся па вуліцах, варочаліся дахаты; бяспрытульныя бадзяжнікі, вартаўнікі на сваіх мясцох, а на вёсцы земляробы, якім давялося цягнуцца пеша ў поле, і браканьеры, якія, крадучыся, варочаліся дахаты,—усе што былі на цьмянай, ажыўленай зямлі, а на моры матросы, стоячы на варце,—усе бачылі тую вялікую белую зорку, што раптоўна зьявілася ў заходняй частцы неба.

Яна была ярчэйшаю за ўсе зоркі нашага неба, ярчэйшаю за вячэрнюю зорку ў часе яе найвялікшай яскравасьці. За гадзіну да дня яна блішчала белым яскравым агнём, ня так

як звычайна мігаціць сьвятло, а выглядаючы падобна да маленькага круглага дыска.

І там, куды не дасягнула навука, людзі пужаліся і непакойліся, расказваючы адзін аднаму аб войнах і пошасьцях, якія прадвешчаюцца гэтымі агністымі знакамі неба. Адважныя буры, чорныя готэнтоты, нэгры з Залатога Берагу, французы, гішпанцы, португальцы, стоячы ў праменьнях узыходзячага сонца, назіралі, як заходзіла гэная дзіўная зорка.

Сотні абсерваторый перапалохаліся гэтага ўзбуджэньня, і, калі два целы рушылі разам, гэты перапалох дашоў да найвышэйшае ступені, і тамака пачуўся гармідар: бегаючы туды і сюды, зьбіралі фотографічныя апараты, спэктроскопы і розныя прылады, каб кваліфікаваць гэтую новую дзіўную зьяву—загубу сьвету. Бо і тамака быў свой сьвет: зорка, якая раптоўна замігацела, была плянэта такая-ж, як і зямля, толькі куды большая за зямлю. Было ясна відаць, што Нэптун стукнуўся з чужою плянэтай з іншае сыстэмы, і гарачыня ад гэтае ўстраскі нястрымана ўзрастала, ператвараючы абедзьве вялізныя кулі ў распаўленую масу.

І ў той дзень, за дзьве гадзіны да сьвітання, па ўсім сьвеце людзі бачылі вялікую белую зорку, якая пачала нікнуць толькі тады, як узышло сонца. Усе людзі дзівіліся з яе, але ніхто ня дзівіўся так, як тыя маракі, што заўсёды назіраюць за зоркамі. Яны былі далёка на моры і нічога ня чулі аб тым, што яна зьявілася, а толькі раптам убачылі, як нейкая зорка, падобная да маленькага месяца, паднялася да самага зэніту і, перашоўшы над галавой, закацілася на захадзе, калі мінула ноч.

А калі яна ўзышла над Эўропай другі раз, усюды—на ўзгорках, на дахах дамоў, на пляцох—пазбіраліся натаўпы глядачоў, якія ўпіліся вачыма на ўсход, дзе паднімалася вялікая новая зорка. Яна ўзыходзіла з бліскучым белым слупам перад сабою, падобным па бляску да белага агня, і людзі, якія бачылі, як яна зьявілася ў мінулую ноч, закрычалі ізноў, убачыўшы яе.

— Яна прыбывае!—крычалі яны.—Яна цяпер яскравейшая!

І дапраўды, хаця месяц у часе поўня бывае куды большы, але, ня глядзячы на ўсю яго шырыню, наўрад ці сьвяціў ён калі так яскрава, як гэтая дзіўная новая зорка.

— Яна разгараецца!—крычалі людзі, пазьбіраўшыся на вуліцах.

А тыя, што назіралі ў цёмных абсерваторыях, сядзелі, духі запёршы, і толькі пазіралі адзін на аднаго.

— Яна падыходзіць бліжэй,—казалі яны.—Бліжэй!

І адзін за адным галасы паўтаралі: „Яна надбліжаецца“.

Далей гэтыя гукі ляскаталі па тэлеграфу, калыхаліся па тэлефонных дроўках і ў тысячах гарадоў замурзаныя наборшчыкі перабіралі пальцамі шрыфт. „Яна надбліжаецца“.

Людзі, якія пісалі ў канторах, зьдзіўленыя нязвычайным зьявішчам, пакідалі свае асадкі, а тыя, што разважалі на пляцох, адразу накінуліся на дзівосныя магчымасьці, якія хаваліся ў гэтых словах: „Яна надбліжаецца“. Гэтая вестка лётала па ажыўленых вуліцах, яе чуваць было і ў замёрзлай цішы дарог спакойных вёсак, а ў гарадох людзі, якія стаялі ў жоўтым сьвятле дзьвярэй, з захапленьнем чыталі радкі газэт і выкрыквалі прахожым навіну:

— Яна надбліжаецца!

Прыгожыя жанчыны, бліскучыя і надзіманья, слухаючы расказы аб гэтай навіне ў часе жартаў паміж скокамі, прыкідваліся, што маюць цікавасьць да яе, хаця ня мелі яе і званьня.

— Надбліжаецца! Дапраўды! Як цікава!—казалі яны.

— Аднак, якімі разумнымі сталі людзі, што яны могуць даведацца аб падобных рэчах.

Сумныя валацугі, мераючы брук у зімовую ноч і глядзячы на неба, барматалі гэтыя словы, каб пацешыць сябе:

— Трэба, каб яна надбліжалася, бо ночы цяпер халодныя, як людзкая шчырасьць. Ці ня будзе крыху цяплей ад яе, калі яна падойдзе бліжэй, дапраўды.

— Што дасьць мне новая зорка?—моцна галасіла нейкая кабета, стоячы на каленях каля свайго нябожчыка.

Вучань, устаўшы рана, каб рыхтавацца да экзамінаў, зьбіўся з панталыку, убачыўшы вялікую белую зорку, якая яскрава сьвяціла праз шаранёвыя вузоры яго вакна.

— Цэнтрабежны, цэнтраімкненны,—сказаў ён, падпёршы голаў рукою.—Плянэта супынілася ў сваім руху, згубіла сваю цэнтрабежную сілу, а далей што? Яна зрабілася цэнтраімкненаю і пакацілася на сонца! А гэтае—!

— Ці мы затрымаем яе па дарозе? Цікава.

Сьвятло гэтага дня пашло некуды сьледам за сваімі папрэднімі таварышамі, і разам з даўнейшымі вартаўнікамі марознае цемні ізноў узышла дзіўная зорка. Але цяпер яна сьвяціла так яскрава, што маладзік здаваўся толькі слабым ценем сябе, жудасна зьвісьлым на захадзе.

У тую ноч у вадным паўднёва-афрыканскім горадзе спраўляў вясельле адзін „вялікі чалавек“.

Вуліцы былі асьветлены ў знак вітаньня яго прыезду са сваёю маладой.

— Нават і неба ілюмінавана, — казалі яму вілахвосты, паказваючы на зорку.

Каля Капрыкорна двое маладых закахайшыхся нэграў, якія любіліся так моцна, што, не зважаючы на дзікіх зьвяроў і злосьных духаў, ціхенька прабіраліся ў трысьці, дзе ляталі сьветлякі.

— Гэта нашая зорка, — казалі яны, убачыўшы яе і адчуваючы нязвычайную асалоду ад прыемнага мігаценьня яе сьвятла.

Вучоны матэматык сядзеў у сваім габінеце, адапхнуўшы ад сябе свае паперы. Яго вылічэньні былі скончаны. У маленькай белаў конаўцы засталося яшчэ трохкі наркозу, які падтрымліваў яго бадзёрасьць і даваў яму магчымасьць працаваць на працягу чатырох доўгіх начэй.

Спакойны, акуратны, заўсёды цяплівы, ён штодня даваў лекцыі сваім студэнтам, а вярнуўшыся пасля гэтага дадому, адразу садзіўся за свае важныя вылічэньні. Яго твар быў сур'ёзны, крыху сухотны і стомлены ад бязупыннае працы.

Здавалася, некаторы час ён сядзеў, заняты сваімі думкамі, а пасля падышоў да вакна, узяўся за крук і падняў штору. Пасярод неба, над грамадаю дах, комінаў веж гораду, мігацела зорка.

Ён зірнуў на яе так, як можа хто-небудзь зазіраць у вочы адважнага ворага.

— Ты можаш згубіць мяне, — сказаў ён пасля раздум'я. — Але я магу ўстрымаць цябе — цябе і сусьвет, калі на тое пойдзе, — у кавалачку гэтых малых мазгоў. Я ня здамся. Нават і цяпер. — І, глянуўшы на маленькую конаўку, ён дадаў: — Спаць мне цяпер зусім ня трэба.

На другі дзень, у звычайны час, роўна ў поўдзень, ён прышоў у аудыторыю, дзе чытаў лекцыі, паклаў свой капя-

люш на край стала—такі ўжо быў яго звычай—і клапатліва адламаў вялікі кавалак крэйды.

Студэнты жартавалі з таго, што ён ніколі ня можа выкладаць лекцыі, ня маючы ў руцэ кавалка крэйды, бо ён аднойчы зьбіўся з панталыку, калі яны схавалі яго „прылады“.

Вучоны, паглядаючы з-пад шэрых бровей на шэрагі маладых, сьвежых твараў, загаварыў сваімі звычайнымі, агульнымі фразамі.

— Вынікаюць падзеі—падзеі, якія пераходзяць за межы майго контролю,—сказаў ён і застанавіўся,—якія перашкаджаюць мне скончыць курс, які я сабе назначыў. Здаецца, джэнтльмэны, калі толькі я магу раскажаць справу коратка і ясна, то—чалавек жыві задарма.

Студэнты пазіралі адзін на аднаго. Ці добра яны пачулі? Няпрытомны? Усе сядзелі з паднятымі бровямі і сьмяючымся губамі. І толькі адзін ці двое напружна сачылі за яго спакойным шараватым тварам.

— Гэта было-б цікава,—гаварыў ён,—прысьвяціць сёнешнюю раніцу выкладаньню—паколькі я здолею паясьніць гэта вам—тых вылічэньняў, якія прывялі мяне да гэткага вываду. Давайце прыступім.

Ён павярнуўся к дошцы, абмяркоўваючы нейкую дыяграму такім чынам, як ён рабіў і заўсёды.

— Аднак, што гэта значыць жыві задарма?—ціхенька пыталіся студэнты адзін у аднаго.

— Слухайце,—казалі іншыя, ківаючы ўбок лектара.

І хутка яны пачалі слухаць.

У тую ноч зорка ўзышла пазьней, бо ў сваім руху на ўсход яна прашла ад Льва да Дзяўчыны, але яна сьвяціла ўжо так ярка, што блакіт неба зрабіўся блішчатым, і ў гэным бляску пахаваліся ўсе зоркі за выключэньнем Юпітара, блізка зэніту, Капеллы, Альдэбарана, Сырыуса і двух вялікіх зорак Мядзьведзіцы.

Новая зорка была белая і надзвычайна прыгожая.

Шмат у якіх частках сьвету бачылі ў тую ноч срабрысты вянок вакол яе. Яна значна павялічылася і ў ясным празрыстым небе тропікаў выглядала прыблізна ў чатыры разы меней за месяц.

Мароз яшчэ акоўваў глебу ў Англіі, але зямля асьвяцілася так ярка, нібы гэта была месячная ноч у сярэдзіне лета. Нават магчыма было чытаць газеты пры гэтым халодным ясным сьвятле, тады як лампы ў гарадох гарэлі жоўтымі і бледаватымі агнямі.

І ўвесь сьвет ня спаў у тую ноч, а ва ўсіх хрысьціянскіх краінах насілася ў паветры жудаснае бражджаньне, падобнае да гудзеньня пчол у вульлі ў гарачыню, і гэты ракатлівы шум пераходзіў у гарадох у гармідар. Званы гулі тамака ў міліёнах званіц муроў-веж, заклікаючы людзей ня спаць больш, а зьбірацца ў цэрквах на маленьне.

А ўгары,—разам з тым як зямля паварочвалася на сваёй восі і праходзіла ноч,—робячыся ўсё большаю і яскравейшаю, узыходзіла асьляпляючая зорка.

Ува ўсіх гарадох было відна і на вуліцах, і ў дамох; яскрава блішчэлі докі; усе дарогі, якія толькі ішлі ў гарыстыя мясцовасьці, былі запоўнены людзьмі і сьвяціліся на працягу ўсяе ночы. І ўва ўсіх марох каля культурных краін стаялі караблі з трапыхаўшыміся машынамі, караблі з паднятымі парусамі, перапоўненыя людзьмі, гатовыя плысьці ў акіян і на поўнач.

Бо паведамленьне вучонага матэматыка ўжо было разаслана праз тэлеграф па ўсім сьвеце і перакладзена на сотні моў.

Новая плянэта і Нэптун, схпіўшыся ў агнявых абоймах, віхураю нясьліся к сонцу ўсё шпарчэй і шпарчэй. Гэтая палаючая маса пралятала зараз у кожную сэкунду па сотні міль і з кожнаю сэкундаю яе страшэнная шпаркасьць яшчэ больш узрастала. Ідучы гэтак, як цяпер, яна мусіць прайсьці ў стумільёнах міль ад зямлі і ледзь закрунуць яе, дапраўды, але на яе вызначаным шляху, толькі зьлёгка патурбаваным цяпер, стаіць вялікая плянэта Юпітар, які разам з сваімі месяцамі круціцца вакол сонца. З кожнаю хвілінай цяжэньне паміж агністаю зоркай і найвялікшаю плянэтай робіцца мацнейшым. А якія вынікі могуць быць ад гэтага цяжэньня?

Бязумоўна, пылаючая зорка адхіліць Юпітара з яго арбіты на эліпсавы шлях, а сама, зьвярнуўшы з свайго шляху да сонца, „апіша крывую лінію“, а можа стаіцца, што пройдзе надта блізка каля нашае зямлі.

„Зямляўздрыгі, вульканічныя выбухі, цыклёны, навальніцы на моры, паводкі і моцнае павялічэньне тэмпэратуры, я ня ведаю нават да якіх меж“...—так прарочыў вучоны матэматык.

А ўгары, падмацоўваючы яго словы, мігацела адзінокая, халодная пунсовая зорка надыходзячае кары.

Многім тым, што глядзелі на яе ў тую ноч, аж пакуль ім не забалелі вочы, здавалася, што яна відавочна надбліжаецца. Надвор'е ў тую ноч таксама зьмянілася, і мароз, які ахапіў быў усю Цэнтральную Эўропу, Францыю і Англію, зьмяніўся на адлігу.

Але калі я раней казаў пра людзей, што маліліся па начах, ад'яжджалі на караблём за межы свае краіны ці ўцякалі ў гарыстыя мясцовасьці, ня трэ́ было думаць, што ўжо ўвесь сьвет перапалохаўся гэнае зоркі.

Дапраўды, карысьць і звычай яшчэ кіравалі сьветам, і ўвесь час, за выключэньнем бліскучых начэй і гадзін адпачынку, дзевяць дзясятых усіх людзей былі яшчэ заняты сваёю звычайнаю працай.

Па ўсіх гарадох крамы, за выключэньнем аднае якое-небудзь, адчыняліся і зачыняліся ў заведзеныя гадзіны, дактары і прадпрыемцы займаліся сваімі справамі, рабочыя збіраліся на фабрыках, салдаты праходзілі сваю муштроўку, вучні вучыліся, маладыя любіліся, зладзеі выглядвалі здабычу і хаваліся, політыкі складалі свае пляны.

Газэтная прэса гвалтавала пасля кожнае ночы, лічачы перапалох нягрунтоўным, спасылаючыся на прыклад тысячага году, калі людзі таксама чакалі канца.

— Гэтая зорка—ня зорка, а толькі газ, комэта; а калі-б гэта нават была і зорка, дык яна ўсё роўна ня можа стукнуцца з зямлёю, бо гэткіх здарэньняў раней ніколі ня бывала,—казаў „практычны розум“ абываталю, які ўсюды сьмела і грэбліва штукаваў і рагатаў з гэтае страшлівасьці некаторых.

Была ноч, калі ў сем гадзін 15 хвілін па Грынвіцкаму тэрміну зорка павінна была падыйсьці як мага бліжэй да Юпітара. Тады відаць будзе, якім чынам пойдзе справа надалей. Жудасныя паведамленьні вучонага матэматыка кожны абмяркоўваў з сваёю ўласнаю апрацоўкаю. Урэшце абываталі, трошкі

супакоіўшыся на гэтых довадах, падкрэсьлілі свае пераконаньні тым, што пашлі спаць, бо іхні аднабокi розум змардаваўся гэтаю навіною. Увесь жывы сьвет, за выключэньнем некалькіх сабак, што там-сям завывалі, пакінуў зорку бяз увагі.

А калі назіральнікі Эўропэйскіх штатаў убачылі ўрэшце, што зорка ўзышла, праўда на адну гадзіну пазьней, але не прыбыла ніяк ад апошніх ночы, іх насьмешкі дружна пасыпаліся на вучонага матэматыка, бо яны лічылі, што небяспека ўжо мінавала.

Але хутка насьмешкі змоўклі.

Зорка ізноў пачала прыбываць. Яна прыбывала цяпер з страшэннаю напружанасьцю, павялічваючыся з кожнаю гадзінай і павольна падыходзячы да зэнiту. Яна рабілася ўсё ярчэйшаю і яскравейшаю, пакуль не зрабіла з ночы другі дзень.

Ці яна пашла проста на зямлю замест таго, каб ісьці па крывой лініі, ці Юпітар не затрымаў яе шпаркасьці, і яна пранясецца праз разьдзяляючы яе вір у вадзін дзень, тады як у іншым выпадку ёй трэ́ было-б пяць дзён, каб прайсьці міма нашае плянэты?

У наступную ноч яе бачылі ў Англіі велічынёю з трэцюю частку месяца, і адліга была забясьпечана.

Над Амэрыкаю яна ўзышла велічынёю з месяца, а пякла і зьяла так ярка, што ўжо нельга было на яе глядзець.

Разам з яе ўсходам падзьмуў з узрастаючаю сілай гарачы вецер.

У Віргініі, Бразыліі і на даліне сьв. Лаўрэнта яе праменьні прарэзваліся праз грамавыя хмары разам з жудаснымі, моцнымі бліскавіцамі і бяспрыкладным градам. У Манітобе паводка знішчала ўсё да-званьня.

У тую ноч па ўсёй зямлі пачаў раставаць сьнег і лёд, і рэчкі, якія цяклі з высокіх мясцовасьцяў, паўздуваліся і нясьлі брудную ваду—у сваіх верхніх частках—з вывернутымі дрэвамі і цэламі жывёл і людзей.

Усё новыя хвалі набягалі ў дзівосным блісканьні і, урэшце, рэчкі павыцякалі з сваіх берагоў на ўцякаўшых жыхароў іх далін.

Плыні ля берагоў Аргентыны і далей у паўднёвай частцы Атлянтычнага акіяну былі такія моцныя, якіх людзі ня

памяталі ніколі, і было шмат выпадкаў, калі навальніцы наганялі ваду ў краіну на дзесяткі міль і затаплялі цэлыя гарады.

Гарачыня ўначы даходзіла да таго, што ўсход сонца здаваўся ценем. Пачаліся зямляўздрызгі, якія пракаціліся па ўсёй Амэрыцы ад Арктычнага кола да мыса Горна, асядалі ўзгоркі, рабіліся вялізарныя шчыліны ў зямлі, а муры і простыя дамы разбурваліся да-званьня.

Цэлую краіну Котопахі ахапіла страшэнная трасца,—тамака быў такі моцны выбух лавы, што яе шырокая, плаўкая строма ў адзін дзень дакацілася да мора.

Пасьля зорка разам з бледным месяцам рушыла цераз Ціхі акіяны і выклікала тамака навальніцу.

Вялікія морскія хвалі ўздымаліся, пеніліся, залівалі выспу за выспам і начыстую ўносілі з іх людзей.

Сьледам за гэтаю жудаснаю і шпаркаю вадзяною сьцяною з асьляпляючым бляскам, вышыня якое даходзіла да пяцідзсяці футаў, нёсься гарачы вецер, нібы пякельны подых, пакуль, урэшце, гэтыя хвалі не падышлі з хціўным рыканьнем да берагоў Азіі і затапілі раўніны Кітаю.

На адзін момант зорка, цяпер куды гарачэйшая, вялікшая і яркавейшая за сонца з яго магутнасьцю, зірнула бязьлітасным бляскам на вялікую і насялёную краіну: на гарады і вёскі з іхнімі пагадамі і дрэвамі; на дарогі, абшары ўзораных палёў; на мільёны людзей, якія ня спалі, а з беспараднай жудою пазіралі на распаленае неба; а пасьля—пачулася маркотнае браджаньне паводкі, якое рабілася ўсё мацнейшым. І тады, у тую ноч, мільёны людзей пабеглі куды глядзяць вочы,—гарачыня рабіла кволымі іхнія ногі, не давала вольна дыхаць, а зваду, нібы белая вадзяная сьцяна, шпарка ішла паводка. А за ёю—сьмерць.

У той час, калі яркае белае сьвятло гарэла над Кітаем, у Японіі, на Яве і на ўсіх выспах Усходняе Азіі, вялікая зорка выглядала тусклым, чырвона-агністым шарам з-за пары, дыму і попелу вульканаў, якія сваімі выбухамі віталі яе прыход.

Угары былі гарачыя газы, попел і лава, пад зямлёю бурлілі кіпучыя ручаі, а ўся зямля грывела і траслася ад моцных таўчкоў. Хутка адвечныя сьнягі Тыбэту і Гімалаяў парас-

тавілі і, зышоўшыся ў мільёны глыбокіх струменяў, паразьліваліся па раўнінах Бірмы і Гіндостану.

Адзінокія вяршыны індыйскіх джунгляў былі шмат у якіх месцах ахоплены полымем, і пад сьпешна бягучаю вадою вакол камлёў нейкія цьмяныя прадметы яшчэ слаба змагаліся з крывава-чырвонымі языкамі агня.

І ў агульнай трывозе мільёны людзей і жанчын рынуліся шырокімі рачнымі шляхамі да адзінае, апошняе надзеі людзей — шырокага мора.

А зорка ўсё павялічвалася і павялічвалася, рабілася ўсё гарачэйшаю і яскравейшаю, а разам з гэтым узрастала і яе страшэнная шпаркасьць.

Акія у тропіках страціў сваю празрыстасьць; з яго набягаючых чорных хваль, на якіх, як плямы, насіліся параскіданыя навальніцаю караблі, уздымаліся дзівосныя воблакі туману.

І вось тады здарылася дзіва. Тым, хто сачыў у Эўропе за ўсходам зоркі, здавалася, што ўвесь сьвет застыў. У тысячах адчыненых месцаў на ўзгор'ях і на нізінах людзі, якія паўцякалі туды ад паводкаў, падаючых дамоў і апаўзаючых узгоркаў, дарэмна чакалі, каб яна зьявілася. Гадзіна праходзіла за гадзінаю ў жудасным здзіўленьні, а зорка не паказвалася. Яшчэ аднойчы людзі ўпіліся вачыма ў старыя сузор'і, якія яны ўжо лічылі страчанымі назаўсёды.

У Англіі было ясна і гарача, хаця зямля бязупынна траслася, але ў тропіках Сырыус, Капелла і Альдэбаран ледзь мігацелі праз засьцілку пары. А калі, урэшце, вялікая зорка ўзышла, спазьніўшыся, прыблізна, на дзесяць гадзін, сонца таксама ўзышло блізка ад яе, і ў цэнтры яго белага сэрца быў чорны круг.

У Азіі зорка пачала бляднець, і калі яна была над Індыяй, раптам яе сьвятло завалаклося абрусам. Уся індыйская раўніна ад выйсьця Інда да выйсьця Ганга была няглыбока заліта вадою і выяўляла сабою бліскучую вадзяную прастору, з якое ўздымаліся будынкі, палатны, грэблі, узгоркі, чорныя ад людзей. На кожным мінарэце грамадзіліся масы людзей, якія адзін за адным падалі ў мутную ваду, калі гарачыня і жуда адалявалі іх. Здавалася, што ўся краіна галасіла ад гора, але

раптам праз пякельную роспач спусьціўся цень, надышлі хмары і павеяў лёганыкі подых ветрыка з ахаладжаўшагася паветра.

Людзі, якія амаль асьлепшы глядзелі на зорку, бачылі як праз яе святло папоўз нейкі чорны круг. Гэта быў месяц, які праходзіў паміж зоркаю і зямлёю. А калі яны радасна віталі перадышку, з Усходу з дзіўнаю незразумелаю шыбкасьцю рынулася сонца. І тады зорка, сонца і месяц разам рушылі праз неба.

І хутка зорка і сонца блізка адзін ад аднаго паказаліся эўропэйскім назіральнікам. Спачатку яны шпарка імчаліся, пасьяла цішэй і, урэшце, зьніклі ў бліскучым полімі на зэніце неба. Месяц не зацьмяваў ужо больш зоркі, бо зусім загубіўся ў нябесным бляску.

І хаця тыя, што асталіся жывымі, у большасьці былі ахоплены няпрытомнасьцю ад голаду, зморы, гарачыні і роспачы, але былі яшчэ людзі, якія маглі зразумець важнасьць гэтых зьявішчаў. Зорка і зямля стаялі цяпер найбліжэй адна ад аднае, круціліся адна вакол другое, і зорка ўжо праходзіла. Цяпер яна адыходзіла шпарчэй і шпарчэй і была ўжо ў апошнім пэрыодзе свайго шалёнага падарожжа да сонца.

Навальніца прашла, і змардаваныя голадам людзі пачалі паволі ачуняць; яны маглі цяпер пацягнуцца назад у свае зруйнованыя гарады, разбураныя жытніцы і размытыя палі.

Некалькі караблёў, што не загінулі ў часе навальніцы, пабітыя, асьцярожна прабіраліся па новых сьлядох і мелях раней знаёмых буктаў.

Калі навальніца сыціхла зусім, людзі ўсюды заўважалі, што дні цяпер сталі цяплейшымі, чым раней, і сонца павялічылася, толькі месяц звузіўся да трэці свае даўнейшае велічыні, і маладзік цяпер наставаў праз восемдесят дзён.

Але аб новай братэрскай згодзе, якая адразу пасьяла таго настала паміж людзьмі, аб уздыме навукі і культуры, аб дзіўнай зьмене, якая здарылася на Ёсьляндзі, Грэнляндзі і на берагах Бафінавае затокі (яны зрабіліся такімі зялёнымі і прыгожымі, што маракі, убачыўшы іх, ня верылі сваім вачам), гэтае апавяданьне ня кажа нічога. Яно не гаворыць таксама аб

руху, які ахапіў тады ўсё чалавецтва, і аб тым, што на паўдні і на поўначы каля канцавосьсяў зямлі стала куды цяплей. Яно апавядае толькі аб зьяўленьні і руху зоркі.

Астрономы Марса,—бо на Марсе таксама ёсьць астрономы, хаця яны—стварэньні зусім непадобныя да людзей,—зразумела, былі надта зацікаўлены гэтымі падзеямі.

Яны разглядалі іх з свайго асабістага пункту гледжаньня.

„Што тычыцца масы і тэмпэратуры гэнае здані, што пранеслася праз нашу сонечную сыстэму,—пісаў адзін з іх,—дзіўным зьяўляецца той факт, што яна зрабіла мала шкоды на зямлі, гэтак блізка ад якое прашла. Усе знаёмыя абрысы контынэнтаў і масы акіянаў засталіся незакранутымі і толькі прыметна адна зьява—гэта змяншэньне белае ахварбоўкі (якая мяркуецца, як замёрзлае мора) вакол абодвух канцавосьсяў“.

Гэта толькі сьведчыць аб тым, якімі малымі могуць здавацца найвялікшыя людзкія катастрофы на адлегласьці ў некалькі мільёнаў міль.

Пераклаў з ангельскае А. М.

Шарль Бодлер

Чалавек і мора

(З французкай)

Вольны чалавек, табе дорага мора.
У люстры шырокай тваю душу
Адбівае хваляваньня бясконцага шум;
Твой розум, як нетры морскія, горак.

Акунацца табе ў свой вобраз прыемна,
Абдымаеш плыні смелай рукой,
Тваё сэрца адшуквае супакой
У скаргах яго дзікіх і гнеўных.

Жывяцьце вы абое ў тайне і змроку.
Хто змерыў бездань тваю, чалавек?
Схованы перлы глыбока на дне,
Бездань і перлы недаступны воку.

Прабіваеце гордых сталецьцяў панцыр,
Ня схіляеце ў бойках сваёй галавы
Сьмерць вам любя і гібель любіце вы,
О, вечныя браты, о, жорсткія змаганцы!

Пераклад Ю. Гаўрука

7-VI-26 г.
Горкі

Шарль Бодлер

Вячэрняя сугучнасць

(З французкай)

Надыходзіць той час, калі ў паветры
Струменяцца кветкі дымам вохкім;
У вячэрняй цішы карагодам лёгкім
Разам з пахамі гукі водзіць вецер.

Струменяцца кветкі дымам вохкім,
Бы кволае сэрца, іскрыпка б'ецца;
Разам з пахамі гукі водзіць вецер,
Сьцецецца вэлюмам неба крохкасьць.

Бы кволае сэрца, іскрыпка б'ецца,
Мяккае сэрца, што хоча вонкі,
Сьцецецца неба вэлюмам тонкім,
Чырвонай крывёю сонца льецца..

Мяккае сэрца, што хоча вонкі,
Заплятае вянкамі ад прошлага вецьця!
Чырвонай крывёю сонца льецца,—
Ты стаіш успамінам бліскуча-звонкім.

Пераклад Ю. Гаўрука

7-VI-26 г.
Горкі

А. Курцік

Комсамол Беларусі за працай

(З блёк-ноту комсамольскага працаўніка)

Кожны год летняя пара выяўляе ў Комсамоле круты паравот, ці, як кажуць трафарэтнаю моваю протакольных запісаў, „пераход на новыя рэйкі працы“.

Цяжкасьці комсамольскай працы летам выяўляюцца ў тым, каб мець магчымасьць вязаць выхаваўчую працу з арганізацыйнай адпачынку моладзі, каб „сена было цэла і козы сыты“, каб і праца не заціхла і каб братва адпачыла.

Задача нялёгкая.

За лета наша комсамолія павінна была выканаць наступныя задачы, якія высунуў Цэнтральны Камітэт ЛКСМБ.

Узмацніць політычную самаадукацыю і замацаваць набытыя за мінулы год політычныя веды.

Шырака растлумачыць як комсамольцам, так і ўсёй масе рабоча-сялянскай моладзі асноўныя пытаньні політычнай сучаснасьці, асабліва налягаючы, на тлумачэньне пастаноў XIV-га Зьезду Ўсесаюзнай КП(б) пытаньняў гаспадаркі і соцыялістычнага будаўніцтва, увязваючы агульныя задачы з мясцовым фактычным матэрыялам.

Разьвіць шырокую культурную дзейнасьць накіраваную прыроданавуковай прапаганды, санітарнай асьветы, надаць цікавасьці да чытаньня мастацкай літаратуры, прыцягнуць да ўдзелу ў краязнаўстве і г. д.

„Не адзінай політыкай жыве чалавек“.

Разумнае і талковае запаўненьне вольнага часу, якое маецца ў моладзі, набыло вялікае значэньне. Паважнае месца ў працы па арганізацыі адпачынку павінна заняць і ўжо заняло фізычнае выхаваньне.

Але калі моладзь, наогул, зьяўляецца пераважным складам фізычна-выхаваўчых арганізацый, дык процант комсамольцаў

і асабова комсамольскіх актывістых, што займаюцца фізычным выхаваньнем, вельмі малы.

Другім „кітом“, на якім у летні час трымаўся адпачынак моладзі, зьяўляўся ўмелы падбор шэрагу забаў, пераплецёных прадуманай сыстэмай прагулак, экскурсій і адпаведнай працы на пляцоўках, у юнсэкцыях, комсамольскіх садох, хатах-чытальнях, вячорках, культднях сялянскай моладзі і г. д.

Бядой у комсамольскай працы зьяўляецца занадта вялікі, часам, лік сходаў, калі пасяджэньне на сходзе сядзіць і нарадаў паганяе.

Мы сумысьля вышэй падкрэсьлілі слова „лік“, так як колькасць комсамольскіх сходаў ніяк не пераходзіць у якасьць і толькі ўтварае мешаніну і галаўную боль у хлапцоў.

Цэнтральны Камітэт ЛКСМБ у сваім указаньні месцам аб летняй выхаваўчай працы асобным пунктам падкрэсьліў, што неабходна „...упарадкаваньне і магчымасьць скарачэньня ўсялякага роду сходаў, маючы на ўвазе разгрузку комсамольцаў ад вялікага ліку сходаў і пасяджэньняў, і найвялікшае скарыстаньне вольнага часу для разьвіцьця масавай культурнай працы“.

Лета, звычайна, па старынцы, у Комсамоле зьвязвалася з уяўленьнем аб расхлябанасьці, аб згортваньні ўсёй працы: „пляваньне ў столь“ і „асалода прыродаў“.

У бягучым годзе гэта самабытнае летняе расхляпаньне, летняя „абломаўшчына“ ў значнай частцы арганізацыі была ў самым корні прысечана, дзякуючы як сваячасовымі ўказаньнямі ЦК, так і падрыхтоўкаю на мясцох.

Праўда, у сям'і не без пачвары.

Комсамольскія газэты Беларусі друкавалі на сваіх старонках вялікую колькасць нататак аб тым, што дзесьці ў некаторых арганізацыях „адзін летні фронт“ даваў расколіны, вынікала прорва.

Да прыкладу, Бабруйскія комсамольцы, атрымаўшы ў сваё распараджэньне сад, прывялі яго ў дрэннае становішча.

Там, дзе слаба была пастаўлена політычная самаадукацыя, дзе ячэйкі хлопалі вухамі і ротам лавілі галак,—там пачыналася заўважацца дэбошэрства, хуліганства, адрыў ад саюзнай працы.

Але гэта ўсё асобныя выпадкі.

Цалкам-жа Комсамол Беларусі спаткаў летнюю працу, калі ня ў поўнай узброенасьці выхаваўчай працы, дык ува ўсякім выпадку з выстарчаючай падрыхтоўкай.

Правядзеньне нацыянальнай політыкі наогул і беларусізацыі¹⁾ ў прыватнасьці займае паважнае месца ў агульнай працы Комсамолу Беларусі.

Складаны нацыянальны пераплёт выклікаў і выклікае неабходнасьць самых уважлівых і бясконца пільных адносін кіруючых саюзных органаў да практычнага ажыццяўленьня нацыянальнай політыкі ў Комсамоле.

Гэтае пытаньне зьяўляецца неразлучнай часткай парадкаў дня амаль кожнага пленуму ЦК ЛКСМБ, пленумаў акруговых і раённых камітэтаў Комсамолу.

Нацыянальная політыка ператвараецца ў справы, яна ўжо выблыталася з шкарлупы добрых вырашэньняў і рэзолюцый, якія ня выконваліся.

Актывістыя ўжо ня топчуцца на месцы, а сапраўды, у сур'ёз заселі за вывучэньне беларускае мовы.

71,2 проц. агульнай колькасьці нізавога комсамольскага актыву складаюць беларусы. Значна ўзмацнілася беларусізацыя цэнтральнай комсамольскай газэты „Чырвоная зьмена“, якая амаль напалову пераведзена на беларускую мову з паступовай далейшай беларусізацыяй.

Характэрным і бязумоўным станоўчым зьявішчам зьяўляецца тое, што беларусізацыя пачынаецца з нізу, пачынаючы з вясковых ячэек і райкомаў.

Так, напрыклад, у Калінінскай акрузе ўся праца арганізацый спойна пераведзена на беларускую мову і часткова на яўрэйскую і латыскую.

Амаль пры кожнай ячэйцы існуюць гурткі беларусазнаўства. Заняткі ў гуртках, школах сялянскай моладзі, політшколах рабочай моладзі адбываюцца на беларускай і яўрэйскай мовах.

У Мазыры справа некалькі слабей.

¹⁾ Ад рэдакцыі. У гэтым артыкуле асьвятляецца праца ЛКСМБ толькі ў адносінах беларусізацыі. У вадным з наступных нумароў часопісі „Маладняк“ будзе зьмешчаны артыкул аб працы ЛКСМБ сярод другіх нацыянальнасьцяй Беларусі.

Беларуская мова сярод часткі арганізацыі яшчэ ня стала моваю, якою карыстаюцца ў штодзённай працы. Палкамі ў колах зьяўляюцца недахват літаратуры і адсутнасць поліграматы на беларускай мове.

Дарэчы, не пра Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва, між іншым, будзе сказана, чутны ўсхліпы, праўдзівей—адзіны стогн з усіх акруг:

— Даеш літаратуру, даеш падручнікі на беларускай мове!

Становішча ўтвараецца надта дрэннае. Праца пераводзіцца на беларускую мову, я як справа даходзіць да прапрацоўкі матэрыялу, дык ні тпру, ні ну...

У Аршанскай акрузе беларусізацыя, бязумоўна, мае посьпехі. У горадзе горрайком, дзеве ячэйкі і частка піонэрскіх атрадаў выключна працуюць на беларускай мове.

У Лядненскім раёне беларусізацыя прасунулася і ў быт комсамольцаў, і песьні пяюцца пабеларуску, насыценная газета цалком складаецца з беларускіх матэрыялаў, політычныя фанты наладжваюцца пабеларуску і г. д.

У Случчыне, як відаць з дакладу Акругкамоу на акруговай канфэрэнцыі, у частцы ячэек заўважаецца формальная беларусізацыя, беларусізацыя протоколаў, але зусім ня ўсёй працы, калі ўсе сходы і пасяджэньні працягваюць весьціся парасійску.

Корань зла знойдзены ў тым, што большасць комсамольцаў няпісьменны пабеларуску, і дзеля гэтага ў Случчыне асноўнай задачай пастаўлена абучэньне ўсіх комсамольцаў беларускаму пісьму.

Беларуская мова ўведзена ў програму політшкол і школ рабочай моладзі.

Мы вышэй прывялі некалькі адрывістых даных з найбольш тыповых акруг.

Брак месца не дазваляе даць ацэнку працы па беларусізацыі ў кожнай акрузе паасобку.

Недаватаў—шмат. Бязумоўна, трэба прызнаць, што тлумачэньне і пашырэньне партыйнай пастаноўкі пытаньняў нацыянальнай політыкі пастаўлена слаба і няпоўна.

Толькі гэтым можна і растлумачыць заўважаньня ў некаторых мясцох выпадкі, калі ячэйкавы актывісты (у Мазырскай

акрузе) на пытаньне аб тым, якія посьпехі беларусізацыі, — адказвае: „Нашто нам вывучаць беларускую мову, гэта-ж толькі адказным працаўніком трэба“.

Ці—

У Людзяневіцкай ячэйцы, пры перавыбарах бюро, рэзка выявілася нацыянальная абмяжованасьць і адчуждзённасьць, калі галасаваньне кандыдатаў у бюро ячэйкі ладзілася не на асабовых якасьцях галасуемых, а на іх нацыянальнасьці.

У Ветрынскім пагранічным раёне Полацкай акругі на пляцоўцы дапрызыўнікаў гаварылася аб неабходнасьці вывучаць не беларускую мову, а „міжнародную“ мову, гэта значыцца—больш інтэрнацыянальна будзе.

У тым-жа раёне адзін комсомолец-беларус унёс, бязумоўна, гіронічна, прапанову замест беларускай мовы вывучаць... яўрэйскую; тлумачыцца гэта тым, што „гандляры—больш яўрэі і тых, хто ня ведае яўрэйскай мовы, яны абважваюць“.

Усе гэтыя прыведзеныя прыклады гавораць аб блытаніне і політычнай „белібердзе“, якая маецца ў мазгох некаторых комсамольцаў.

Рэцэпт, паўтараем, просты!

Найстойлівае, штодзённае, шырокае тлумачэньне політыкі Комуністычнай партыі ў нацыянальным пытаньні.

Да недахватнаў у працы Комсамолу па беларусізацыі варта аднесці:

1) Адсутнасьць у некаторых з арганізацыяў плянавасьці, арганізаванасьці і контролю выконваньня прынятых пастановаў.

2) Недахват агульнаполітычнай і комсамольскай літаратуры на беларускай мове.

3) Усё яшчэ невыстарчаюча поўнае вылучэньне беларусаў-рабочых у якасьці раённага і акруговага актыву.

3) Няпоўнае правядзеньне ў жыцьцё ўказаньняў ЦК ЛКСМБ аб пераводзе працы сярод піонэраў на беларускую мову.

Шмат таварышоў разглядаюць працу па беларусізацыі вузка, толькі як задачу вывучэньня мовы.

Між іншым, пытаньне павінна быць пастаўлена і некаторымі арганізацыямі правільна ставіцца *больш шырока*.

Трэба, каб комсамольцы пачалі цікавіцца пытаньнямі гаспадарча-культурнага адраджэньня краю, трэба прыцягнуць комсамольцаў да ўдзелу ў крэйзнаўчых гуртках.

Комсамольскія беларускія выданні распаўсюджаюцца слаба. Надта слаба распаўсюджаюцца друкованыя выданні ня толькі сярод комсамольцаў, але і сярод рэшты працоўнай моладзі. У бібліотэках у дзень з агнём цяжка знайсці добра падабраныя комплекты бэлетрыстыкі на беларускай мове.

Комсамольскія ячэйкі павінны прывучыць моладзь знаёміцца і чытаць беларускую літаратуру.

Рэдкім госьцем у асяроддзі комсамольскага актыву (асабліва гарадскога) зьяўляецца часопіс „Маладняк“.

Цэнтральны Камітэт ЛКСМБ паставіў перад усёй Комсамольскай арганізацыяй задачу: больш рашуча прасунуць уперад справу беларусізацыі.

У сярэдзіне чэрвеня ў г. Маскве адбыўся другі пленум Цэнтральнага Камітэту Ўсесаюзнага ЛКСМБ.

Пленум, як важную задачу, адзначыў неабходнасьць перайсьці ад агульных лёзунгаў і рэзолюцый да канкрэтнай справы.

І няма чаго, грэх таіцца, што грашкі наконт агульных лёзунгаў і рэзолюцый за комсамольскімі арганізацыямі маюцца.

„Слухалі і ўхвалялі“, а потым... забыліся; кожны дзень, „дэскаць“, забіваюць новыя пытаньні.

Праверка выкану прымаемых пастаноў павінна стаць неаднятай часткай комсамольскай арганізацыі.

У сучасны момант у Савецкай дзяржаве праводзіцца „усур’ёз і надоўга“ барацьба за цвёрды рэжым эканоміі, барацьба за якасьць прадукцыі і за вытворчасць працы.

Работы, здавалася-б, маладому люду—непачаты край.

А між тым у шэрагу прадпрыемстваў комсамольцы ня толькі не падаюць прыкладу, але часам бываюць застрэльшчыкамі... прагулаў, бязважнага зьвяртаньня з начыньнем, п’янкі... (шкляны завод „Домбаль“, Шклоўская фабрыка „Спартак“, фабрыка „Дняпроўская мануфактура“ і г. д.).

На некаторых прадпрыемствах вытворчасць працы павялічваецца, але затое становіцца дрэннай якасьць выпускаемай прадукцыі, і ў канчатку атрымліваецца „тришкін кафтан“.

Комсамольскім ячэйкам маецца ў будучым шмат працы, разам з самым шырокім тлумачэньнем пастаноў партыі па пы-

таньнях гаспадарчага будаўніцтва, трэба большую ўвагу звярнуць на ўцягненьне моладзі ў працу вытворчых камісій.

Новы вопыт і справа барацьбы за рэжым эканоміі ўносяць вясковыя комсамольскія ячэйкі.

Комсамольцы арганізуюць барацьбу з патравамі збожжа і звяртаюць увагу на больш ашчадныя адносіны да прылад колектыўных гаспадарак і арцеляў. Адбываюцца нарады комсамольцаў—гаспадароў. Характэрным прыкладам могуць быць дзьве ячэйкі Магілёўскай акругі.

Члены Хацетаўскай ячэйкі Кармянскага раёну, Магілёўскай акругі, якія атрымалі якія-небудзь веды ў вячэрняй школе сялянскай моладзі, парадзіўшыся з агрономам, парашылі завесці правільнае кармленьне быдла. Зрабілі кармушкі, быдла сталі трымаць на прывязі, яду штодзённа давалі важаную, па вызначанай норме. Дарослыя сяляне спачатку пасьмейваліся з гэтай „дзіцячай забавы“, але затым былі пераконаны, што пры такой пастаноўцы кармленьня каровы даюць больш малака—*уся вёска пашла на прыкладу комсамольцаў.*

Затым Хацетаўская ячэйка прыступіла да пабудовы паказальнага гароду з пасадкай гародніны і травасеяньнем розных гатункаў.

Другая ячэйка—Струкачэўская Кармянскага раёну, гэтай жа Магілёўскай акругі займаецца толькі перапевам рэзольцый часоў вайсковага камунізму.

Струкачэўскія комсамольцы палец аб палец ня ўдараць, каб зрабіць якую-небудзь хоць-бы маленькую, але карысную справу.

Струкачэўскія комсамольцы ня прывыклі прадаваць у мясцовым маштабе, у маштабе кармушак і паказальных гародаў; ім падавай маштаб сусьветны, маштаб гэраічных дзён грамадзянскай вайны.

Струкачэўская ячэйка стаіць убаку ад рэшты моладзі, адмяжована ад яе кітайскай сьцяной.

Хацетаўская ячэйка, „плоць ад плоці і кроў ад крыві“ ўсёй працоўнай моладзі вёскі, зьяўляецца заслужаным і верным яе правадыром.

Струкачова і Хацетава—полюсы комсамольскай жыцьцяіснасьці.

Ячэек нахштат хацетаўскіх становіцца ўсё больш і больш; яны настойліва прабіваюцца ўперад, настойліва стукаюць у дзьверы савецкай грамадзкасці, даюць ведаць аб сваім існаваньні не рэзолюцыямі, што „шумім, браты, шумім...“, а справай.

Струкачэўскія-ж ячэйкі, іначай кажучы, сыстэма работ Струкачэўскіх ячэек, здаюцца ў архіў, зьмяняюцца новым дэ-лавітым зьместам.

Комсамольскія арганізацыі існуюць васьмы год. Хлапцы, якія ўступілі ў арганізацыю падрусткамі, цяперака ўжо перарастаюць юнацкі ўзрост.

Комсамол, як вядома, па статуту ахапляе моладзь да 23-х год.

Такім чынам, у нас у арганізацыі паступова накіпілася і накіпляецца значны лік пераросткаў, асноўны касьцяк якіх складаюць хлапцы, якія не знаходзіліся на выбарнай комсамольскай працы і затым якія падляглі выхаду з саюзу.

У пытаньні аб пераростках арганізацыямі на мясцох павінна быць усвоена ясная лінія, адсутнасць якой да гэтых часоў паказвала, часам, „кампанейскі“, павярхоўны, а іншы раз і мэханічны падход.

Замест таго, каб замацаваць пад партыйна-комсамольскі ўплыў гэтыя групы пераросткаў, замацаваць на гэі ці іншай грамадзкай працы,—гэтыя мэханічныя мерапрыемствы іншы раз узбуралі хлапцоў і ўтваралі ў некаторых з іх упадачныя настроі.

Неабходна паставіць разгляд пытаньня аб пераростках у плян штодзённай, але, паўтараем, не „кампанейскай“ працы комсамольскіх камітэтаў.

Работа з пераросткамі-рабочымі павінна быць усілена. Трэба рашуча і энэргічна падрыхтоўваць іх да перадачы ў партыю.

Трэба шырэй уцягнуць пераросткаў-сялян у грамадзкую працу (коопэрацыю, сялянскія камітэты, камісіі с/саветаў і г. д.), разам з тым выяўляючы з асяродзьдзя беднякоў і лепшых сераднякоў найбольш актыўных таварышоў для падрыхтоўкі ў шэрагі Комуністычнай партыі.

Колькасьць пераросткаў асабліва вялікая сярод комса-

мольцаў-студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў і рабочых факультэтаў.

Тых з падросьтаў вучашчыхся, якія ня могуць быць перададзены ў партыю, трэба ўцягнуць у грамадскую як студэнцкую, так і агульную грамадакую працу.

Раз назаўсёды неабходна выжыць „скрозь пальцаўскі“ падыход, калі самае пытаньне аб пераростках вырашаецца простым росчаркам сакратарскага пёрка, шляхам мэханічнага прагляду на сходах ячэек сьпісаў пераросткаў.

Замест падобнага верхглядзтва і занадта ўжо ўпрощанага падыходу, павінна прыйсьці пільная праца шляхам уважлівага вывучэньня кожнага падросьта ў асобнасьці.

Калі ў таго ці іншага пераростка ёсьць мажлівасьць увайсці ў шэрагі партыі, дык, бязумоўна, патрэбна пакідаць у шэрагах саюзу да аформаваньня па партыйнай лініі яго.

Старая, дзедзюўская прыказка кажа: „Пакуль гром ня ўдарыць, мужык не перахрысьціцца“.

Такое самае становішча ўтварылася ў пытаньні аб пераростках.

Толькі тады, калі, як кажуць, гэта пытаньне падступіла да самай глоткі, стала настойліва ступацца ўва ўсе комсамольскія „дзьверы“, толькі тады сталі цікавіцца лёсам пераросткаў.

Але на недахватах мы вучымся.

На будучы час неабходна раней браць на вучот узросты, якія набліжаюцца да пераросткаў (нарадзеньня 1903-1904 г. г.), каб мець мажлівасьць правесці папярэднюю працу.

Разам з гэтым, на будучыя часы трэба ўнікаць прыёму ў кандыдаты саюзу асоб з тых груп моладзі, якія па статуту прымаюцца з паўтарагадовым стажам і якім у бліжэйшыя часы павінна адбыцца 23 гады.

Выхад пераросткаў з саюзу павінен адбывацца не казёна, калі часам утвараецца ўражаньне „выкідваньня“.

Выхад патрэбна рабіць у таварыскіх абставінах. Разам з тым неабходна ўлічваць мажлівасьць для пераросткаў застацца пасыўнымі членамі Комсамолу з дарадчым голасам.

Пытаньне аб пераростках—пытаньне немалаважнае. Яго дзелавітае вырашэньне можа быць забясьпечана пільнасьцю, агляджанасьцю і уважлівасьцю.

З 30-га мая па першае чэрвеня Комсамол праводзіў трохдзеньнік замацаваньня сувязі з падшэфным марскім флётам і, у прыватнасьці, з падшэфным лінейным караблём імя „Парыскай Комуны“.

...Так, а замацоўваць шэфства сапраўды патрэбна. У свой час, калі прымалася шэфства, ня мало было сказана прыгожых сказаў, ня мала выносілася рэзолюцый, але за тым, як прашоў „мядовы месяц“ рэзолюцый і прывітаньняў, шэфскі пыл хутка астыў...

Вось такая, сапраўды кажучы, спраўка „гістарычнага“ парадку.

Трохдзеньнік крыху растрас шэфскую працу. Нападшэфным караблі пабывала дэлегацыя ад ЦК ЛКСМБ. Асобныя акругі Беларусі прымацаваны да казармаў карабля.

Але гэтага, бязумоўна, мала.

Грамядзянскія комсамольцы з рук вон дрэнна ведаюць жыцьцёвыя ўмовы маракоў.

Рэдкім здарэньнем будзе, калі вы ў якім-небудзь з клюбаў убачыце морскі куток.

У комсамольскім асяродзьдзі аб шэфстве *шварылі* шмат. Размовы на морскія тэмы ўжо набілі аскаму.

Шэфская справа ў ячэйках сьпіць, падхрапвае...

Ці мажліва практычнае зьдзейсьненьне шэфства Комсамолу над флётам?

Ці не зьяўляюцца шэфства проста прыгожым жэстам?

Двух поглядаў па гэтым пытаньні ня можа быць.

Шэфства над флётам—жыцьцёвая справа.

За гэта кажэ вопыт шэрагу губэрскіх арганізацый Усе-саюзнага ЛКСМ, якія добра зьдзейсьнівалі сваё шэфства.

Патрэбна налегчы на шэфства пабудыяму, падзелавітаму.

Менш за ўсё трэба таўчы ваду рэзолюцый у протокольнай ступелі

А. Куранкоў

Сучаснае эканамічнае становішча Кітаю і чужаземны капітал

На працягу дзесяці тысяч вёрст мы мяжзем з вялікай старадаўнай краінай, цэлым асобным сьветам.

Яшчэ гадоў трыццаць-сорак таму назад Кітай быў краінай як-бы застылай у старых формах жыцьця. Гэта нярухомасьць Кітаю мела пад сабою пэўны эканамічны грунт, малая сувязь Кітаю з надворным сьветам—з другімі краінамі; недахоп шляхоў зносіні і цэлы шэраг іншых прычын перашкаджалі і перашкаджаюць шпаркаму разьвіцьцю капіталістычных форм у гаспадарцы Кітаю. Адарванасьці Кітаю ад надворнага сьвету ў працягу многіх стагодзьцяў дапамагала яго географічнае становішча. Па сухазем'і масавыя зносіны паміж Кітаем і другімі краінамі да гэтага часу амаль што немагчымы, бо ён адрэзаны ад іх высокімі горамамі і пустынямі на захадзе і поўначы. У вадносінах морскіх сувязяў, найбольш важных у сусьветным гандлі, становішча Кітаю таксама ня вельмі спрыяе, затым што з агульнага працягу яго меж 21 т. кілёметраў прыходзіцца на морскія межы. К таму-ж Кітай непасрэдна прылягае да Вялікага акіяну, які стаў сусьветным шляхам толькі ў сярэдзіне XIX стагодзьця, калі разьвіцьцё паравога транспорту і прырыцьцё Суэцкага каналу скарацілі час шляху з Эўропы на Далёкі Ўсход у некалькі разоў і адчынілі, такім чынам, магчымасьць шырокага разьвіцьця гандлю Эўропы з Кітаем.

Да XIX стагодзьця гэты гандаль амаль не абмяжоўваўся вывазам з Кітаю шоўку і чаю, за гэта ўвозіліся ў Кітай мэталёвыя грошы.

Эўропэйцы ня мелі права заводзіць гандлёвыя прадпрыемствы і сталыя паселішчы ў Кітаі, і ўсе гандлёвыя ўмовы рабіліся цераз кітайскіх гандляроў—пасрэднікаў. Але з канца XIX стагодзьця зьяўляецца новы аб'ект гандлю эўропэйскіх, галоўным чынам, ангельскіх гандляроў з Кітаем—опіум. Гэта

наркотычны матэрыял вывозіўся ангельцамі з Індыі ва ўсё большых разьмерах, а калі кітайскі ўрад забараніў увоз опіуму, як атруту для народу і спосаб высмоктваньня мэталеўных грошай з краю, ангельцы пачалі з Кітаем вайну, і ня толькі прымуслі скасаваць забарону ўвозу опіуму, але дабіліся ўступак з боку Кітаю: заўладалі выспаю Гонконг і адчынілі для гандлю 5 прыстаняй: Кантон, Алой, Фу-Чжоў, Нінпо і Шанхай. Гэта было ў 1842 годзе; з гэтага часу пачалі лічыць пачатак гандлёвай сувязі эўропэйскіх дзяржаў з Кітаем; толькі тады эўропэйцы атрымалі права адчыняць свае гандлёвыя ўстановы і сяліцца ў Кітаі ў так званых „дагаворных партох“. У хуткім часе і другія чужаземныя дзяржавы, апроч Ангельшчыны, атрымалі права гандлю ў „дагаворных партох“, і лік апошніх няўхільна павялічваецца, дашоўшы да 49 ў сучасны момант. Да 90-х гадоў XIX стагоддзя Кітай цікавіць капіталістычныя краіны выключна, як рынак для іх тавараў, крыніца атрымання сельска-гаспадарчае сырызны і спажывецкіх матэрыялаў, галоўным чынам, чаю і шоўку. Але агульны зварот замежнага гандлю Кітаю быў невялікі: ён складаў у 1890 годзе каля 300 мільёнаў рублёў—лічбу невялікую ў параўнаньні з насельнікамі яго, якія ўжо тады складаліся з 300-400 мільёнаў чалавек.

Пры такіх разьмерах замежнага гандлю Кітаі ня мог зьмяніць свой гаспадарчы ўклад, закранаючы яго толькі на паверхні. Дый самы характар увозу быў такі, што ня меў магчымасьці аказваць рашучага ўплыву на народную гаспадарку Кітаю праз сувязь яго з сусьветным рынкам: галоўным імпартным таварам зьяўляўся опіум, затым ішлі тэкстыльныя тавары.

З 90-х гадоў пачынаецца новая эра ўзаемаадносін Кітаю з надворным сьветам; ён становіцца арэнай для ўкладаньня чужаземнага капіталу—эўропэйскага, амэрыканскага і японскага. З пачатку буйныя капіталы ўкладваюцца ў чыгуначна-шляхавае будаўніцтва, затым што яно зьяўляецца, з аднаго боку, набольш карысным, а з другога—неабходнай умовай для разьвіцьця прамысловасьці ў больш адлеглых часьцінах краіны і гандлёвай сувязі з імі. Першая спроба пабудаваньня чыгункі была зроблена ўжо ў 1876 г. на вучастку Шанхай—Усун, але гэта дарога, пад уплывам забабоннага ўзбуджэньня народных мас, была выкуплена кітайскім урадам і знішчана.

Затым пачаткам чыгуначнага будаўніцтва трэба лічыць дзевяць-дзiesiąтыя гады, калі на чужаземныя грошы сталі пракладацца галоўныя чыгуначныя лініі ў Кітаі. Але з самага пачатку гэтыя лініі, пракладзеныя ў парадку асобных, чыгуначных концэсій, пачалі чужаземцамі выкарыстоўвацца ня толькі для атрымання прыбытку ад перавозак і для політычных мэт, для ўстанаўленьня сваіх сфэр уплыву ў раёне чыгуначных дарог шляхам асобных праў на концэсіі і выключэння конкурэнтаў ад эканомічнага скарыстання натуральных багацьцяў гэтага раёну, а іншы раз цэлай правінцыі. Такім чынам, падрыхтоўваецца апошні політычны захват (аблюбаваны чужаземнымі капіталістамі) тэрыторыі. Прыкладам чыгуначнага будаўніцтва з мэтай эканомічнага, пасьля і політычнага захвату данай тэрыторыі могуць служыць Усходня-Кітайская чыгунка, пабудаваная царскім урадам для эканомічнага скарыстання і політычнага захвату Манчжурый, нямецкія чыгункі ў правінцыі Юннань, якія таксама падрыхтоўваюць політычны захват гэтых тэрыторый і якія да гэтага часу ўстанаўлялі зусім выключнае становішча ў іх французаў і немцаў. Зразумела, што шырокія грамадзкія колы Кітаю не маглі заставацца роўнадушнымі да такога ўхілу чужаземнага чыгуначнага будаўніцтва. Ужо з самага пачатку будаўніцтва чыгунак пачынаецца моцны націск на кітайскі ўрад з мэтай прымусіць яго будаваць чыгункі за кошт дзяржавы і прыступіць да выкупу чужаземных чыгунак. Тым ня менш і ў сучасны момант з 11 тысяч кілёмэтраў чыгунак толькі 6.420 кілёмэтраў належыць ураду, а 3.780—чужаземным концэсыянерам, прычым пры сканчэнні чыгунак, якія пачалі будавацца, концэсійная сетка можа перавышаць сетку ўрадавых чыгунак. Але, апроч гэтага, трэба яшчэ мець на ўвазе, што будаваньне ўрадавых чыгунак і выкуп концэсійных чыгунак у казну адбываўся, галоўным чынам, на дзяржаўныя пазыкі, якія атрымліваў Кітай за межамі на даволі цяжкіх умовах. Гэтыя пазыкі, таксама як і другія плацяжы Кітаю за межамі, гарантаваны паступленьнямі ад мытных пошлін і саяноўнага монополіі; кіраваньне-ж гэтымі выдаткамі перадаана спецыяльным чужаземным чыноўнікам, якія ўжываюць іх, у першую чаргу, на выплату процантаў і пагашэньне залогаў і толькі рэшту іх перадаюць кітайскаму ўраду. Такім чынам, пры існуючых узаемаадносінах паміж Кітаем і капіталістычнымі краінамі, ён

у галіне чыгуначнага будаўніцтва, можна сказаць, папаў з агня ды ў полымя, дзеля таго што, выкупляючы і будуючы самастойна чыгункі, павінен быў ісьці да ўзмацнення пазыковай кабалы ў адносінах да тых-жа імперыялістычных дзяржаў. Але чужаземны капітал замацоўваецца ў Кітаі ня толькі ў галіне чыгуначнага будаўніцтва і фінансаваньня кітайскага ўраду, ён уліваўся таксама ў прамысловасьць і па сутнасьці зьяўляецца будаўніком буйнай капіталістычнай фабрычнай прамысловасьці ў гэтай краіне. Прыток чужаземнага капіталу ў кітайскую прамысловасьць выклікаецца, галоўным чынам, наступнымі спрыяючымі фактарамі для яго ў Кітаі: 1) вялізарнымі прыроднымі багацьцямі яго; 2) вельмі таннай працоўнай сілай; 3) політычнай слабасьцю Кітаю, якая дае магчымасьць чужаземным капіталістам дабівацца зусім выключнага становішча—поўнага панаваньня ў сваіх концэсіях.

Што датычыцца да прыродных багацьцяў Кітаю, дык ён перш за ўсё надзвычайна багаты каменным вугалем. Запасы яго вылічваюцца ў трылён тон, што складае каля $\frac{1}{7}$ сусьветнага запасу і ставіць Кітай на трэцяе месца па багацьці каменным вугалем пасля Злучаных Штатаў і Канады, а калі лічыць найбольш каштоўныя гатункі вугалю—антрацыт і бэтумінозны вугаль—нават на другое месца. Відочныя запасы жалезнай руды ў Кітаі вылічваюцца ў 400 мільёнаў тон, у 20 раз больш, чым у Японіі, прычым у шмат якіх раёнах, як, напрыклад, правінцыі Шаньсі, Шандунь, Манчжурья, жалезнарудныя залежы знаходзяцца ў каменна-вугольных раёнах, дзякуючы, гэтаму танна абыходзіцца вытворчасць жалеза і сталі. Але, апроч гэтых горных багацьцяў, Кітай уладае цэлым шэрагам і іншых, таксама вельмі каштоўных для сучаснай прамысловасьці. У даліне верхняй плыні ракі Ян-цзы-цзян і ў правінцыі Шаньсі здабываецца нафта; у правінцыі Юнань—медзь, па запасу гэтага мэталю лічыцца адным з багацейшых раёнаў вямной кулі.

Далей, у Кітаі здабываецца: золата, срэбра, сьвінец, волава, сурма, вольфрам, вісмут. Што датычыць сельска-гаспадарчых рэсурсаў Кітаю, то для разьвіцьця буйнай прамысловасьці вельмі важную ролю іграе вытворчасць валакністых матэрыялаў. Па вытворчасці шоўку Кітай доўгі час займаў першае месца ў сьвеце, і толькі за апошнія гады ўступіў сваё

пяршыньство Японіі; па здабычы бавоўны ён займае трэцяе пасьля Злучаных Штатаў і Індыі. Апрача гэтага, ён зьяўляецца даволі буйным вытворцам воўны, некаторых другіх валакністых матэрыялаў і скур. Нарэшце, грунтам для разьвіцьця буйных прамысловых прадпрыемстваў у Кітаі можа быць вытворчасць зернявых хлябоў і масьлічных расьлін: з першых—пшаніца і рыс, з другіх—боб і кінжут. На гэтай сырызьне можа разьвівацца буйная мукамольная і рысачысьцільная прамысловасьць. Умовы працы, з пункту погляду капіталістычнай эксплёатацыі, вельмі добрыя. Пры вялізарным насельніцтве і зямельнай цеснаце Кітаю маецца вялікі запас вольнай працоўнай сілы ў асобе кітайскіх кулі, якія лічацца найбольш таннай працоўнай сілай у сьвеце і дзеля гэтага вывозяцца ў шмат якія краіны: у Амэрыку, Афрыку, Аўстралію. У сябе на бацькаўшчыне гэтыя кулі працуюць на вельмі цяжкіх умовах: працоўны дзень больш за 12 гадзін у суткі, заробная плата вельмі малая (неабучоны рабочы атрымлівае 12 рублёў у месяц на сваіх харчах, абучаны—24 р.). Штотыднёвага адпачынку ня існуе, да рабочых прыстасоўваюцца цялесныя пакараньні.

Адносна політычных умоў для ўкладаньня чужаземнага капіталу ў Кітаі, дык яны, ня гледзячы на няўпынную грамадзянскую вайну, вельмі выгадны для некаторых чужаземных дзяржаў. Папершае, шмат якія з іх маюць апорныя вайсковыя пункты ў Кітаі, якімі для Англіі зьяўляюцца Гонко і зарандаваны ў Кітаі Вей-Хай-Вей, для Японіі—Людунская поўвыспа, для Францыі—Кван-Чу-Ван. Падругое, у шмат якіх дагаворных партох чужаземцы маюць асобныя „концэсіі“—вучасткі, дзе маюць права сяліцца толькі чужаземцы; тут яны маюць сваю поліцыю і кіраўніцтва, якое знаходзіцца цалкам у руках чужаземцаў. Нарэшце, чужаземцы карыстаюцца правам „экстэрыторыяльнасьці“, г. зн. яны не падлягаюць кітайскім судом і павінны судзіцца па сваіх законах у васобных консульскіх судах, якія вельмі часта судзяць ня толькі чужаземцаў, але і кітайцаў. Пры такіх умовах ня дзіва, што ў кітайскую прамысловасьць укладаюцца буйныя чужаземныя капіталы.

Разглядаючы перш за ўсё горную прамысловасьць, мы павінны адзначыць вялікую ролю чужаземнага капіталу ў каменнавугальнай прамысловасьці, здабыча ў якой за апошнія

гады складае каля 20 мільёнаў тон. Чужаземныя капіталістыя тут зьявіліся піонэрамі буйнай прамысловасьці і ім належыць каля паловы капіталу, затрачанага на яе японскімі, затым ангельскімі капіталістамі.

Найбольш буйнай галіной прамысловасьці зьяўляецца баваўняная прамысловасьць. Яна стварылася ў 90-х гадох у значнай частцы на чужаземныя капіталы і ўжо да 1902 году налічвала больш поўмільёну верацён.

У 1916 годзе лік верацён у баваўнянай прамысловасьці перавышаў мільён, а ў 1924 г. дашло да 3,4 мільёнаў. У сучасны момант у Кітаі больш 200 баваўняных фабрык, з якіх 45 чужаземных: 5 ангельскіх і 40 японскіх. Але роля чужаземнага капіталу ў будаваньні баваўнянай прамысловасьці Кітаю адбываецца ў самым географічным становішчы прамысловасьці. Яна сконцэнтравана, галоўным чынам, у партовых гарадох, з якіх найвялікшую ролю адыгрывае Шанхай; у яго раёне сконцэнтравана каля 45 проц. баваўнянай прамысловасьці Кітаю, а гадоў дзесяць таму назад—нават 60 проц. На другім месцы цяпер стаіць другі цэнтр, які хутка разьвіваецца, гэта Цянь-Цзін, больш мэтазгодна разьмеркаваны адносна сырызны і апалу. Буйная баваўняная прамысловасьць ужо настолькі разьвілася, што значна перавышае па свайму зьместу мясцовую саматужную, якая налічвае ўсяго мільён верацён. З другіх галін тэкстыльнай прамысловасьці найбольшы ўплыў чужаземнага капіталу назіраецца ў ваўнянай прамысловасьці, якая налічвала 22 фабрыкі 1924 г.

Значнае месца ў гэтай галіне прамысловасьці займае Манчжурія, дзе буйнейшыя прадпрыемствы ўсяго Кітаю знаходзяцца ў руках японцаў (паміж іншым, буйным пайшчыкам зьяўляецца і генэрал Чжан-Цзо-Лін).

Іншыя галіны кітайскай прамысловасьціносяць больш чым на $\frac{1}{5}$ характар дробнай саматужнай прамысловасьці і знаходзяцца ў руках саміх кітайцаў.

На другім месцы па сваім значэньні ў Кітаі стаіць мэталюргічная прамысловасьць. Галоўнымі раёнамі жалезаапрацоўчай прамысловасьці зьяўляюцца: раён гораду Ханькоў, на рацэ Ян-Цзы-Цзян, Манчжурія і Шандунь. Японскі капітал займае тут найвыдатнейшае месца. З 34 прадпрыемстваў Японіі належыць—16. Апрача мэталюргічных, маецца каля 35 машына-суда-

будаўнічых заводаў, дзе першае месца займаюць ангельскі і затым японскі капіталы. Галоўнымі цэнтрамі гэтай прамысловасці зьяўляюцца Шанхай, Фу-Жоў і Ханькоў.

У хэмічнай прамысловасці таксама значнае месца займае чужаземны капітал. З 18 бравароў, 12 належыць чужаземнаму капіталу, у тым ліку 7—японцам.

Таксама і ў іншых галінах прамысловасці чужаземны капітал займае досыць вялікае месца; так, напрыклад, у тытунёвай прамысловасці 60 проц. усіх буйных фабрык належаць чужаземцам; у цукра-рафінаднай і абульмінавай—50 проц. Крыху меншае месца займае чужаземны капітал у прамысловасцях: алейнай, мукамольнай, сярнічковай, жыравой і гумавой, якія за апошнія гады шпарка пашыраюцца ў Кітаі.

Наогул кажучы, разьвіццё капіталістычнай прамысловасці ў Кітаі прыняло ўжо настолькі буйны характар, што лік фабрычна-завадзкага пролетарыяту ў гэтай старонцы вызначаецца ў тры мільёны. У некаторых буйных прамысловых цэнтрах Кітаю згрупавана больш за 100 т. прамысловых рабочых. У Шанхаі налічваецца каля поўмільёну рабочых і служачых. Больш як сто тысяч згрупавана таксама ў Ханькоу, Цянь-Цзіне і ў Кантоне—цэнтры паўднёва-кітайскага рэвалюцыйнага ўраду партыі Гоміндан. Буйна-капіталістычная прамысловасць Кітаю, як мы бачылі з абгляду яе асобных галін, у значнай меры пабудавана чужаземным капіталам і да гэтага часу знаходзіцца пад яго кіраўніцтвам. Але за апошнія гады прыкмячаецца моцны рост кітайскага нацыянальнага капіталу, які пачынае адваёўваць некаторыя пазыцыі ў чужаземнага. Гэта прыкмячаецца ў буйнейшай галіне кітайскай прамысловасці, у баваўнянай, дзе, напрыклад, у Шанхаі доля фабрык, належачых кітайцам, паднялася з 43 проц. у 1916 г. да 50 проц. у 1920 г. У шэрагу другіх галін прамысловасці мы бачым такі-ж малянак.

У барацьбе з чужаземнымі капіталістамі кітайцы пачынаюць шпарка разьвіваць сваю нацыянальную банкаўскую сыстэму, будуючы яе на заходні ўзор. Буйнейшую ролю сярод кітайскіх банкаў адыгрываюць два напалову ўрадавых банкі— „Дзяржаўны Банк Кітаю“ з капіталам у 100 мільёнаў рублёў і „Банк Шляхоў Зносін“ з асноўным капіталам звыш 20 мільёнаў рублёў, пабудаваны для барацьбы з уплывам чужаземцаў

на чыгуначнае будаўніцтва. Гэтыя банкі за апошні час даволі актыўна змагаюцца з чужаземнымі банкамі, якія зьяўляюцца праваднікамі ангельскага, японскага, амэрыканскага і французскага капіталаў. Нацыянальныя банкі ўсё-ж такі ўступаюць, па свайму значэньню ў гаспадарчым жыцьці краіны, чужаземным банкам. Адкуль-жа бярэ нацыянальны капітал свае матэрыяльныя сілы для барацьбы з чужаземным капіталам? Адказаць на гэта пытаньне можна, прымаючы пад увагу вялізарнае разьвіцьцё ўнутранага гандлю ў Кітаі, якое дае магчымасьць рабіць вялікія накапленні ўнутры краіны. Кітайскі гандлёвы капітал прадстаўляе досыць значную велічыню і ўладае вельмі высокай арганізацыяй, прычым эканомічнай базай яго зьяўляецца ня толькі таваразварот унутры Кітаю, але наогул гандаль ва ўсёй заходня-ўсходняй Азіі. Кітайскія гандляры займаюць значнае месца ў гандлі Інда-Кітаю, Малайскага архіпэлягу, нават Індыі і некаторых раёнаў усходняй Афрыкі. Трэба сказаць, што само ўкараненьне чужаземнага капіталу ў Кітаі дае штурхач да разьвіцьця нацыянальнага капіталу ў краіне. Ні адзін чужаземны гандляр або прамysłовец у Кітаі не абыходзіцца без асабістага пасрэдніка-компродара. Ня ведаючы асаблівых мясцовых умоў, а часта і мовы, чужаземная фірма ня можа падыйсьці шчыльна да кітайскага спажыўца. Паступова ў компродара-пасрэдніка скапляецца капітал— „першапачатковае накапленне“. Агульна кажучы, разьвіцьцё чыгунак і чужаземны капітал штурхаюць Кітай на пераход са стадыі гандлёвага капіталізму ў стадыю прамysłова-фінансавога капіталізму з усімі выцякаючымі адсюль вынікамі для эканомічнай і нацыянальнай адбудовы краіны. Стары, як-бы застыглы ў векавым сьне Кітай знаходзіцца ў становішчы бязупыннай барацьбы і распаду старых форм жыцьця. Буйная капіталістычная прамysłовасьць пачынае разбураць дробнае рамесьніцтва і саматужную прамysłовасьць—да гэтага часу пануючыя формы прамysłовасьці ў Кітаі па ліку занятых у іх рабочых. У шмат якіх галінах дробная прамysłовасьць дзержыцца толькі надзвычайна невялікай зароботнай платай. Становішча рамесьнікаў і вучняў дзяжэй, чым становішча прамysłовых рабочых. Але і ў галіне земляробства, якім занята звыш $\frac{2}{3}$ ўсяго насельніцтва Кітаю, уплыў капіталістычнага перараджэньня адбываецца вельмі моцна. У натуральны яго лад прабіта вялікая брэш.

Кітайскі селянін прывыкае да фабрычных тавараў і ўсё ў большай частцы пераходзіць да вытворчасці сельска-гаспадарчых прадуктаў на рынак. Бяднейшая частка сялян выходзіць у горад і імкнецца выбрацца за межы для лепшых заробаткаў. Кітай у сучасны момант перажывае гаспадарчую рэвалюцыю, і політычнае яго становішча толькі адбівае гэту гаспадарчую рэвалюцыю ва ўмовах націску на Кітай чужаземнага капіталу.

Мастацкі маладняк

У дні бяэлітаснай барацьбы з буржуазіяй, окупантамі і руйнаваньнем народнай гаспадаркі наша Савецкая ўлада не магла аддаваць развіцьцю беларускага мастацтва столькі ўвагі, колькі трэба было. Толькі беларускі тэатр—адзін з найгалоўных фактараў беларускага адраджэньня і ідэолёгічных сродкаў барацьбы за соцыяльнае вызваленьне, стыхійна рос і развіваўся, выконваючы сваю вялікую організацыйную і выхаваўчую ролю.

На выяўленчыя-ж мастацтвы была зьвернута ўвага пастановаю другой сэсіі ЦВК ў 1924 годзе. Наша жыцьцё не падрыхтавала нават глебы для гэтай пастановы, хоць сякая-такая мастацкая праца і вялася раней пададзелама выяўленчых мастацтваў Наркамасьветы. Папярэднія невялікія і выпадковыя пробы ў рысунку Каганца, карціны Драздовіча, працы Філіповіча і інш. не магі адны зрабіць гэтага. Вынікі першай Менскай мастацкай выстаўкі, наладжанай памянёным пададзелама выяўленчых мастацтваў, ня былі скарыстаны для далейшай працы ў творчасьці новага беларускага мастацтва.

На гэтых амаль што голых загонах выяўленчага мастацтва ў 1924 г. зьяўляецца мастацкая ўстанова. Яна ня вырасла ў нас з нашае ранейшае працы, а была атрымана пасля далучэньня Віцебшчыны ў выглядзе рэфармаванага ў Мастацкі Тэхнікум у свой час Віцебскага Мастацкага Інстытуту.

Зразумела, гэты Тэхнікум, назваўшыся Беларускаім Мастацкім Тэхнікумам, ня мог зараз-жа сам сабою стаць ім на справе. Незнаёмыя з Беларуссю і тым больш беларускім чырвоным рэнэсансам мастакі-выкладчыкі Тэхнікуму, ня глядзячы на сваю зацікаўленасьць, не магі самі падрыхтаваць для гэтага глебу.

У першы час некаторыя студэнты протэставалі супроць беларускай мовы, як прадмету, а ня то, што вивучэньня бела-

рускага мастацтва, этнографіі, літаратуры і да т. п. Да таго яшчэ не хапала пэдагогічных сіл.

Усё-ж прышлося знаёміць студэнтаў з асноўнымі галінамі беларусазнаўства, а ў канцы 1924-25 акадэмічнага году пачалося выкладаньне і гісторыі беларускага мастацтва. Знаёміўся з беларусазнаўствам і пэдагогічныя калектывы. Але пры перагружанасьці асноўнаю працаю і амаль што абсалютнай адсутнасці падручнікаў, сродкаў і інш., скорыя посьпехі былі немагчымы, а выкладаньне гісторыі беларускага мастацтва з восені 1925 году да сакавіка 1926 г. не адбывалася. Такі бег здарэньняў ня мог спрыяць разьвіцьцю справы.

Усё-ж большасьць студэнтаў і выкладчыкі працягвалі сваю працу па апанаваньні комплексам ведаў аб Беларусі і беларускім мастацтвам.

Трэба адзначыць, што студэнты старэйшых курсаў—вучні былога Інстытуту, якія не змаглі выехаць з Віцебску. Яны ў большасьці ня маюць сталай агульнай адукацыі і, ня глядзячы на бясспрэчную таленавітасьць, глыбокага ўсьведамленьня бегу здарэньняў, уцяміць ня могуць, ня маюць сталай рабочай дысцыпліны, вытрымкі, і ў наш час, які патрабуе ад усякага тварца перш за ўсё глыбіні і шырыні інтэлекту, вялікіх надзей, апроча некалькіх выключэньняў, не выклікаюць. Малодшыя курсы маюць ужо студэнтаў, скончыўшых сямігодкі, сялян з вядомаю працоўнаю і мэтаваю ўстаноўкаю. Яны ідуць уперад значна шпарчэй.

Некаторыя выкладчыкі Тэхнікуму яшчэ ўвосень 1924 году паказвалі на неабходнасьць утварэньня беларускага мастацкага цэнтру і даводзілі, што Тэхнікум можа стаць ім. Лічылася, што Мастацкая Сэкцыя Інбелкульту—гэта цэнтральная навукова-дасьледчая ўстанова, а Тэхнікум павінен стаць практычна-грамадзкаю і дапаможна-дасьледчаю. Пры вядомых умовах гэта і магло быць, але ня сталася. Перашкодзілі некаторыя гістарычныя і аб'ектыўныя ўмовы існаваньня Тэхнікуму. Дзякуючы ім, жаданні і пробы Тэхнікуму выйсьці з муроў свайго будынку ў шырокія колы грамадзтва, не далі тых вынікаў, якіх дабіваўся Тэхнікум і некаторыя Віцебскія дзеячы. Выступленьне Тэхнікуму на Ўсебеларускай Мастацкай Выстаўцы, часамі пасьпяховае на голым полі беларускага мастацтва, не запоўніла ўсёй патрэбы ў грамадзкай чынасьці Тэх-

нікуму. Сам Тэхнікум дабіваецца цяперака большага ў пастаўленых ім задачах.

У пачатку 1925 году студэнты, захоўваючы грамадзкія традыцыі былога Інстытуту, а таксама патрэбу водгуку на запатрабаваньне жыцця, утварылі грамадскую організацыю—Мастацкую Сэкцыю Віцебскай Філіі „Маладняка“. Яна павінна была ў першую чаргу дапамагаць трымаць сувязь з жыццём, глыбей знаёміцца з беларусазнаўствам, пазнаваць психолёгію творчасці, вывучаць калектыўнае і індывідуальнае беларускае мастацтва, прапрацоўваць яго і г. д., г. зн., дапамагаць выкоўваньню з сябе сапраўдных беларускіх пролетарскіх майстроў.

Рабіліся сходы, выступалі ў дыспутах. Сіламі Сэкцыі мясцовае Таварыства Краязнаўства наладзіла экспэдыцыю па зарысоўцы народнага мастацтва. У выніку апошняй атрымалася пяць альбомаў зарысовак. Але з канца 1925 г. праца Сэкцыі зусім прыціхла і бадай нічым не выяўлялася да красавіка 1926 г., калі на час ажыла, але з тым, што далейшы лёс яе нявызначаны.

Адзін з выкладчыкаў Тэхнікуму выдаў популярную брошурку аб беларускім мастацтве, іншыя рабілі некаторыя зарысоўкі, але плянавай і сыстэматычнай гэта праца ня стала, дзякуючы ўсё тым-жа ўмовам.

Цяперака глянём на самую галоўную вытворчую працу нашых устаноў. Мастацкая Сэкцыя філіі мела адну выстаўку ілюстрацый, а Тэхнікум адну справаздачную—вяскою 1925 г. На справаздачнай выстаўцы былі і працы мінулых гадоў. Самы небесстаронны глядач павінен быў констатаваць бяспрэчны, часамі надзвычайна моцны, рост студэнтаў. Такі рост можна наглядзець і ў гэтым годзе. Ён можа каму-калі здавацца занадта павольным, да яго можна падыходзіць з запатрабаваньнямі розных мастацкіх кірункаў, але сказаць, што яго няма, ніяк нельга. Заўважалася і ўпартае імкненьне апанаваць беларускім орнаментам, беларускімі ўласьцівасьцямі і г. д.; перапрацоўка яго і творчасць новага—справа будучыны. Тэхнічныя посьпехі былі засьведчаны ўсімі скульптурамі, рысункамі, кампазыцыямі і інш., што былі разьмешчаны ў Тэхнікуме.

Такім чынам, пра гатоўцы некаторых непажаданасьцяў, наглядаюцца і бяспрэчныя дадатныя бакі існаваньня Тэхнікуму, яго працы. Але ці маем мы мастацкі маладняк, як, пры-

кладам, літаратурны? Зразумела, не. І тыя з нас, што спадзяваліся за гэты час стварыць яго ў даных умовах, глыбока памыліліся, ня ўлічыўшы іх. На ўсё трэба свой час, а асабліва на рост пролетарскага мастацтва, нават пры вялікіх клопатах аб ім. Ці расьце мастацкі маладняк, ці ёсьць, прынамсі, на яго надзея. На гэта ўжо адказана вышэй у дадатным сэнсе. Трэба толькі даглядаць за гэтым ростам, як садоўнік за сваім дрэўцам.

Ролю гэту павінны выконваць Цэнтральнае Бюро „Маладняка“ і Мастацкая Сэкцыя Інбелкульту, прымаючы ўдзел у прыёме вучняў у Тэхнікум, укладаньні яго плянаў, арганізацыі працы Мастацкай Сэкцыі „Маладняка“ і д. т. п. Тое, што рабілася ў даным стасунку раней, павінна быць непараўнальна пашырана і паглыблена. Патрэбна сыстэматычная і плянавая праца.

Толькі такім чынам удасца запоўніць пробель у беларускай пролетарскай культуры ў стасунку выяўленчых мастацтваў.

В. Крывідкі

Гаспадарчае становішча БССР *)

(Працяг)

Пытанні працы

Нізкі, у параўнанні з іншымі часткамі Саюзу ССР, ровень сельскай гаспадаркі Беларусі пры прысутнасці трохпалёўкі і вузка і доўга-палосіцы, аграрная перанасялёнасць пры малай культурнасці сялянскага насельніцтва і кепскіх глебавых умовах, і, у канцы, адсутнасць буйных прамысловых цэнтраў пры разгорнутай саматужнай і іншай дробнай прамысловасці і недахопе ў ёй асноўнага капіталу, робяць пытанні працы ў БССР пытаннямі дня, пытаннямі, патрабуючымі асаблівай увагі.

Як ужо паказвалася вышэй, Беларуская ССР яўляе сабою край пераважна сельска-гаспадарчы. З агульнага ліку насельніцтва ў 4.254.312 чал. на гарадзкое насельніцтва прыпадае толькі 631.812 чал., або каля 15 проц.; усё-ж астатняе, за выключэннем некалькіх дзесяткаў тысяч насельніцтва мястэчак, жыве ў вёсках. Пры гэтым на 100 дзесяцін ужытковай зямлі прыходзіцца 70 чал. сельскага насельніцтва; такую лічбу трэба прызнаць вельмі высокай у той час, як у УССР на 100 дзесяцін прыходзіцца 65 чал. Праўда, у вясобных раёнах УССР гэты процант значна павышаецца, даходзячы нават да 110—130 чал., але ўсё-ж, калі прыняць пад увагу тое, што па ўраджайнасці глебы Беларусь стаіць амаль на апошнім месцы ў Саюзе ССР, стане зусім відавочным, што такі лік сельскага насельніцтва Беларусі трэба прызнаць вельмі і вельмі ненормальным, бо ён перавышае нават самыя большыя нормы, магчымыя пры існуючым эканомічным становішчы краіны.

Якія-ж выхады, які ўхіл знаходзіць і павінна знаходзіць сабе збытковая рабочая сіла?

А выхады гэтыя знаходзяцца ў нашай, хоць і слаба разгорнутай, прамысловасці ВСНГБ, у дробнай саматужнай пра-

*) Глядзі спытак № 4—чэрвень.

мысловасьці, у перасяленьні, адходзе на зароботкі, на промыслы і павялічэньні ўжываньня працы ў сельскай гаспадарцы і яе інтэнсыфікацыі.

Ня глядзячы на гэта, усё-ж на рынку працы ёсьць шмат збытковых рабочых рук. Вёска амаль штодзень выдзяляе новыя і новыя кадры, якія ня маюць—або радзей амаль ня маюць—ніякай кваліфікацыі.

Аднак, крыніцы нашага беспрацоўя, разьвіцьцё яго і меры барацьбы з ім на многа розьняцца ад характару беспрацоўя і мер барацьбы з ім у капіталістычных дзяржавах.

У капіталістычнай гаспадарцы разам з пашырэньнем вытворчасьці нямінуча пашыраецца і рэзервовая армія працы (беспрацоўе). Капіталістычная вытворчасць пасоўваецца наперад няроўнамерна, пры гэтым звычайна сьледам за вельмі паспешным уздымам прыходзіць крызіс, вытворчасць хутка скарачаецца, і на вуліцу выкідваюцца вялікія масы рабочых і застаюцца зусім нескрыстанымі да новага ўздыму.

Беспрацоўе вельмі выгодна для капіталізму, затым што яго існаваньне зьяўляецца неабходнай умоваю, каб капіталісты мелі магчымасьць хутка пашыраць і скарачаць вытворчасць, а, з другога боку, яе ўціск на рынак працы дазваляе паніжаць зароботную плату занятых у вытворчасьці рабочых. Адсюль вельмі добра відаць, што капіталізм зусім ня зьбіраецца і ня можа ўзяць у вытворчасць увесь прырост рабочай клясы.

З гэтай прычыны, меры барацьбы з беспрацоўем, якія прымаюцца капіталістамі з чыста політычных меркаваньняў, маюць зусім павярхоўны характар і накіроўваюцца не па шляху скарыстаньня, а па шляху часовай матар'яльнай дапамогі беспрацоўным, што не выключае самага факту беспрацоўя.

У ўмовах нашага соцыялістычнага гаспадараньня зусім адсутнічаюць памянёныя прычыны існаваньня беспрацоўя, як вызначанай велічыні, а меры барацьбы з ёй накіроўваюцца таксама па зусім іншаму ўхілу, а адсюль і перспэктывы нашага беспрацоўя зусім іншыя.

Як паказалі папярэднія разьлікі, у зьвязку з узростам нашай гаспадаркі, яна паказвае імкненьне к значнаму скарачэньню.

Агульныя ўмовы нашага беспрацоўя заложаны ў разладзе народнай гаспадаркі, які настаў у пэрыод імперыялістычнай

і грамадзянскай вайны. Найбольшага свайго напружання беспрацоўе дасягнула ў 1924 годзе. К гэтаму моманту на меры барацьбы з ёй была зьвернута самая вялікая ўвага ўсіх як савецкіх, так і партыйных арганізацый.

Вынікам доўгай кампаніі па барацьбе з беспрацоўем мы маем ужо вялікія дасягненні. Наша гаспадарка далёка пашла наперад, прамысловасць увесь час разгортваецца. Будаўнічая справа ўцягнула ў сябе таксама не малы лік беспрацоўных.

У ўмовах нашага гаспадарання мы маем шмат магчымасцяў у справе папярэджання беспрацоўя. Якія-ж гэтыя магчымасці і якія могуць быць вынікі з іх скарыстання?

У звязку з агульным плянам індустрыялізацыі і інтэнсіфікацыі сельскай гаспадаркі, адчыняюцца вялікія магчымасці па скарыстанні збыткавай працы ў вёсцы, за лік якой звычайна ўзрастае армія беспрацоўных у гарадох. Індустрыялізацыя і інтэнсіфікацыя сельскай гаспадаркі, павялічваючы вытворчасць працы і павялічваючы забяспечанасць сялянства, тым самым прымуць у сябе ў большай частцы прырост збыткавай працы ў вёсцы. Разам з гэтым пры пашырэнні мэліарацыйнай і лясной працы, шляхавага будаўніцтва і іншых масавых заняткаў будзе занята значная маса беспрацоўных батракоў.

У далейшым трэба зьвярнуць найвялікшую ўвагу на пытаньне аб пераабучэнні беспрацоўных. Справа ў тым, што патрэба ў кваліфікаванай рабочай сіле для прамысловасці, якая ўсё больш і больш разгортваецца, настолькі вялікая, што яна можа быць здаволена толькі тады, калі будуць пераабучаныя як кадры беспрацоўных рабочых, так і кадры збытковых профэсій. Такім чынам, належна пастаўленым пераабучэннем адчыняюцца перспектывы шырокага ўцягвання існуючых беспрацоўных рабочых у працу.

Разьвіццё працоўных колектываў павінна пайсці ў першую чаргу па шляху вытворчых колектываў, пераважна маючых тып майстэрняў, у якіх занята 30-40 чалавек.

Гэтыя сродкі, а таксама і характар мерапрыемстваў, павінны ў будучыне значна змяніць малюнак нашага рынку працы і яшчэ больш падкрэсьліць прынцыповую адзнаку нашага беспрацоўя ад беспрацоўя ва ўмовах капіталістычнай сістэмы гаспадарання.

Кажучы канкрэтна аб фактычным становішчы справы на рынку працы, трэба адзначыць, што ён характарызуецца агульнай роўнаважнасцю беспрацоўя па ўсіх групам беспрацоўных. Агульны лік беспрацоўных у працягу першага кварталу 1925-26 году (больш новых звестак ня маецца) заставаўся нязьменным, павялічыўшыся да 1/I 1926 году з 17.122 да 17.254, або ўсяго на 0,8 проц.

Па групам беспрацоўных на 1/I 1926 г. могуць быць падзелены наступным парадкам:

Індустрыяльная	3.455 чал.
Неіндустрыяльная	1.710 „
Фізычнай працы	9.071 „
Умысловая	3.018 „

Рэгістрацыя новых беспрацоўных і наём на працу яўляюць сабою дынамічную роўнавагу.

Па афіцыйных звестках, павялічэнне працоўнай сілы, якая шукае сабе ўжывання, утвараецца за лік скарачэння штатаў, прыплыву беспрацоўных з вёскі, дэмабілізаваных чырвонаармейцаў, падроскаў, а таксама і выхадцаў з іншых груп насельніцтва—гандляроў, саматужнікаў і г. д.

Паколькі ўзрост і становішча беларускай прамысловасці не даюць магчымасці разважаць, што прамысловасць цалкам прыме гэтых беспрацоўных,—галоўнай задачай у далейшым павінна з'явіцца—абучэнне і пераабучэнне гэтых беспрацоўных, арганізацыя працоўных колектываў і перасяленне беспрацоўных у раёны, якія патрабуюць рабочую сілу.

Вельмі цікавыя моманты дзейнасці працоўных колектываў у сэнсе барацьбы з беспрацоўем, і з гэтай прычыны трэба некалькі высветліць пытанне аб іх.

Аб характары колектываў беспрацоўных, а таксама аб іх ролі ў справе барацьбы з беспрацоўем даволі ўжо матэрыялаў было надрукавана ў нашых газэтах і часопісах. Вялікая роля колектываў у барацьбе з беспрацоўем у бягучым часе прызнана нават тымі, хто яшчэ ня так даўно адносіўся да іх вельмі скэптычна.

Пачынаючы з кароткага агляду ўзросту працоўных колектываў, іх ліку, ліку занятых у іх рабочых, трэба сказаць, што звесткі аб становішчы працоўных колектываў далёка ня

поўныя, але ўсё-ж ткі іх можна прыняць як лічбіны, адбываючыя агульнае становішча.

Па агульных звестках, усяго было арганізавана па Беларусі на 1 кастрычніка 1923 г. 34 колектывы, у якіх працавала 505 беспрацоўных. Калі паглядзім, якім тэмпам праходзіла развіццё колектываў за апошнія тры гады, то ўбачым наступны малюнак: у 1923 г. было 34 колектывы і ў іх 505 рабочых, у 1924 г.—155 кол. і 2.823 рабочых, а ў 1925 г. ўжо маем 216 колектываў і ў іх каля 10.000 рабочых.

Такім чынам, на працягу 1923-24 і 25 г.г. у БССР лік колектываў узрос блізка ў 7 разоў, а лік занятых у іх беспрацоўных прыблізна ў 10 разоў.

Чым-жа тлумачыцца гэтка шпаркі ўзрост колектываў?

А тлумачыць яго можна вось чым. У Беларусі няма буйнай прамысловасці. Тут у даваенныя часы была разгорнута саматужная і рамесніцкая вытворчасць, якая ў бягучым часе пачынае паступова адбудоўвацца. З гэтае прычыны на вучоце бірж працы лічыліся і нават да гэтага часу лічацца кадры беспрацоўных саматужнікаў і рамеснікаў. З тае прычыны, што мясцовая прамысловасць ня мела магчымасці ўцягнуць гэтых беспрацоўных у працу, беспрацоўе прыняло ненормальны характар. З'явілася неабходнасць даць беспрацоўным дапамогу, з якой мэтай і пачалі ўзрастаць колектывы.

Можа быць, як зацьвярджаюць некаторыя таварышы, колектывы абавязаны сваім развіццём выключна палёгкай, якая даецца ім дзяржаваю?

Палёгкі гэтыя, як вядома, па Беларусі наступныя: у працягу першага паўгоддзя свайго існавання колектывы звальняюцца ад наступных падаткаў: прамысловага і падаходнага, гэрбавага збору, нотарыяльнага збору, судовых падаткаў, мясцовых падаткаў і збораў, уносяў па сацыяльным страхаванні і комунальных збораў. Пасьля першага паўгоддзя колектывы карыстаюцца вышэйпамянёнымі палёгкамі яшчэ тры месяцы, але толькі ў палавінным разьмеры. Пасьля апошніх трох месяцаў палёгкамі карыстаюцца толькі асобныя колектывы, але ўжо толькі ў выключных выпадках.

Было б бязумоўна памылкова зацьвярджаць, што палёгкі па ўплаце падаткаў наогул ня маюць значнасці ў развіццё колектываў. Але таксама было-б няправільным і зацьверджань-

не, што гэтыя палёгкі граюць галоўную ролю ў разьвіцьці іх дзейнасьці. Трэба ведаць, што галоўную ролю ў бюджэце колектываў, як у бюджэце ўсялякага прадпрыемства, граюць выдаткі на заробкавую плату і на сродкі вытворчасці. Асобна пераважаючае значэньне маюць гэтыя два выдаткі ў вытворчых колектывах.

Вельмі цікавым зьяўляецца пытаньне: па чьёй ініцыятыве арганізуюцца працоўныя колектывы? Аказваецца, што арганізацыя колектываў праходзіць у наступным парадку.

Па ініцыятыве бірж працы арганізавана 39,1 проц. агульнага ліку колектываў, па ініцыятыве профсаюзаў—28,9 проц., па ініцыятыве беспрацоўных 21,5 проц. і іншым парадкам—10,5 проц.

Такім чынам, біржамі працы арганізавана колектываў толькі каля 40 проц. Большая-ж частка іх арганізавана па ініцыятыве профсаюзаў і беспрацоўных.

Ужо адно праяўленьне ініцыятывы з боку беспрацоўных сьведчыць аб тым, што арганізацыя колектываў праходзіць у большай сваёй частцы ня так, як трэба. Камітэтам бірж працы трэба прыняць усе меры, каб адхіліць такое зьявішча шляхам узмацненьня ўласнай ініцыятывы і кіраўніцтва.

Бо можа здарыцца тое, што ня біржы працы будуць кіраваць дзейнасьцю колектываў, а наадварот—колектывы будуць весці за сабой іх.

Усім вядома, што колектывы ў найбольшай меры адпавядаюць свайму назначэньню толькі ў тым выпадку, калі занятыя ў іх беспрацоўныя пэрыодычна здымаюцца і замяняюцца новымі беспрацоўнымі.

З тае прычыны, што колектывы, як азначалася вышэй, у большай сваёй частцы арганізаваліся не камітэтамі бірж працы, а самастойна, і дзеля гэтага зьмена беспрацоўных, занятых у гэтых колектывах, утваралася ў меншай меры або не ўтваралася зусім.

Адсутнасьць зьмены ў большай частцы колектываў гаворыць за тое, што ня толькі сама арганізацыя колектываў, але і іх дзейнасьць не рэгулюецца ў належнай меры камітэтамі бірж працы.

Кажучы цяпер аб пэрспэктывах разьвіцьця колектываў, трэба адзначыць, што яны непарыўна зьвязаны з пэрспэкты-

вамi беспрацоўя. Паколькі можна сказаць, што беспрацоўе ў нас устанавілася на некаторы час, пастолькі патрэбны будуць яшчэ і некаторы час колектывы.

Да гэтага часу разьвіццё колектываў ішло па шляху найменшага супярэчання. Колектывы арганізаваліся, галоўным чынам, з такіх профэсій, на якія быў попыт з боку прамысловасьці. У бягучым часе напрамак арганізацыі колектываў павінен быць зьмененым. Трэба ўзмацніць арганізацыю колектываў для „застойных“ па беспрацоўі профэсій. У першую чаргу трэба ўзмацніць арганізацыю працоўных колектываў. Вытворчыя колектывы павінны арганізоўвацца толькі па меры запатрабаванья.

Колектывы павінны быць перш за ўсё сродкам барацьбы з беспрацоўем. Гаспадарчыя ўхілы—жаданьне атрымаць больш прыбыткаў—павінны мець месца толькі ў той меры, у якой гэта зьяўляецца неабходным для нормальнага існаваньня колектываў.

Ажыццяўленьне памянёных мерапрыемстваў дасьць магчымасьць скарыстаць колектывы, як сродак працоўнай дапамогі ў найбольш поўнай меры.

Вось прыблізна тыя рыскі, якімі магчыма ахарактарызаваць становішча рынку працы ў Беларусі.

Коопэрацыя

Наогул, па ўсёй Беларусі процант коопэраванага насельніцтва, якое ўваходзіць сябрамі ў спажывецкую коопэрацыю, дасягае прыблізна 25—27 проц. Калі процант коопэраваных па ўсёй Беларусі далёка яшчэ невыстарчаючы, дык гэта зьявішча вельмі моцна адбываецца ў асобных акругах, як Калінінская, дзе ён дасягае ўсяго 15,3 проц. Найбольш поўнае ахапленьне насельніцтва даюць акругі: Менская і Слуцкая.

На тэрыторыі БССР у бягучым часе маецца 9 акруговых саюзаў спажывецкай коопэрацыі, а нізавая сетка мае ў сабе каля 600 спажывецкіх таварыстваў у вясковых мясцовасьцях і мястэчках, 13 ЦРК у гарадох і 4 рабочых коопэратывы каля фабрык.

Існуючыя таварыствы пачынаюць за апошні час больш нормальна абслугоўваць сваіх сяброў і акрамя гэтага пачалі разгортваць сваю працу на падставе шматкрамнай сыстэмы.

Гандлёвая сувязь нізавых спажывецкіх таварыстваў найбольш моцная са сваімі акруговымі саюзамі, бо процант закупак у сваіх акрсаюзах і іншых коопэрацыйных арганізацый складае ў сярэднім 76,6 проц., у дзяржаўных органаў—16,1 проц. і іншых—7,3 проц.

Сельска-гаспадарчая коопэрацыя яднае 8 акруговых сельсаюзаў з 904 нізавымі коопэрацыйнымі арганізацыямі. У звязку з гэтай вялікай значнасцю, якую мае сельская гаспадарка ў народнай гаспадарцы Беларусі, вельмі важныя задачы высоўваюцца перад с.-г. коопэрацыяй.

Пры с.-г. коопэратывах паступова пачынаюць арганізоўвацца рознага роду тэхнічныя і прамысловыя прадпрыемствы. Гэта ўжо паказвае на пачатак вытворчай працы с.-г. коопэрацыі.

Такім чынам, кажучы аб арганізацыйных дасягненнях с.-г. коопэрацыі, трэба зрабіць асноўны вывад, што нашая коопэрацыя ўзмацняецца, прымае паступова вытворчы напрамак, і трэба думаць, што гэты працэс будзе пашырацца і далей, павялічваючы таварнасьць сельскай гаспадаркі.

Зямельная перанасялёнасьць БССР, лішак рабочай сілы ў вёсцы і гарадох і няпоўнае ахапленне сялянскага рынку прамысловасьцю прыдаюць пытаньню разьвіцьця саматужна-прамысловай коопэрацыі вялікую значнасьць.

Матэрыяльнае становішча саматужнікаў вельмі слабае.

Як дадатак да сельскай гаспадаркі саматужніка, промысел мала дае прыбытку, асабліва калі прыняць пад увагу неарганізаванасьць саматужнікаў і эксплёатацыю іх з боку прыватных скупшчыкаў.

Маючы на ўвазе неабходнасьць разьвіцьця саматужнай прамысловасьці, галоўнай задачай у бягучым часе зьяўляецца арганізацыя саматужнікаў у коопэратывы, арцелі, таварыствы і г. д.

Беларускі саюз саматужна-прамысловай коопэрацыі, арганізаваны ў студзені г. г., за кароткі час свайго існаваньня мае ўжо вялікія дасягненьні.

Узрост коопэраваньня ў крэдытна-прамысловых таварыствах вызначыўся за час ад 1/I да 1/IV г. г. у 260 чалавек і за гэты-ж час у арцелях—на 900 чалавек. А гэта ўжо паказвае, што перспэктывы дзеля разьвіцьця саматужнай прамыс-

ловасьці ёсьць і трэба ў далейшым клапаціцца аб тым, каб як мага больш саматужнікаў было ўцягнута у коопэрацыйныя аб'яднаньні.

Вельмі цікавым пытаньнем наогул дзеля ўсяе коопэрацыі зьяўляецца пытаньне ўкладаў сялянства.

Зараз, калі мы ня маем у патрэбнай меры поўнага здавальненьня вёскі прамысловымі таварамі, частка сродкаў (у грашовай або таварнай форме produkтаў сельскай гаспадаркі), не атрымліваючы сабе ўжываньня, застаецца зусім не скарыстанай.

Вось гэтыя абставіны, галоўным чынам, і прымушаюць нас падыйсьці да пытаньня аб скарыстаньні гэтых сродкаў найбольш рацыянальна і паклапаціцца па магчымасьці даць ім адпаведны кірунак, ідучы па якім яны прыносілі-б магчыма большаю карысьць.

Адным з найбольш спрыяючых ухілаў, па якім павінны ісьці грашовыя сродкі сялянства, зьяўляецца коопэрацыя, і дзеля гэтага на ўклады сялянства ў коопэрацыю павінна быць звёрнута найбольшая ўвага.

Ці спрыяюць сучасныя эканомічныя ўмовы шпаркаму прыплыву сялянскіх укладаў у коопэрацыю? Аказваецца, што трэба даць адмоўны адказ і вось дзеля чаго. Існуючыя рыначныя абставіны, пры тых цэнах на прадметы вытворчасьці сельскай гаспадаркі, якія мы цяпер бачым, стрымлівае іх рэалізацыю і робіць нявыгадным зьмяшчэньне грошай у коопэрацыі з тае прычыны, што захоўваць сродкі ў produkтах сельскай гаспадаркі выгадней.

Сялянству значна выгадней трымаць свае лішкі сродкаў у натуральным відзе, напрыклад, у форме жыта або іншага хлеба, затым што па ўкладах сялянства адтрымлівае толькі 10 проц. гадавых, а калі будзе захавана жыта, то за яго можна атрымаць са жніўня на красавік звыш 100 проц. Тут таксама трэба прыняць пад увагу адбудову сялянскай гаспадаркі, якая ў нас цяпер ідзе са ўсіх гаспадарчых галін; гэта ў значнай меры зьмяняе магчымасьць зьбіраньня грашовых сродкаў.

Прымаючы пад увагу ўсе гэтыя прычыны, прычыны эканомічнага парадку, цяжка ў бліжэйшай будучыне чакаць вялікага прыплыву ўкладаў у коопэрацыю.

Разам з гэтымі галоўнымі прычынамі маюць месца і іншыя. Нізавая сетка коопэратываў яшчэ вельмі слабая. У той жа час бесгаспадарчасць і злачынствы ў адных таварыствах, мясцовы адміністрацыйны надзіск, які перашкаджае развіцццю самадзейнасці,—у другіх, выклікаюць у часьці сялянства апаску за цэласць сваіх укладаў, адсутнасць веры ў таварыствы, якія сялянства яшчэ ня зусім прызвычалася лічыць сваімі арганізацыямі.

Трэба падумаць аб тых магчымасцях, якія мы маем у бягучы момант і якія могуць быць карыснымі ў справе павялічэння сялянскіх укладаў у коопэрацыю.

Перш за ўсё трэба падумаць аб стабілізацыі цэн на продукты сельскай гаспадаркі. Дзеля гэтай мэты неабходна ўтварыць дзяржаўны хлебны манэўраны фонд, пры дапамозе якога можна было-б рэгуляваць хлебныя цэны. Неабходна, хоць бы на працягу аднаго веснавога сезону, пратрымаць цэны на хлеб блізкія да асенніх, каб разьбіць у селяніна погляд, які склаўся на падставе шматгадовага вопыту, што вясною цэны на хлеб заўсёды шпарка падвышаюцца.

Тут таксама трэба сказаць аб неабходнасці ўвязкі цэн на сельска-гаспадарчыя прылады з цэнамі на с.-г. продукты, бо веснавыя і асеннія цэны на многа расходзяцца. Калі-ж селянін будзе бачыць, што паміж цэнамі на продукты сельскай гаспадаркі і цэнамі на прылады розніцы няма як вясною, так і ў восень,—ён ужо ня будзе так клапаціцца аб тым, каб раней купіць плуг, барану і г. д.

Не апошняй мерай зьявіцца далейшае ўзмацненне аўтарытэту таварыстваў праз іх аздараўленьне ад растрат і іншых злачынстваў. Аўтарытэт будзе падняты і ў тым выпадку, калі селяніну сваячасова будзе зьвернуты яго ўклад.

Праўда, дзеля гэтай мэты неабходна мець сталы запасны фонд, але для кожнага таварыства паасобку ён ня будзе складаць вельмі вялікай сумы, і на агульнае становішча справы таварыства ўплыву вельмі шкадлівага мець ня будзе.

І, апошняе,—пры дапамозе ўсіх арганізацый, якія працуюць на вёсцы, трэба павесці кампанію за павялічэнне прыплыву сялянскіх укладаў у коопэрацыю.

Дзеля гэтай мэты неабходна перш за ўсё, каб усе дробныя сялянскія аб'яднанні—сельска-гаспадарчыя арцелі, колек-

тыўныя гаспадаркі, комуны і г. д., а таксама і іншыя арганізацыі вёскі—сельсаветы, камітэты ўзаемадапамогі—паказалі прыклад, і свае сродкі трымалі-б укладам у коопэрацыйных таварыствах.

Гандаль і таваразварот

Дзякуючы географічнаму становішчу Беларусі, у даваенныя часы яе таваразварот быў добра наладжаным. Беларусь у тыя часы звязвала Польшчу з цэнтральным прамысловым раёнам і праз сваю тэрыторыю прапушчала шмат тавараў. А з тае прычыны, што таваразварот яе быў вялікім, была шырока разгорнута і гандлёвая сетка. Вайна і шэраг окупацый мелі свой кепскі ўплыў на становішча гандлю Беларусі, і ён, згубіўшы свае гандлёвыя раёны, павінен быў скараціцца. Аднак, бягучы момант паказвае, што гандаль і таваразварот Беларусі можа добра быць наладжаным, калі ён будзе орыентавацца на патрэбах уласнага гарадскога і сельскага рынку і зьверне належную ўвагу на прадукцыю Беларускай прамысловасці.

Узрост сялянскіх прыбыткаў, узрост ліку рабочых і служачых і павялічэнне заробтнай платы,—усё гэта разам узятае ўтварыла спрыяючыя ўмовы дзеля ўзросту таваразвароту. Але трэба адзначыць, што ўзрост таваразвароту ў бягучым часе вызначаецца тэю абставінаю, на колькі будзе здаволена запатрабаванне рынку прамысловымі таварамі. Калі мы возьмем першае паўгоддзе 1925-26 г., то яно прашло пад знакам таварнага голаду і ўжо ў бягучым часе вызначаецца яшчэ большы недахоп тавараў. Найбольш запатрабаваны ў рынак прад'яўляе на такія тавары, як тканіна, мэталічныя вырабы і будаўнічыя матэрыялы, а ў звязку з засеўнай кампаніяй бягучага году адзначаецца і вялікае запатрабаванне сялянства на сельскагаспадарчыя машыны, прылады. Гэта ўжо паказвае, што становішча сельскай гаспадаркі палепшылася, і яна стала на шлях машынізацыі. Характарызуюць гэта становішча вельмі цікавыя лічбы зваротаў Цэнтразemsкладу,—за першую палову 1924-1925 г. зварот яго вызначаўся ў суме 679.400 руб.

За першую палову 1925-26 г. ён вызначаўся ў суме 1.167.500 руб.; такім чынам, мы бачым павялічэнне прыблізна ў два разы ў параўнанні з 1924-25 г., а гэта характарызуе вялікі ўздым сельскае гаспадаркі.

Наогул, закупкі сялянствам прамысловых тавараў у параўнанні з 1924-25 г. узрасьлі на проц. 14—16, і ўвесь сельска-гаспадарчы рынак можна характарызаваць значна павялічыўшымся прыбыткам сельскай гаспадаркі ад прадажы сельска-гаспадарчых тавараў. Цэны на гэтыя тавары значна ўзрасьлі. Акрамя гэтага, трэба прыняць пад увагу, што сялянства атрымала ў гэтым годзе шмат грошай ад працы ў лесе.

Усё гэта разам узятае значна павялічыла запатрабаваныя сялянства ў прамысловых таварах—і дзякуючы гэтаму становішчу беларускі рынак ня можа поўнасьцю задаволіць яго патрэбаў.

Даволі таго, што аналіз таваразвароту за апошнія часы прыводзіць да думкі, што адна з цяжэйшых праблем сацыялістычнага будаўніцтва—проблема перавагі на рынку дзяржаўнага і коопэрацыйнага гандлю—знаходзіцца на сталым шляху да поўнага яго вырашэньня.

Кажучы аб асобных частках гандлёвага апарату, трэба адзначыць, што коопэрацыя ўзмацняецца і становіцца асноўным тавараправодным каналам тавараў да спажывецца, трэба толькі клапаціцца аб тым, каб коопэрацыйная сетка пашыралася і ў найбольш глухіх, у коопэрацыйным сэнсе, раёнах.

Агульныя задачы ў гандлі ў далейшым знаходзяцца ў большым павялічэньні таваразвароту і ўзмацненьні ў ім грамадзянскіх момантаў. Гэтыя задачы магчыма будзе ажыццэвіць шляхам павялічэньня долі таварнай прадукцыі ў сельскай гаспадарцы і пашырэньня рынку збыту сельска-гаспадарчай прадукцыі.

Першачарговай агульнай задачай трэба прызнаць таксама і барацьбу за танную дробную прадажу. Высокія цэны на дробную прадажу, утвораныя, галоўным чынам, становішчам таварнага голаду, могуць мець кепскі ўплыў рынкавай роўнавагі паміж горадам і вёскай—гэтага галоўнага элемэнта змычкі з вёскай.

Сувязь Беларусі з замежнымі рынкамі за апошнія годы пачынае ўсё больш павялічвацца. Замежны гандаль мае стала вызначаную сувязь з рознымі галінамі сельскай гаспадаркі і падсобнымі прамысловымі заняткамі яе сельскага насельніцтва.

Каштоўнасьць даваеннага вывазу Беларусі прыблізна вызначаецца ў 18 міл. рублёў у год. Што-ж датычыцца ляснога экспарту, то ў даваенныя часы лесу вывазілася з БССР ня менш, чым на 15 міл. руб.

За 1924-25 г. экспарт Беларусі вызначыўся каля 9 міл. р. а на 1925-26 г. гэтая сума павялічваецца, прыблізна, на 60 %.

Бязумоўна, прыдзецца прыняць пад увагу ў далейшым толькі адно, што экспарт, як сувязь з усясьветнай гаспадаркай, у будучыне патрабуе яшчэ больш увагі і напружанасьці сілы і магчымасьцяй, бо пашырэнне экспарту дыктуецца беспасрэднай зацікаўленасьцю ня толькі таго, хто дае экспартныя тавары, г. з. сяляніна, але і надзвычайна шырокімі запатрабаваньнямі ў замежных таварах.

Аб рэцэнзіях на кнігу „1905 г. в Белоруссии“.

Аб „Беларускай Соя. Грамадзе“.

На выданы пад маёй рэдакцыяй зборнік „1905 г. в Белоруссии“ надрукованы рэцэнзіі Астаповіча ў № 11 (2) часопісі „Маладняк“ і Мар-ука ў № 2 „Польмя“.

У гэтых рэцэнзіях ёсць некаторыя моманты, якія могуць выклікаць у чытача няправільныя думкі і няправільны падыход да некаторых пытанняў з гісторыі рэвалюцыйнага руху на Беларусі. Вось чаму я лічу неабходным даць свой адказ на гэтыя рэцэнзіі.

У абедзвюх рэцэнзіях папракаюць мяне, чаму ў артыкулах Е. Бельняга: „Да гісторыі Менскай арганізацыі РС-ДРП у 1903—1905 г.“ і Б. Марохаўца: „Сялянскі рух 1905—1907 г. г. і соцыял-дэмакратыя ў Літве і Беларусі“ захаваны тэрмін „Северо-западный край“, а не „Беларусь“. Рэцэнзэнт Астаповіч лічыць, што калі артыкул напісаны „ў наш час“, дык трэба пісаць абавязкова „Беларусь“. Аб гэтым-жа яшчэ больш сярдзіта піша Я. Мар-ук: „Але самым прыкрым і нават недапусьцімым у наш час зьяўляецца няўменьне рэдактара адрозьніць „Северо-западный край“ ад БССР. У зборніку, замест „Беларусь“, ужываецца даўно знішчаны рэвалюцыйны тэрмін „Северо-западный край“¹⁾.

1) Трэба адзначыць, што артыкул Бельняга часткаю быў перадрукованы з часопісу „Пролетарская рэволюция“, часткаю напісаны аўтарам спецыяльна для зборніка.

Мар-ук папракае:

„Другія артыкулы зьяўляюцца часткаю перадрукам другіх выданьняў (хаця рэдакцыя аб перадруках не падае весткі)“.

„Другія“—гэта апроч артыкулаў Бельняга і Гарэліка, аб якіх ён раней піша. Але, акрамя артыкулаў Марохаўца і Рыўкіна аб Аршанскім пагромае (у дадатках, к канцу зборніку), іншых перадрукаў няма, і якраз аб гэтых перадруках ёсць увага рэдакцыі. Гэта паказвае, што альбо Мар-ук кепска чытаў зборнік, альбо яшчэ нешта горшае...

Паколькі артыкулы Бельняга і Марохаўца перадрукованы з „Пролетарской рэволюции“, заклад наконт „Сев.-зап. края“ накіраваны ня толькі на майму адрасу, але і на адрасу аўтараў артыкулаў і рэдакцыі „Пролетарская рэволюция“. Толькі чамусьці Мар-ук гаворыць толькі аб рэдактары нашага зборніку, а Астаповіч і аб аўтары і рэдакцыі. Як відаць, Астаповіч усё-ж такі больш адважны чалавек, чым Мар-ук.

Няхай будзе ведама шанюўным рэцэнзэнтам, што ня толькі тэрмін „Северо-западный край“, але і тэрмін „Расія“, і Хіва, і Бухара, і шмат іншых зьнішчаны рэвалюцыяй. У зборніку ёсьць, напрыклад, тэрмін „Магілёўская губэрня“, „Слуцкі ўезд“ і г. д., хаця „ў наш час“ на Беларусі ёсьць акругі і раёны, а ня ўезды. Мабыць, нашы крытыкі гэта лічаць памылкаю і недапусьцімым?

Ня ў тым справа, шанюўныя крытыкі, у які час піша гісторык, а аб якім пэрыодзе ён піша. Калі гісторыкі пішуць аб гадох дарэвалюцыйных, аб гадох царызму, дык яны ўжываюць, зразумела, тэрмін „Расія“, а ня СССР хаця ў сучасны момант у нас не Расія, а СССР, Туркестан, Хіва і Бухара, а не Туркмэністан і Узбэкістан. РСФСР

У Е. Бельякага шмат гаворыцца аб „Северо-западном комитете РС-ДРП“. Калі-б паслухаць нашых крытыкаў, дык трэба было-б заднім чыслам перамяніць назву гэтага камітэту на „Беларускі камітэт“, ня глядзячы на тое, што ва ўсіх гістарычных дакументах ёсьць тэрмін „Северо-западный комитет“. Напэўна, гэта дужа спадабалася-б нашым крытыкам, але трэба лічыцца з фактамі і гістарычнай праўдай.

Тэрыторыяльна „Беларусь“ і „Северо-западный край“ не супадаюць. Як піша Бельякі, „в Северо-западный комитет вошли организации— Виленская, Минская, Витебская, Двинская“ („1905 г. в Белоруссии“, старонка 11). Гэта было ў пачатку 1904 г. Некаторыя арганізацыі на тэрыторыі сучаснай Беларусі ўваходзілі ў Палескі камітэт РС-ДРП, напрыклад, Мазырская, Копыская і г. д. Гэта значыць, што раён дзейнасьці „Северо-западного комитета“—толькі частка Беларусі. Далей у зборніку на стар. 28 у вартыкуле Бельякага напісана:

„К этому же времени относится также и областная конференция организаций „Северо-западного края“... Присутствовали представители от следующих организаций: от „Северо-западного комитета“..., от Полеского комитета и Гомельской группы..., от Рижского комитета, Смоленского комитета, Варшавского военно-революционного комитета“.

Такім чынам, мы бачым у складзе „Северо-западного края“, акрамя тэрыторый беларускіх, і Рыгу і Варшаву. Мабыць, паважаныя крытыкі лічаць і Польшчу і Латвію беларускім краем? Няхай цяпер чытач вырашыць, хто ня ўмее „адрозьніць“ „Северо-западный край“ ад Беларусі—я, альбо Я. Мар-ук.

Зразумела, што ў аўтара „Северо-западный край“ мае значэньне ўмоўнага географічнага тэрміну, неабходнага ў гістарычных творах. Ні аўтар, ні рэдактар ня думваюць адмаўляць гэтым існаваньне ў дарэвалюцыйныя гады Беларусі, як тэрыторыяльна-этнографічнай адзінкі. Тым больш ні аўтар, ні я, ні рэдакцыя „Пролетарской революции“ ня думваюць адмаўляць прывільнасьць нацыянальнай палітыкі Савецкай улады адносна стварэньня Беларускай рэспублікі. Дык дзеяла чаго-ж тав. Мар-ук і Астаповіч гэтак турбуюцца?

Як кур'эз, трэба адзначыць абвінавачваньне мяне ў тым, што ў сваім „Предисловии“ я сьпяваю дыфырамбы „Бунду“ („Польмя“, рэцэнзія Мар-ука).

Больш чым 2 старонкі выключна прысьвечаны ў мяне ў прадмове высвятленьню опартунізму „Бунду“ і яго нацыяналістычнай пазыцыі, пры-

чым я зазначаю, што „Бунд“ стал левым крылом „еврейских мелко-буржуазных националистических партий“. Я адзначаю розніцу паміж бундаўскай інтэлігенцыяй і бундаўскімі рабочымі. Настроі мас былі больш рэволюцыйны, чымся пазыцыя іх правадыроў.

Пасля 2-х старонак са зместам такога характару, у мяне маецца наступны абзац:

„Несмотря на это, нужно признать, что среди бундовских рабочих было немало преданных революции борцов, из которых многие оказали ей большие услуги, а многие стали героями в борьбе с самодержавием. „Бунд“ дал им политическое воспитание, организовал их, разбудил их революционную энергию, и не на этих рабочих, а на их вождей падает вина за то, что эта революционная энергия не была должным образом направлена, использована“.

І гэта ўсё ў Я. Мар-ука называецца „дыфырамбамі!“

Ня думаю, каб бундаўцам, калі яны яшчэ існуюць на нашай тэрыторыі, дужа спадабаліся гэтыя дыфырамбы.

Але самы сур'ёзны закід па майму адрасу Я. Мар-ук робіць наконт „Беларускае Соцыялістычнае Грамады“. Ён лічыць, відавочна, што я пакрыўдзіў БСГ, „зменшыў яе ролю ў рэволюцыйным руху, і кажа:

„Аўтар, відаць, дрэнна ведае БСГ, а яшчэ горш літаратуру аб ёй... БСГ, вядома, партыя не бальшавіцкая, але нічога супольнага ня мела з эсэрамі. Працу сваю яна вяла пад лёзунгамі марксыцкімі і была партыяй у пераважных момантах марксыцкаю“.

Цікава, што ў маім „Предисловии“ я пісаў аб БСГ: „Эта примыкавшая по своей программе к ППС (к ППС, а не к эсерам, тов. Мар-ук! М.Ш.) националистическая партия“. Як відаць, компэтэнтны крытык ня ўмее адрозніць ППС ад с-р. Гэта нам напамінае вядомы Ляднянскі анекдот. У мяст. Лядах Аршанскае акругі ў старыя гады было шмат канакрадаў. Дык вось, калі хто пыгаў ляднянскага чалавека: „Ці вы ня з Лядаў“, дык той, нібы пакрыўджаны, адказваў: „Што вы, што вы, нічога супольнага з канакрадамі я ніколі ня меў“.

Вось цяпер і паглядзімо, якая гэта БСГ была марксыцкая партыя.

У музеі рэволюцыі ў Менску можна прачытаць адозвы БСГ. Усе яны, за выключэннем праграмы БСГ на расійскай мове, маюць сваім лёзунгам не „Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся“, а „Працавітая бедната ўсіх краёў, злучайцеся“ (Ортографія арыгіналу). Гэта лёзунг не марксыцкі і марксыцкія партыі яго не маглі ўжываць. Нават ППС пісала на сваіх адозвах: „Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!“

Вось як тлумачыць тав. Ігнатоўскі ў сваёй „Гісторыі Беларусі“ тое, што БСГ змяніла лёзунг „Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся“ на „Працавітая бедната“ і г. д.

„Гэты факт гаворыць нам аб тым, што БСГ пачынае глядзець на сябе хутчэй як на сялянскую, чым пролетарскую арганізацыю“.

Усім вядома, апроч, мабыць, тав. Мар-ука, што марксыцкая партыя—гэта партыя, якая лічыць сваёй сацыяльнай базай пролетарыят, а не сялян-

ства. Марксыцкая партыя вядзе працу і сярод сялянства, але ў першую чаргу яна стараецца арганізаваць пролетарскія масы, як галоўную апору соцыялістычнага руху і змаганцаў за соцыялізм.

У „праграме БСГ“ ёсць такі пункт: „Уничтожение права частной земельной собственности, оставляя каждому право индивидуального трудового пользования без эксплуатации наемной рабочей силы“.

Як вядома, бальшавікі былі за нацыяналізацыю, а меншавікі за муніцыпалізацыю зямлі. А вышэйпамячаны пункт праграмы напамінае с-р-ую соцыялізацыю. У гэтым-жа дакуманце ёсць такі выраз: „БСГ, как организация социально-политическая белорусского рабочего народа“. Гэта формула не марксыцкая.

Але пабачым, што пішуць аб БСГ у літаратуры.

Возьмем кнігу „Беларусь“ пад рэдакцыяй Ігнатоўскага і Жылуновіча, пачнем артыкул А. Бурбіса: „Беларуская соцыялістычная грамада ў перыодзе яе працы (1903-1907)“; на старонцы 178-ай ён піша:

„У тым-жа 1902 г. партыя змяніла сваю назву на „Беларускую рэвалюцыйнаю грамаду... у 1903 г. адбыўся першы зезд партыі, які прыняў агулам праграму ППС. (Курсіў наш. М. Ш.). На гэтым зьездзе БСГ пастанавіла называцца „Беларускай Соцыялістычнай Грамадой“...“

„У 1905 г. БСГ выдае цэлы шэраг прокламацый пабеларуску... Пасля вышла шмат прокламацый і лістовак, друкаваных пабеларуску ў віленскай друкарні ППС“. (Курсіў наш М. Ш.).

А ў Ігнатоўскага ў „Гісторыі Беларусі“ на старонцы 211 вось што гаворыцца аб сувязі БСГ з ППС: „Партыя вядзе жывыя зносіны і мае цесную сувязь з ППС. Даволі часта на практычных пытаннях яна контактуе сваю працу з партыяй СР“.

Дык павашаму, шанюўны мой крытык, усё гэта паказвае, што БСГ „нічога супольнага ня мела“ з ППС і с-р-? Але можа Ігнатоўскі і Бурбіс няпраўду пішуць? Дык чаму-ж вы іх не крытыкавалі?

Мы ўжо бачылі, якая мелася сувязь БСГ з ППС. А аб ППС вось што мы чытаем у Ігнатоўскага („Гісторыя Беларусі“, стар. 205-206):

„Нацыянальнае польскае пытаньне і вызваленьне польскага гаспадарства ад улады рускага царызму яна ставіла на першае месца. Соцыяльнае яе праграма была хутчэй народніцкая, чым марксыцкая“.

Усё гэта, бязумоўна, верна і адносна БСГ. На першае месца яна ставіла нацыянальнае, а не соцыяльнае вызваленьне. А сапраўдны марксызм лічыць, што нацыянальнае вызваленьне ёсць вынік соцыяльнага вызваленьня, бо, покуль пануе буржуазія, сапраўднае нацыянальнае вызваленьне немагчыма.

А Бурбіс у тым-жа артыкуле ў зборніку „Беларусь“ піша пра БСГ: „Яна ўтварыла і „Беларускі сялянскі саюз““.

„Усю сваю энэргію партыя скіроўвала на выхаваньне і арганізацыю значнага лічэбнага на Беларусі сельскага пролетарыяту і малазямельнага сялянства“ (179-180 стар).

„У студзені 1906 г. у Менску адбыўся другі зезд БСГ, які займаўся, галоўным чынам, зямельнай праграмай“ (стар. 180).

Усё гэта паказвае правільнасьць думкі т. Ігнатоўскага, што БСГ глядзела на сябе хутчэй як на сялянскую, чым пролетарскую арганізацыю, тое

што яна брала орыентацыю на сялянства, а не на пролетарыят, характарызуе партыю не як марксыцкую, а як народніцкую.

Праўда, далей на 180 старонцы Бурбіс кажа: „Пастаноўленая зьездам работніцкая і агульна-політычная праграма выразна соцыял-дэмакратычная“. Але справа ў тым, што гэтая частка праграмы (8-гадзінны рабочы дзень, Сацстрах, ахова працы, розныя свабоды і ўстаноўчы зьезд) ня розьніліся ў с.-р. і с.-д. і ня гэтыя пункты характарызуюць партыю.

У тым-жа памянёным зборніку „Беларусь“ тав. Жылуновіч у артыкулу „Люты—Кастрычнік у беларускім нацыянальным руху“ піша аб зьездзе БСГ у Пецяярбурзе 4—6 чэрвеня 1917 г.: „Гэта далава магчымасьць свабоднага пэўнага нахілу тактыкі і праграмы Беларускае Соцыялістычнай Грамады ўлева. І другі зьезд яе на гэта пашоў, прыняўшы проект новай праграмы, *якая рвала з народніцкімі элемэнтамі ў ёй і шчыльна падбліжалася да праграмы соцыял-дэмакратычнае партыі*“. (Курсіў наш. М. Ш.).

Вы разумееце, шаноўны крытык? Калі-б БСГ была ў 1905 годзе партыяй марксыцкай з марксыцкімі лёзунгамі, а ў кнізе „1905 г. в Беларуссии“ толькі аб гэтай эпосе ідзе гутарка, дык чаму гэта БСГ патрэбна было ў 1917 годзе „рваць з народніцкімі элемэнтамі“ праграмы і падбліжацца да праграмы с.-д. партыі? Дык вось, тав. Мар-ук, якая БСГ была марксыцкая партыя!

Мы казалі ў кнізе „1905 год в Беларуссии“ праўду пра БСГ і ня трэба за гэта сярдзіцца ¹⁾).

Што мая характарыстыка БСГ правільная, паказвае яшчэ тое, што тав. Ленін пісаў у сваім артыкуле „К истории национальной программы в Австрии и России“:

„Культурно-национальная автономия“, кромe буржуазных партий еврейства, Бунда и ликвидаторов, принята только конференцией мелко-буржуазных национальных партий *лево-народнического направления*. (Курсіў наш. М. Ш.). Но и здесь приняли эту программу 4 партии („Серп“—социалистическая еврейская рабочая партия, „Белорусская Грамада“, „Дашнак-Цутюн“ и Грузинские социалисты-федералисты).

Зразумела, справа не ў рэцэнзэнтах, якія пішучь аб гістарычных рэчах без неабходнай у такіх выпадках навуковай аб'ектыўнасьці, без марксыцкага аналізу. Рэцэнзіі сьведчаць аб тым, што ў некаторых колах беларускай інтэлігенцыі ёсьць тэндэнцыя да ідэалізацыі БСГ, што ідэалёгія БСГ яшчэ і цяпер знаходзіць сабе грунт у частцы гэтай інтэлігенцыі.

1) Мы гэтым ня думаем казаць, што аб БСГ ня трэба пісаць, што ня трэба высвятляць яе дзейнасьць у рэвалюцыйным руху. І калі ў зборніку няма аб ёй артыкула, дык прычына тут наступная. Па пляну было даручана аднаму таварышу напісаць артыкул аб БСГ, але ён ня мог гэтага зрабіць, бо ня меў досыць часу. Адкадваць друкаваньне зборніку мы не маглі (ён і без таго вышаў з друку дужа позна); вось чаму зборнік быў выпушчаны бяз гэтага артыкулу.

К Н І Г А П І С

В. Ластоўскі. *Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. Спроба паясьніцельнай кнігонісі ад канца X да пачатку XIX ст. Коўна. 1926. XVIII+776 стар. in folio.*

Кніга выдадзена ў азнаменаваньне 400-годзьдзя беларускага друку, якое адбылося ў мінулым годзе. Кніга разглядае рукапісныя і старадрукаваныя беларускія помнікі, пачынаючы з X і канчаючы XVIII стагодзьдзем. „Гісторыя“... зьяўляецца капітальнай працай, якая ў сваёй аснове ня мае дасьледчых мэт, а якая з гісторыка-літаратурным ухілам дае сьпіс усіх вядомых старабеларускіх рукапісаў і друкаў, давёўшых да 892 нумароў. Старабеларуская літаратура, вельмі размаітая па зьместу (летапісы, хроніка, граматы, статуты, творы рэлігійнага характару, слоўнікі, граматыкі, астролёгічная літаратура і г. д.), абхоплівае ўсе бакі тагочаснага жыцьця, сьведчачы аб высокай ступені старадаўняй беларускай культуры, помнікі якой цяпер маюць для нашай навукі вялікую гістарычную, філёлягічную, літаратурную і этнографічную значнасьць. Менш за ўсё захавалася помнікаў X—XIV ст.—усяго толькі 111 нумароў, якія зьнішчаны ня-

зьлічонымі войнамі, якія адбываліся на абшарах нашай зямлі.

Каб аўтар даў толькі адзін сьпіс помнікаў, то і гэта праца па выяўленьні іх беларускасьці і аддзяленьні іх літаратур ад суседзяў, якія захапілі іх сабе, мела-б буйную значнасьць, але аўтар „Гісторыі“... ідзе далей: ён дае шмат тлумачэньняў і коментарый гісторыка-літаратурнага характару, якія дапамагаюць найлепшаму ўясьненьню як тэкстаў, так і прычын зьяўленьня тых ці іншых помнікаў. Прычым аўтар дае вялікі лік цэлых тэкстаў, так і адрывкаў найбольш прыкмяцаельных дакумантаў, а ў іншых мясцох аўтар дае зусім новыя матэрыялы. Вельмі каштоўнымі зьяўляюцца 2 слоўнікі старабеларускіх слоў; слоўнікі налічваюць 1.186 слоў (640—719 стар.) і 116 слоў (594—606 стар.).

З надворнага боку кніжка выдадзена больш чым добра і аздоблена вокладкай М. Дабужынскага з 165 малюнкамі, якія, на вялікі жаль, зьяўляюцца перадрукамі, з вельмі невялікімі выключэньнямі, з малюнкаў раней зьмешчаных у расійскіх выданьнях. Зразумела, кніга мела-б больш значнасьці, каб былі зьмешчаны новыя яшчэ ня быўшыя ў друку здымкі з стара-

беларускіх рукапісаў і друкаў. Кніга мае і некаторыя другія недахопы, але з прычыны яе грунтоўнасці яны згладжваюцца, ды і аўтар больш быў ва ўмовах вельмі няспрыяючых напісанню такой працы: „ня маючы доступу да арыгінальных помнікаў“ і пры „вялікай нястачы найбольш патрэбнай літаратуры“ (стар. VIII); з гэтай прычыны да даволі значнага ліку помнікаў аўтар не дае ніякіх камэнтарый, нават адсутнічаюць гісторыка-літаратурныя, а прыводзіць толькі адны загалоўкі.

Разгледжаная кніга, дзякуючы сваёй грунтоўнасці і ўсеахопліваўчаму сьпісу старабеларускіх рукапісаў і друкаў, у першы раз складзеных В. Ластоўскім, ня згубіць навуковай вартасці доўгі час.

Ал. Шлюбскі.

Максім Гарэцкі. *Ціхія песьні.* Апавяданьне. Дзяржаўнае Выдавецтва Беларусі. Менск—1926 г. 88 стар. Цана 40 кап.

Новая кніжка Максіма Гарэцкага зьяўляецца нібы працягам першых дзвюх, выдадзеных у гэтым жа годзе БДВ. Блізкім да іх яе робіць агульная тэма, а менавіта жыццё вёскі ў нядаўным мінулым. Гэта асаблівасць Гарэцкага. Ён любіць пісаць аб мінулым. Каб пераканацца ў гэтым, даволі прачытаць хоць-бы пачатак рэцэнзуемае кніжкі.

Гэтая асаблівасць робіць яго арыгінальным у сучаснай літаратуры, бо мінулае зараз рэдка зьяўляецца прадметам увагі пісьменнікаў, бяспрэчна, затым што сучаснае яркае жыццё можа

бясконца захапіць іх і даць поўна матэрыялу для мастацкае творчасці. Трэба побач з гэтым зазначыць, што Максім Гарэцкі ў апошніх двух апавяданьнях апісвае нядаўнае мінулае, сьведкаю якога ён і сам мог быць і якое яшчэ жыве ў сучасным, як кроплі ўчарайшага дажджу, застаюцца назаўтра ў мокрай зямлі. Загэтым яго творы нічудзь не пазбаўлены інтарэсу сучаснасці.

„Ціхія песьні“ высковага жыцця вясёла-гульлівыя, а разам і сумныя, нібы заснулыя ў гарачы летні поўдзень, нібы замёрзлыя ў зімку, добра вядомыя кожнаму, хто жыў на вёсцы, знашлі ў Гарэцкім шчырага і здольнага мастака. Яны веюць пахам шэрага пылу і завіваюць яго ў цьмяныя слупочки дыму, паміж якіх праходзіць звычайным і простым, разьмераным, ціха-спакойным і нудным да болю ў сваёй цішыні крокам жыццё чалавека, а калі нітка гэтага жыцця сілком разьдзіраецца на вайне, аўтар ставіць балючае пытаньне: „за што?“ і гэтым прымушвае чытача спыніць сваю думку на гэтай праблеме.

Апавяданьне мае свайго гэроя, але гэты гэрой ня ёсьць індывідуум, наадварот—ён адзінка з грамады, і ён не стаіць нават у цэнтры ўвагі аўтара,— гэты гэрой выведзены толькі затым, каб ажыццявіць фон глухое, убогае вёскі, які служыць асноўным мотывам апавяданьня. Павярхоўнаму чытачу можа здацца, што гэты твор толькі этнографічна-гістарычны нарыс, але сказаць гэтак будзе

вялікаю памылкай. Паасобныя малюнкi ў апавяданні прасякнуты моцным і шчырым пачуццём аўтара, якое надае твору мастацкую суцэльнасць, а іхняя колёрытнасць можа захапіць чытача і зрабіць на яго вялікае ўражанне.

Стыль кніжкі орыгінальны, добры і лёгкі, а мова багатая і так блізкая да народнай беларускай мовы, як бадай ні ў аднаго з нашых пісьменьнікаў.

Наогул кніжка чытаецца з цікавасцю і, я нават сказаў-бы, з захапленнем. Адчуваецца таленавітасць аўтара, але побач з ёю адчуваецца і ўплыў адраджанізму і клясычнае расійскае літаратуры. Гэта гаворыць аб тым, што творчасць Максіма Гарэцкага яшчэ ня вышла на зусім самавіты шлях. Праўда, яна яшчэ маладая, і беларуская літаратура можа шмат ад яе чакаць.

А. Лясны.

Клетнова Е. *Великий Гнездовский могильник.* Niederluv. Shornik. Прага. 1926. Стар. 309—322.

Дасьледчыца Беларускай Смаленшчыны Е. Клетнова змясьціла ў названым праскім выданні цікавы артыкул аб шэрагу курганоў і магільнікаў, раскінутых каля г. Смаленску, якія вядомы ў археалёгічнай літаратуры пад назвай „Гнездаўскага магільніку“. Па сваёй археалёгічна-гістарычнай значнасці гэтыя помнікі старажытнасці маюць асаблівае значэнне для нашай гісторыі, бо тут, як вызначае Клетнова, адбіліся: „Туманный скандинавский север, янтароносное Бал-

тийское побережье, сказочная Биармия, некогда славная и могучая Хазария, многонародный Кавказ, всеохватывающая культура арабская, блестящая Персия и, наконец, позднейшая Византия—все, в большей или меньшей степени, оставили свои памятники в этом многокурганном „урочище мертвых“, когда то грандиозного торгового центра, возникшего здесь, на великом перекрестке путей-дорог, где, с незапамятных времен, сталкивались и обменивались своими достижениями культуры многих веков и многих народов“ (стар. 309).

Магільнік займае некалькі кілёмэтраў, на якіх раскінута 3.856 нераскапаных курганоў; прычым у гэту лічбу не ўваходзяць 650 навукова-раскапаных курганаў і пятая частка ўсяго ліку—знішчаная сялянамі, правядзеннем чыгункі і здабываньнем вапнянага каменю. Самыя каштоўныя рэчы, знойдзеныя пры раскопках, захоўваюцца ў Ленінградзе (б. Эрмітаж) і Маскве (Гістарычны музей, б. Аружэйная Палата), а менш каштоўныя ў смаленскіх музеях.

Разгледзеўшы працу ўсіх папярэдніх археолагаў, якія займаліся дасьледаваньнем гэтага прыкмячальнага месца: Сізова, Сьпіцына, Багуслаўскага, Гарадцова, Цянішаву, Арнэ і іншых, далучыўшы вынікі сваіх уласных раскопак і досьледаў, Клетнова, абагульняючы іх, робіць заключэнне, поўнасьцю згоднае з вывадамі Сізова, што I, па сваёй старадаўнасці магільнік усходзіць да VI-VII стагоддзяў нашай эры,

што II, культура яго пераважна ўсходняя,

што III, гандлёвыя зносіны вялікі пераважна з Усходам—волскімі балгарамі і хазарамі, а праз апошніх—з Каўказам, Пэрсіяй і Арабамі,

што IV, норманскі элемент, які з'явіўся ў IX-X ст., зусім не зьяўляецца пануючым,

што V, уплыў Візантыі зьяўляецца зусім нікчэмным,

што VI, па аналёгіі прадметаў, у асаблівасьці—ж керамічных вырабаў, а галоўнае пахавальных урн, можна з упэўненасьцю пераважаючым элементам насельніцтва лічыць Бальтыцкіх славян.

А тое, што мясцовасьць, на якой знаходзіцца магільнік, належыць да неалітычнай культуры, кажа аб тым, што мясцовасьці сучаснага Смаленску былі густа заселены ўжо за шмат сталеццяў да нашай эры, што Клятвова падкрэсьлівае і гіста-

рычнымі данымі, прычым перад славянамі сучасная ўсходня-вялікаруская частка Смаленшчыны была занята фінскімі пляменьнямі, а заходняя—сучасная Беларуска-Смаленшчына (паводле акад. Карскага) была заселена пляменьнямі дрэўнеантаўскімі; а адно ўноў адчыненае гарадзішча нібы належала Голядзі.

Падрабязовае дасьледаваньне ўсіх курганоў, якія захоўваюць каштоўныя матэрыялы, не перададзеныя нам пісьменнасьцю, бязумоўна адчыняць нам шмат невядомага, выявляць дагістарычныя зносіны і адносіны многіх пляменьняў і народаў, а ў прыватнасьці ўзаемаадносіны тагочасных беларускіх пляменьняў, і пляменьнямі, якія засялялі сучасную Маскоўшчыну, а мажліва нават і славянскіх народаў усходніх і заходніх.

Ал. Шлюбскі.

Х Р О Н І К А

У Маладняку

* * У хуткім часе выйдуць з друку наступныя зборнікі маладнякоўцаў: „Вясковыя рыскі“ Ю. Гаўрука, поэма М. Чарота—„Ленін“, зборнік аповяданняў М. Зарэцкага—„42 дакуманты“, зборнік вершаў Ал. Дудара—„І залацісьцей і сталёвей“, зборнік аповяданняў Р. Мурашкі—„Стрэл начны ў лесе“ і зборнік вершаў Валерыя Маракова—„Пялёсткі“.

* * ЦБ Маладняка накіравала ва ўсе акруговыя філіі перасоўныя бібліятэкі, якія ўкомплектаваны навінкамі расійскай і украінскай літаратуры.

* * 5 6 ліпня 1926 г. адбыўся пленум Цэнтральнага Бюро Маладняка з удзелам кіраўнікоў філій. Пленум констатаваў значны ўзрост маладняка як якасны, так і колькасны з часу І зьезду і даў шмат каштоўных указаньняў для будучай працы.

* * У складзёнай абранага прэзыдыуму ЦБ ўвашлі: Чарот, Дудар, Зарэцкі, Касьпяровіч, Аляхновіч (апошнія два кооптаваны ў склад замест вышаўшых таварышоў).

* * У г. Клімавічах пры комсамольскім клюбе імя Энгеля арганізаваўся літаратурны гурток Маладняка.

* * Мсьціслаўская студыя Маладняка распачала выдаваць рукапісную часопісь „Юнацкі Кліч“. У часопісі прымаюць удзел усе сябры студыі.

Мастацкія і культурныя весткі

* * Музей Рэвалюцыі пры гістарычным ЦК КПБ падрыхтоўвае да друку ўспаміны вядомага рэвалюцыянера - народніка Яўхіма Гальперына.

Успаміны прысьвечаны народніцкаму руху ў 80-90 гадох.

* * Музей Рэвалюцыі наладзіў моцную сувязь з Украінскім Музеям Рэвалюцыі ў Харкаве і Кіеве.

Праводзіцца рэгулярны абмен гістарычнымі матэрыяламі.

* * Інбелкульт сабраў каля 120 тысяч слоў для слоўніка жывой беларускай мовы.

Распачата праца па складаньні краёвых слоўнікаў Невельшчыны, Смаленшчыны і Гомельшчыны.

* * За апошнія два месяцы ў ЦБ краязнаўства паступіла з месца каля 4.600 песень, прыпевак, баек, прыказак і іншы фольклёрны матэрыял, звыш 10.000 слоў для слоўніка жывой беларускай мовы, 17 новых паведамленьняў аб помніках старажытнасьці, каля 100 матэры-

ялаў аб фэнолёгічных наглядах, шмат колекцый старасьведкіх монэт, каменных прылад і інш.

* * Яўрэйскі аддзел ІБК выпісаў 83.000 картак для яўрэйскага акадэмічнага слоўніка. У гэты лік уваходзіць да 5.000 слоў з твораў Мэндэля Мойхэр—Сфорыма, Шолам - Алэйхама, Пэрэца ды інш.

* * Літаратурная камісія яўрэйскага аддзелу ІБК падрыхтавала багаты збор прыказак і прыслоўяў, якія зьбіраліся ў працягу 15 год яўрэйскім культурным дзеячом Храпкоўскім. Усяго сабрана 6.000 нумароў.

* * Інбелкульт сабраў 34.230 бібліяграфічных картак. Карткі разьмеркаваны па аддзелам—па сыстэме міжнароднага бібліяграфічнага інстытуту.

Падрыхтованы да друку бібліяграфіі па рэволюцыйным руху ў Беларусі, па этнографіі і беларускім тэатры.

* * Беларуская Дзярж. Бібліотэка рыхтуе да друку каталёг беларускай літаратуры.

Каталёг будзе выходзіць выпускамі. Першы выпуск: „Беларуская літаратура за рэволюцыйныя гады“ ўжо вышаў у сьвет.

* * Беларускай народнай песьняй зацікавіліся далёка за межамі Беларусі. Пскоўскае т-ва харавых сьпеваў просіць Інбелкульт прыслаць узоры музычнай народнай творчасьці Беларусі.

* * Атрыманы 1-шы (V) № часопісі „Прамень“—орган прогрэсыўнага беларускага студэнцтва Чэха-Славакіі ў Празе.

З Ь М Е С Т

Стар.

Літаратурна-мастацкі аддзел.

Ясакар. Буду піць квяцісты смутак змрокаў <i>(верш)</i>	3
„ Сакавік <i>(верш)</i>	4
Сяргей Фамін * * * <i>(верш)</i>	5
Ал. Дудар. Ці жазвонныя, ды ласкавыя дні <i>(верш)</i>	7
„ Запляці залатую касу <i>(верш)</i>	8
„ Маліліся пад крыжам <i>(верш)</i>	9
М. Лужанін. * * * <i>(верш)</i>	10
А. Траецкі. Працерабіў шлях <i>(апавяданьне)</i>	12
А. Гурло. Зазвінелі касамі <i>(верш)</i>	41
„ Начныя мары <i>(верш)</i>	42
Я. Туміловіч. * * * <i>(верш)</i>	43
Язэп Пушча. * * * <i>(верш)</i>	44
„ Ня шумі, бяроза <i>(верш)</i>	45
Янка Бобрык. Палескія мотывы <i>(верш)</i>	46

З чужаземнай літаратуры.

Гэrbэрт Уэлс. Зорка <i>(пераклад з ангельскае мовы)</i>	48
Шарль Бодлер. Чалавек і мора <i>(пер. з французскай мовы)</i>	61
„ Вячэрняя сугучнасьць <i>(пер. з франц. мовы)</i>	62

Грамадзка-політычны аддзел.

А. Курцік. Комсамол Беларусі за працай	63
А. Куранкоў. Сучаснае эканамічнае становішча Кітаю і чужаземны капітал	73
М. Касьпяровіч. Мастацкі маладняк	82
В. Крывіцкі. Гаспадарчае становішча БССР	86
М. Шульман. Аб рэцэнзіях на кнігу „1905 г. в Белоруссии“	99
Кніганіс	104
Хроніка	108

